

Slovensko Berilo

z a

sedmi gimnazijalni razred.

Iz dal

Dr. Fr. Miklošič.

Velja 24 kr. C. M.

Na Dunaju.

V ces. kralj. zalogi bukev.

1858.

1. Zahvalna pesem Mojzesova.

Iz Stare Zaveze S. Klančnika.

Prepevajmo Gospodu, zlo se je razkazal,
Je konja z jezdecem vred v morje vergel.
Gospod je moja moč in pesem moja; on me je otel;
On je moj Bog, častil ga bom;
Bog mojega očeta, povzdigoval ga bom.
Gospod je ko vojščak, Gospod mu je ime.
Faraonove voze in njega trume je v morje vergel,
Njegovi zbrani vojvodi so potonili v erdečem morju;
Pokrili so jih brezni; na dno so šli ko kamen.
Gospod! desnica tvoja se je razkazala;
Gospod! desnica tvoja je sovražnika zdrobila.
V svoji obilni slavi si svoje zopern'ke poderi;
Poslal si svojo jezo, požela jih je ko sternišče.
Na tvojega serda puh so se vodé sternile;
Tekoča voda stala kakor jez;
Valovi se v sred morja sprejeli.
„Podil ga bom, vjel ga bom,“ je djal sovražnik,
„Rop bom delil, ohladil svojo jezo;
„Svoj meč bom zderl, končala jih boče moja roka.“
Tvoj piš potegne, pokrije jih morje;
Ko svin'c se utopé v globoki vodi.
Kdo močnih ti je enak, Gospod?
Kdo kakor ti častiljiv v svetosti,
Strašan in hvale vreden, čudodelen?
Desnico svojo stegneš, zemlja jih požre.
Po svoji milost' vodiš ljudstvo rešeno;
V svoji moč' ga neseš na svoj sveti dom.
Narodje sliš'jo, trepetajo;
Feliščane navdaja strah;
Edonski pervaki so omamljeni;

Moabske vojvode sprehaja groza;

Kananejci vsi stermé.

Strah in trepet naj jih prevzame

Nad veličastvom tvoje desne!

Naj okamné, Gospod! da prejde tvoje ljudstvo,

Da prejde ljudstvo, ki si ga v last dobil.

Popelješ ga, posadiš ga na svojo lastno goro,

V prav varni kraj, Gospod! ki s' ga naredil;

V svetišče, o Gospod! ki so ga tvoje roke stavile.

Gospod bo kraljeval vekoma in vedno.

Zakaj s svojimi vozi in konjiki je Faraon v morje planil,

In Gospod jih je z vodam' morja zagernil.

Izraelovi otroci pa so šli sred morja po suhem.

Prepevajmo Gospodu; zlo se je razkazal,

Je konja z jezdecem vred v morje vergel.

2. Stari in novi Asirijani, Medijani in Kir.

Po J. B. Bossuetu poslovenil M. Verne.

Še prav malo imamo gotovega, kar se prvega kraljestva Asirijanov tiče: pa v kateri koli čas njegov pričetek po različnih mislih zgodopiscov postavite, vidili bote, da takrat, ko je bil svet razdeljen v mnoge majhine države, katerih knezi so bolj skerbeli, da si ohranijo to čast, kot da se jim pomnoži moč, da jih je takrat Nin, prederznejši in mogočnejši od sosedov, enega za drugim poterl in svoje pridobitve prav daleč proti izhodu pognal. Njegova žena Semiramida, ki je združevala s častilakomnostjo pogum in mnogo takih sklepov, ki jih nismo vajeni pri ženskih glavah nahajati, je namene svojega moža podpirala in osnove te samovlade dogotovila.

Ta država je bila brez dvoma velika; in velikost mesta Ninive, ki se čez velikost Babilona povzdiguje, kaže to dovolj. Pa kakor najumnejši zgodopisci ne delajo te samovlade tako stare, kakor nam jo drugi kažejo, je tudi tako velike ne

delajo. Predolgo časa vidimo terpeti majhine kraljestva, iz katerih bi morala zložena biti, ko bi bila tako stara in tako obširna, kakor nam jo popisujejo lažnjivi Ktezija in tisti, ki so njegovim besedam verjeli. Res je, da Platon, skerbni premišljevalec starin, kraljestvo trojansko o času Priama asirjanskemu kraljestvu prišteva, pa pri Homeru, ki bi ne bil pri svojem namenu, slavo Grecije povzdigniti, te okoljščine pozabil, se tega nič ne najde, in sme se verjeti, da so bili Asirijani po zahodnih krajih malo znani, ker jih ne imenuje tako moder pesnik, ki je tolikanj skerbel, da olepša svoje pesmi z vsem, kar je bilo za-nje pripravnega.

Vendar po računu, ki smo ga za najpametnejšega spoznali, je bil čas oblege mesta trojanskega Asirijanom najlepši čas, ker je to doba pridobitev Semiramidinih, toda so se le prot izhodu širile: tisti, ki se ji najbolj prilizujejo, pravijo, da je svoje orožje na tisto stran obračala. Preveč se je Ninovih sklepov in zmag vdeleževala, ko da bi ne bila pospehovala njegovih namenov, sicer legi njenega kraljestva tolikanj pristojnih; in menim, da se ne sme dvomiti da se je Nin iztočnih krajev deržal, ker nam Justin sam pravi, da je svoje pričetve na zahodni strani na mejah Libije dokončal.

Ne vem tedaj, kedaj bi bile Ninive svoje pridobitve do Troje pognale, ker se tako malo kaže, da bi bila Nin in Semiramida kaj takega pričela; in ker se vidi, da so vsi njuni nasledniki, odsina Ninija naprej, v taki mehkužnosti in lenobi živeli, da so komaj njih imena do nas prišle; in ker se je bolj čuditi, da je moglo njih kraljestvo stati, kot verjeti, da bi se bilo moglo razprostraniti.

Brez dvoma so ga Sezostrove pridobitve silno zmanjšale; ker so pa le malo časa terpele, in ker so njegovi nasledniki slabo gospodarili, zato je verjetno, da so se dežele, ki so jih bili Asirijanom vzeli, že dolgo časa njih gospodovanja vajene, povernile same od sebe pod njih; tako da se je to kraljestvo v veliki mogočnosti in v velikem miru ohranilo,

dokler ni Arbaces mehkužnosti njihovih kraljev, toliko časa v poslopju skritih, spoznal, in Sardanapal, po svoji razujzdanosti imeniten, svojim podložnim ne le zaničljiv, ampak tudi nesterpljiv postal.

Med drugimi kraljestvi, ki so ostale iz kosov prvega asirijanskega, ste vidili ninivljansko in babilonsko. Ninivljanski kralji so ime kraljev asirijanskih obdržali in najmogočnejši bili. Njih ošabnost se je zavoljo njih pridobitev, med ktere se pridobitev izraelskega kraljestva ali Samarije šteje, kmalu čez vse meje povzdignila. Roke božje in vidljivega čudeža je bilo treba jim ubraniti, da niso Judeje pod Ecehijem poterli; in ni se več vidilo, kakšne meje bi se zamogle njih mogočnosti postaviti, ko se je vidilo, da so nekoliko po tem planili v svoji sosesčini nad babilonsko kraljestvo, kjer je bila kraljeva rodovina odumerla.

Bilo je, kakor da bi bil Babilon odločen, naj ukazuje vsemu svetu. Njegove ljudstva so bile polne razuma in poguma. Od nekdanj je modroznanstvo z lepimi umetnostimi med njimi kraljevalo, in iztočni kraji niso imeli skoraj boljših vojščakov od Haldejcov. Starodavnost se čudi bogatim žetvam dežele, ki zdaj zastran lenobe prebivavcov neobdelana leži; in zavoljo nje obilnosti so jo nekdanji perzijanski kralji za tretji del tako velikega kraljestva šteli.

Napihnjeni tedaj zastran prirasti, ker se je njih samovladi tako bogato mesto podverglo, so asirijanski kralji nove namene klepali. Nebukadnecar I. je menil, da ga njegovo kraljestvo ni vredno, če mu vsegasveta ne pridruži. Nebukadnecar II., prevzetnejši kot vsi kralji, njegovi predniki, je hotel po neizmernih izidih in po čudnih pridobitvah rajši kakor Bog češčen biti, kot kakor kralj gospodovati. Kolikanj del je v Babilonu počenjal! Kolikšno zidovje, kolikšni turni, kolikšne vrata in kolikšno ozidje se je v njem vzdigovalo! Bilo je kakor da bi hotel Nebukadnecar vnovič nebu žugati. Njegova, dasiravno po božji roki poterta ošabnost je v njegovih nasled-

nikih spet oživila. Nobene oblasti niso mogli okrog sebe terpeti; in ker so hteli vse pod jarem spraviti, za to so bili bližnjim ljudstvom ščasoma nesterpljivi.

Ta nespravljljivost je zoper nje veliko ljudstev na iztočnih krajih z medijanskimi in perzijanskimi kralji zedinila. Ošabnost se lahko v neusmiljenje zverže. Ker so babilonski kralji s svojimi podložnimi neusmiljeno ravnali, so se ravno tako cele ljudstva kakor velika gospoda njih kraljestva s Kirom in z Medijani združili. Babilon, ki je bil ukazovati in zmagovati preveč vaju, ko da bi se bal tolikanj sovražnikov, zoper njega zvezanih, so vzeli, ko se je nezmagljivega menil, Medijani, ki si jih je podvreči prizadeval, in poginil je na zadnje po svoji ošabnosti.

Osoda tega mesta je bila čudna, ker je po svojih lastnih najdbah poginilo. Evfrat je na njegovih širokih planjavah delal skoraj ravno to, kar Nil na egipčanskih; toda, da bi bil pripravnejši, treba je bilo še več umetnosti in več dela, kot ga je Egipet z Nilom imel. Evfrat je bil raven v svojem teku in ni nikdar čez brege stopal. Treba mu je bilo po vsi deželi neskončno število vodotokov napraviti, da je mogel zemljišča namakati, katerih rodovitnost je s to pomočjo taka postala, da ji ni bilo enake. Da ne bi voda tako derla, treba ji je bilo tek po jezeroterih ovinkih napraviti in ji izkopati velike jezera, ki jih je neka modra kraljica tako krasno olepšala, da ni verjeti. Nitokrida, mati Labinita, drugači Nabonid ali Baltazar imenovanega, zadnjega babilonskega kralja, je te velike dela napravila. Toda ta kraljica se je lotila še čudnejšega dela, namreč: zidati kamnat most prek Evfrata, da bi bile obe strani mesta, ki ju je neizmerna širokost reke preveč delila, med seboj zvezani. Tako dereča in tako globoka reka se je morala posušiti, oteka je v nekako neizmerno jezero, ki ga je bila dala kraljica izkopati. Ta čas so terden most zidali in oba brega reke obzidali z opeko do čudne visokosti, pustivši v njih ravno take dohode in zidane tako lepo, kakor je bilo ozidje mestno. Lepota dela je bila velikosti enaka.

Pa toliko previdna kraljica ni mislila, da jenaučila s tem svoje sovražnike, kako bi mesto vzeli. V ravno tisto jezero, ki ga je izkopala, je Kir Evfrat napeljal, da bisi od obeh strani mesta pot odperl, ker si ni upal mesta ssilo ali z lakoto premagati.

Ko bi si bil Babilon mogel misliti, da utegne kakor vse človeške reči poginiti, in ko bi ga ne bila nespametna zauljivost oslepila, lahko bi si bil tudi to, kar je Kir storil (ker je bil spomin enakega dela še nov) ne le poprej mislil, temoč poterl Perzijane v strugi, po kateri so šli. Pa je le na vesele in gostje mislil: ni bilo ne reda, ne rednega povelja. Tako se podirajo ne samo najterdnejše mesta, ampak tudi največe kraljestva. Strah je vse prevzel: nepobožen kralj je ubit; in Ksenofon, ki ta naslov zadnjemu babilonskemu kralju daje, zaznamenuje menda s to besedo Baltazarjeve božje rope, ki nam jih Daniel s tako čudnim padcom kaznovane kaže.

Medijani, ki so bili prvo asirijansko kraljestvo razdjali, so razdjali tudi drugo, kakor da bi bil ta narod moral asirijanski velikosti vedno nevaren biti. Toda zadnji krat so zavoljo Kirove hrabrosti in njegovega velikega imena Perzijani, njegov podložni, slavo te pridobitve imeli.

In v resnici gre ona vsa junaku Kiru, ki je bil zrejen v ostri in redni pokorščini po šegi Perzijanov, ljudstva takrat tako zmérnega, kakor je bilo pozneje mehkužno, in od mladih nog treznega in vojaškega življenja navajen. Medijanom, sicer zlo delavnim in jako vojaškim, pa nazadnje, kakorse sploh godi, po svoji obilnosti omehkuženim, je bilo takega vojvoda trebai Kir je njih bogatije in njih na iztočnih krajih vedno spoštovano me na svojo korist rabil; upanje izida pa je stavil v trume, ki jih je bil iz Perzije pripeljal. Že v prvem boju je bil babilonski kralj ubit in Asirijani so se razkropili. Premagovavec se je novemu kralju v posamezen boj ponudil, in ko se je pogumnega skazal, si je slavo milega kneza, ki kri svojih podložnih varuje, pridobil. Bil je hraber in moder. V strahu, dane birazdjal tolikanj

lepe dežele, ki jo je že za svojo pridobitev imel, je dal skleniti, naj se kmetom od obeh strani prizanese. Znal je zavidljivost bližnjih ljudstev zoper ošabno mogočnost Babilona, ki je vse napadal, vzbujati: in poslednjič, ko jih je slava, ki si jo je ravno tako s svojo blagodušnostjo in s svojo pravico kakor s srečo svojega orožja pridobil, vse pod njegove zastave zedinila bila, si je s toliko pomočjo silno obširne dežele podvergel, in iz njih svoje kraljestvo zložil.

Tako se je ta samovlada povzdignila. Kir jo je tako mogočno storil, da je morala pod njegovimi nasledniki skoraj rasti. Pa da se razume, kaj jo je pogubilo, treba Perzijane in Kirove naslednike Gerkom in njih vojvodom, posebno Aleksandru priličiti.

3. Boji Benečanov na Slovenskem.

Spisal J. Terdina.

Francozki kralj Ludvik XII. je namenil celo Laško svoji oblasti podvreči. Že je bil začetek storil, ko Benečani, ki se zdaj tudi za-se bojé, papeža, španskega kralja in zlasti avstrijskega vladarja, cesarja Maksa, na Francoze in njih kralja našuntajo. Cesar Maks se vzdigne z armado in hoče skoz Tirolsko in Beneško, katero je takrat ne le Benetke, ampak tudi velik del zgornje Laške obsegalo, v doljno Italijo iti, in se pri ti priložnosti od papeža v Rimu kronati dati. Pa že se je vse premenilo, Ludvik XII. se je toliko sovražnikov zbal in od namena odstopil. Benečani se začnejo zdaj brez vzroka tresti pred cesarjem, ki hoče z vojsko skoz njihovo deželo iti, in sklenejo, ga nikakor skoz Beneško ne pustiti. To sproži med Maksom avstrijskim in Benečani serdit boj, ki je na Laškem in na Slovenskem skoz celih devet let terpel, in več kot 60.000 vojščakov pokončal. Na Laškem so se z Benečani le bolj Francozi, Španci in papeževi bojevali, boj z Avstrijo se je pa godil veči del na slovenski strani.

Bilo je spomlad leta 1507, ko se tri derhali Benečanov, ena čez Istrijo, druga čez Gorico, tretja pa čez kranjsko deželo razvalijo. Pa to so bili sovražniki tako brez reda in razuma storili, da majhina truma prebivavcov vse tri derhali pobije in polovi. 1508 se pa ne le posamezne trume, temoč vse vojske Benečanov vzdignejo, v primorje preplavajo, in jo po tem čez Kras proti Ljubljani vderejo. Proti ti strani se niso Slovenci poprej sovražnikov nadjali, in so tedaj gradove in terge nepripravljene pustili. Najvažnejši kraji se podajo tedaj Benečanom ali po kratki brambi ali tudi brez vsega obotavljanja. Tako pade Gradiška, tako se Muran poda, in tako sta Gorica in Terst užugana in celó Postojna vzeta. Naglo se zdaj Slovenci orožajo in hité otemat, kar je izgubljenega. Na vseh krajih se boj začne, zlasti se pa v Istriji Lahi in naši brez prenehanja pipajo. To terpi tak dolgo, da naši pomoč dobijo in če ravno ne veliko, pa saj pogumno srednjo vojsko naberejo. Z naglim napadom se zdaj Tersta in Gorice spet polasté, in Muran in Gradisko obležejo. Benečani pošljejo sicer novo vojsko na-nje, pa proti našim, v turških bitvah iskušénim vojščakom nič ne opravijo. Serdita boja pri Starem Mestu in pri Kadoru nič ne izločita. Le v Istriji je bojna sreča spremenljiva. Po ravnem Benečani, po hribih naši premagujejo. Ta deželica je prišla po teh bojih v žalosten stan. Sama na sebi že nerodovitna in revna, zdaj popolnoma uboža. Kamor je človek pogledal, ni bilo drugega viditi kot poderte in požgane hiše in pomandrane planine.

V eni izmed teh malih prasek so Lahi hrabrega vojvoda Frangipana zasačili in ga po tem v Benetke peljali. Njegova žena si pa srečno zvijačo zmislí: stopi v barko, gre v Benetke obišče po privoljenju Frangipana v ječi, in ž njim obleko zamení. Tako pride po žensko napravljen vun, in tudi zastran nje so bili Benečani, če ravno jim je najnevarnejšega sovražnika izpustila, tako blagoserčni, da jo kmalu izpusté. Spet k svojim prišedši je Frangipan šiba sovražnikom; kjer se mu

pokažejo, pobiti so, in kmalu skoraj vso Istrijo z mesti Novim Gradom, Tibuom in Paznom izgubijo.

Bolj so si Lahi opomogli v Furlaniji in na Goriškem, kjer po malem napredujejo, in se celó spet pri Terstu pokažejo. Pa tudi tukaj so njih dobički nestanovitni. Prišlo je iz Kranjskega novih 5.500 pešcov in 500 konjikov, ki vse napade Lahov odganjajo, izgubljeno nazaj dobé in sovražnike na morje pritisnejo. Le v Muranu se Benečani deržé, kjer pa mirno pomoči pričakujejo. Šele ko se jim nova vojska iz Benetek pošlje, jim je moč krepkejše zagrabit in si važne napredke obetati.

Šli so najprej k Terstu, ktereга je tudi brodovje na morju obdajalo. Ker bi se mesto ne bilo moglo dolgo deržati, se Kranjci iz svojih ležišč vzdignejo, skoz Benečane prebijejo in brez izgube va-nj dospejo. Tako je Terst proti Lahom zavarovan. Ker pa le ne odidejo, se vzdigne zdaj tudi truma štajerskih Slovincov, ki enako proti mestu nameri. Ž njimi združeni popadejo Kranjci na eni strani laško brodovje, na drugi pa benečansko vojsko, in na obeh krajih tako zmorejo, da tamkaj sovražnikom veliko barko vzamejo, tukaj pa Benečane tako razkropijo, da se še le na Goriškem zberejo.

Najiminitnejša dogodba cele vojske je bila oblega Gradiške leta 1510. To mesto je bilo takrat močna terdujava, s terdnimi nasipi, visokim zidovjem in globokimi rovi obdana. Posadka so bili kranjski Slovinci, katerim je bil zapovednik junaški Apfaltern. Posadka ni bila po številu velika, pa za bran vsa v ognju, in rajši poginiti kot mesto predati pripravljena. V širokem risu se vojska Benečanov približuje. Štela je 12.000 vojščakov, ki so bili z živežem, pa tudi z bojnimi pripravami, zlasti s kanoni in možnarji obilno preskerbljeni. V malo dnevih se sovražnik vtabori, zakopom obda in kanonirje na terdnjavo nastavi. Pa posadka se ne boji teh naprav, tudi ona je čas porabila ter se s potrebnim založila, in kar je je v številu menj kot sovražnikov, toliko je je v serčnosti več. Zastoj je vojvoda Benečanov — Veniero k podaji nago-

varja in v ta namen poročnika v Gradiško pošlje. Apfaltern vidi, da bo pomoč težko kmalu prišla in da bo treba, ako oblega več mescov terpi, slavno smert si na zadnje izvoliti. Zatoraj dopusti, kar ni hvale vredno, da posadka beneškega poslanca ubije in si s tem sama vse upanje milosti vzame, ko bi bila premagana. S tem so vsi daljni pogovori končani, Benečani sklenejo svojega poslanca kervavo maščevati, Slovenci pa se na vso moč braniti in žuganje Benečanov s hrabrim bojevanjem ovreti.

Kmalu se bližajo sovražniki od vseh strani proti ozidju v naskakovanje, pa ko v bližnjo okolico pridejo, zagermé kanoni brambovcov, da se grozovitno razlega, in ognjene krogle konje in jezdece pobijajo. Urno se obernejo Benečani v tabor nazaj. Pa tudi tukaj jih posadka iz mesta planivši obišče, in jih spet veliko poseka. Prišla je tako nenadoma, da preplašeni Benečani naglo iz tistega kraja ležišča, kamor je udarila, begajo in jih tedaj Slovenci brez upora preganjajo in mahajo.

Te dogodbe razkačijo Veniero-ta tako, da s celo armado vstane in napad na Gradiško poskusi. Strel je strašen, boj kervav, ne tem, ne unim se ne da serčnost odreči. Pa terdnjava ako ravno v primeri z drugimi majhina, je vendar prevelika za tako majhino posadko. Zato prideró Benečani na samotnem kraju v predmestje. To zvedivši ga veli Apfaltern zažgati, zakaj ko bi se sovražnik vterdil, bi bilo nemogoče po tem ga izpoditi, marveč bi mu majhina težava bila se tudi ostalega mesta polastiti. Pa če ravno zažgane hiše pogoré, se Veniero vendar tik mesta vtabori, po predmestju nakope napravlja, in tako čedalje bolj z oblego napreduje. Strahoma gledajo prebivačci mesta šotore, ki se bliže in bliže njih hišam pomikajo. Žalostne misli navdajejo vsakega, le Apfalterna in posadke ne. Nemudoma sklenejo ti delati in najpoprej sovražnika spet iz predmestja pregnati, Zatoraj zbere on jezero serčnih možakov, da skoz vrata udarijo in nenadoma Benečane zagrabijo. Tako viharno planejo ti nad sovražnike, da rov za

rovom preskačejo, nasip za nasipom posedajo in dvanajst kanonov zavertajo.

Več sto Lahov leži na poti, po kateri so derli. Vendar ima zmaga ta nasledek, da premočni sovražnik izgubljeni prostor spet posede in mesto iznovič še hujše nadlegovati jame. Zlasti si je zraven rogov dva iz mesta nevidna turna napravil, iz katerih najizurjenejši strelici na brambovce streljajo in jih mnogo ranijo in postrelé. Po vsaki ceni se hoče posadka teh nevarnih turnov iznebiti, in tedaj z Lambergarjem na čelu spet Gradiško popusti. Pervi naskok velja turnoma, na ktera naši s strašno serditostjo in hitrico planejo. Boj je kervav, pa kratek, oba turna sta posiljena; okoli njih leži 600 Benečanov pobitih. Zdaj se je htel Lambergar spet verniti, pa že je Veniero vojsko zedinil in proti njemu udaril. Ali tudi njega se posadka ne ustraši, začne tako grozovito v Benečane sekati, da se v kratkem času po taboru razbegnejo. Lambergar jih preganja in jih pri tem spet tri sto pobije: tudi mu pade veliko sovražnikovih kanonov v oblast. Ponosno koraka po tem zmagovita posadka v Gradiško.

Ta izguba je Veniero-ta zlo oplasila. Dolgo si ne upa drugega kot v mesto po malem streljati in k večemu se v kako malo prasko podati. Pa sčasoma mu pridejo nove trume na pomoč, in upaje v namnoženo vojsko se začčenja vnovič k glavnemu napadu pripravljati. Toliko bolj je mislil kaj opraviti, ker je bilo že ozidje mesta na več krajih prebito, in se je polastil nekterih prostorov, iz katerih se mu napad breztežaven zdi. Ko so tedaj priprave, ki so v ta namen na vojski potrebne, dognane, se vzdigne spet z vesoljno armado, in naskoči tako serdito zidove, da morajo brambovci vse žile napeti, da še tisto uro Lahí mesta ne dobijo. Pa celi dan še boj omahuje, in zdi se celó proti večeru, da bo posadka omagala. Gotova smert ji grozi, naj jo že Benečani v bitvi posekajo ali živo ujamejo. Pa ravno misel na gotovi pogin naše odreši. Za življenje jim ni več mar, na smert pripravljeni

udarijo grozovito nad svoje sovražnike, jih od zidovja odbijejo, po tem tudi v tabor preženejo, in se tukaj več kot polovice laških kanonov in možnarjev polasté. V celi oblegi je bila ta morija najstrašnejša. Veniero-tu je več kot 1.000 vojščakov in razun tega tudi upanje srečnega konca vzela. Kmalu po bitvi je šotore poderl, tabor popustil in v Furlanijo pobegnil. Pa posadka, ki se je v obsedi tak hrabro obnašala, mu tudi po tem ne odjenja. Z nekoliko drugimi Avstrijanci združena ga podi po Furlaniji proti Benetkam, ga dohití, ustavi, k boju primora, in tako nabije, da mu skoro vsa vojska popada in on sam primirja prosi.

Boj z Benetkami je po ti zmagi za nekaj časa potihnil, in na Slovenskem bi bil mir, ko bi se ne bili kmetje spuuntali in Turki skozi Kočevje na Kras in v Istrijo ne udarili. Res je punt kmetov zadušén, in turška derhal potlačena bila, pa med tem so se spet Lahí vzdignili, katerim se je ta pri-ožnost pripravna zdela, to kar so prej zgubili, zdaj nazaj si dobiti. Vendar so tudi ti sovražniki malo opravili.

Le od konca, ko so imeli Slovenci še Turke in puntarje v deželi, so nekolikónapredovali, po tem pa ko so naši une pre-magali, so bili pa še to izgubili kar so še od prejšnjih časov sem ter tje po pomorju posedli. Frangipan je s Kranjci gra-dišče Muran oblegel in ga v kratkem času pridobil. Ta grad je bil Benečanom tako pri sercu, da pridejo nagloma z brodo-vjem in vojsko, da bi si ga spet podvergli. Mirno čakajo naši v Muranu, dokler velike lakote ne terpé, pa ko bi imeli stradati početi, planejo vun, Benečane premagajo, jim 1.200 mož po-bijejo, in druge proti morju zapodé. Tu jih čakajo barke, pa preden še utegnejo vsi v nje stopiti, že Frangipan prihiti. Zdaj se vname novo bojevanje, ktereга konec je ta, da se Slovenci vseh laških kanonov in deloma celó brodo-vja polasté.

Še tri leta terpi po ti dogodbi boj, pa sreča se ne nagne od konca ne k tem, ne k unim popolnoma. Benečani obležejo in dobé Teržič unstran Tersta, tudi mnogo drugih gradov in

tergov pomorskih, in celó Muran še enkrat obležejo. Pa velike izgube, ktere so prejšnje leta terpeli, jih sčasoma tako oslabé, da jim zdaj večí del povsod spodletuje. Pri Muranu se dolgo, pa zastoj vpirajo, ravno tako tudi druge kraje, ki so jih dobili, naglo izgubijo. Najdalje so se v Teržiču držali. Ko so bili zadnjič tudi od tod pregnani, niso po tem več slovenske dežele nadlegovali, zakaj cesar se je bil ž njimi pomiril, ker se je polegla njih ošabnost, s katero so vojsko začeli, po toliko nesrečah, ki so jih v tem boju zadele.

4. **Cesar vse vse potrebuje, tega nikdar ne zmanjkuje.**

Po G. H. Schubertu.

Ako bi kdo popraševal vsakega človeka posebej, česa vsakemu za živež treba, odgovarjali bi mu jako različno. Bogati, sladkosnedni meščan, vajen vsega dobrega, ta bi menil, da ne bi mogel nikakor živeti brez mnogoterih mesenih jedí in prikuh, brez vina in piva, brez žimnic in blazin na postelji za počitek, brez svilnatih reči in drage kožuhovine za obleko brez lepihizeb za stanovanje. Reven hribovec bi zadovoljeval s slabejšimi in z manj rečmi. Siromak je vesel, ako ima le kruha pa krompirja ali podzemljic, ob delavnikih vode, ob nedeljah in praznikih pa kozarec vina za lakoto in za žejo. Na slami spi sladkejše kot bogatin na blazini; ravno tako veselo mu je serce pod hodnikom, kakor je bogatinu pod tančico, včasih pa še veselejše kot unemu.

Ako bi se pa siromak in bogatin vozila skupaj na ladji, pa bi se ladja razbila, oba se vendar rešila in izplavala na kako pusto skalo, kjer ne bi imela ničesa jesti in piti; veselila bi se, zadovoljevala bi oba, nadjaje se skoro kakega rešivnega čolna; zakaj imela bi na moleči skali dosta neke reči,

katere zato da živimo, bolj trebamo, kot jedí in pijače, bolj kot postelj in obleke. Ta reč je zrak, brez kterega ne more biti živa duša, noben človek, bodi si reven ali bogat, mlad ali star.

Pri živalih se vidi še veliko bolje, kaj kateri godi. Oroslan pa orel bi poginila na vertu, naj bi poln s tem lepšega sadja in sočivja, ravno tako na travniku, polnem detelje in trave. Sirovega mesa, tople kervi hočeta imeti, ter si morata dostikrat daleč iskati živeža, ki ga nahaja ovca na senožeti blizo in lahko. Štorklji diši žabje, martinčekovo in kačje meso, na dalje netopirjevo in kobiličino bolj od ktere koli piče; stric njen, žerjav, zoblje pa le zernje zelene sternine, kakor mladi grah, razvun tega pa tudi merčese. Ne bi se ni dotaknil konj ali jelen ježičastih zelišč, kterih se gomela v pusti puščavi veseli. Grozovitni som v morju požira v slast červe in druge povodne živalice, za ktere druge požrešne in manjše ujede ne marajo, in ošabno mimo njih plavajo. Živež živalski je skoraj tako različen, kakor se loči žival od živali po podobi, po prebivališču, po domovini. Vendar je neki živež, po kterem vse živali hrepené, kterega vse potrebujejo, ako hočejo živeti, brez kterega ne more živeti ne oroslan, ne miš, ne jelen, ne polž. Ta živež je zrak, kteremu pa ni treba kakor piči in pijači vhaajati v želodec in v čreva ter se prekuhovati tam, da prejde v kerv, temoč vhaja na ravnost do tega vira življenja živalskega. Vse živali, kakoršnega koli imena, naj živijo ob zelenjavi ali ob mesu, po suhem ali pod vodo, morajo dihati, ako hočejo ostajati terdne za jed in pijačo, ako hočejo živeti.

Pa ravno tiste reči, ki je morajo dosta imeti vsi ljudje vse živali, da živijo, ravno tiste reči je na prebitek.

Ako bi morali Napolitanci, ki menijo, da ne bi mogli po letu nobenega dneva veseli preživeti, če ne bi dobivali prek morskega zaliva iz gorskih jam vsak dan nove ledetine, ako bi morali čakati zraka dotlej, dokler nove ledetine; berž bi jih

minilo veselje in življenje. Ako bi bilo treba najberžejši ptici, da dihne in potegne va-se novega zdravega zraka, letati tako daleč, kakor si hodi k potoku žeje gasit; zadušila bi se sredi pota, preden bi prispela do zraka. Ali ravno za to potrebo, ki se ponavlja neprenehoma, skerbi premodri stvarnik v silnem gospodarstvu svojem najbolje. Zraka je obilno povsod, kodar koli je živih stvari, po višinah in globinah; novorojenemu detetu sili sam ob sebi v usta in v pluća; zrak vhaja skozi luknjičice na debljem koncu jajčje lupine do piščeta v jajce; zrak se spušča tudi pod vodo celó do dna najglobokejšega morja, da ga dišejo povodne živali; v vse luknje in jame pod zemljo in v zemljo se zariva zrak, kaj, celó v drob života rastlinskega in živalskega prihaja zrak ter ga napolnjuje. Res je tedaj:

Česar vse vse potrebuje, tega nikdar ne zmanjkuj.

5. Oklic cesarstva avstrijanskega.

Po J. Jirečku poslovenil J. Navratil.

Dežele naše so se bližale edinosti davno poprej, kot so bile zedinjene. Več kot enkrat so se v enaki sreči in nesreči skup veselile in skup žalovale, več kot enkrat je bila združena viša vlada nad njimi v roki enega gospodarja. Pervi, ki je zedinil več dežel, je bil Přemysl Otokar II., kateri se je pisal za kralja českega, markeža moravskega, vojvoda avstrijanskega, štajerskega in koroškega, gospoda kranjskega, krajine slovenske in hebskega (Eger). Ko ga je pa premogla in usmertila deržava nemška, ktera se je bila po dolgem brezvladju opomogla za Rudolfa Habsburškega in si še enkrat obnovila moč v deželah vzhodnih; pride rodovini Habsburški in Luksemburški na misel, da bi bilo dobro napraviti iz vseh dežel naših le eno mogočno deržavo, ktera bi za oslabevajoče vlade cesarstvarimsko-nemškega lahko samastala in se branila, poseb-

bno divjim Turkom. Že Albreht II., naslednik rodovine Luksenburške, je zedinil po sreči z Avstrijo Čehe in Ogre. Rana smert njegova je bila sicer na potu osnovi nove deržave; ali vendar je dognala vitežka glava Maksimilijana I., da je mogel po obnovljenih dednih pogodbah z Jagelončani zagotoviti rodu svojemu pravico do krone ogerske in česke. Vnuk njegov Ferdinand I. je spreobernal to pravico v resnico. Od te dobe so se zraščale dežele naše bolj in bolj v edino močno deržavo. Velik je bil razloček znotranjih naredeb, šeg in narodov njenih, velike so bile nezgode, ki so jih stiskale znotraj in zvonaj, ter so jih htele siloma raztergati; ali ukljub vsemu temu se je uterjala če dalje bolj edinost; kar ji je bilo namenjenega na zator, vse se je spreobernalo v največo pomoč. Znotranja edinost dežel naših je bila iz početka osemnajstega stoletja tako terdna, da so sankcijo pragmatično, kedar jo je podal Karel VI. stanom združenih dežel, vsi radovoljno spoznali za poglavitno postavo, da bi se šteli vsi deli vse deržave za nerazdelno celoto. Pa vendar še zmiraj ni imela ta celota nobenega nazivka, moči svoji primérjenega. Vladarji naši, ki so nosili na glavah svojih krono sv. cesarstva rimskega, so ostajali pri ti, nekdanj po kerščanstvu največi časti, pridevaje k nji nazivke kraljevske krone ogerske in česke in drugih dednih dežel svojih. Sčasoma so se navadili klicati vlado rodovine Habsburške po deželi, v kateri stoji poglavitno mesto njeno, — avstrijska vlada.

Še le po prekucijah, ktere so pred pol stoletjem pretresale ves voljni svet evropejski, ko je ginilo cesarstvo rimsko po prizadevanju knezov nemških za samostalnost svojo čedalje bolj, posebno pa, ko je bila ta čast, po tem ko sta si nadela nazivke cesarski vladar ruski in francozki, zgubila že davno veličastvo svoje, in ko so bile dežele naše iztergane iz stare zveze z Nemčijo, ter so morale vse moči in rešitev v sebi iskati; ondaj je spoznal ce-

sar Francišek, da treba stari hiši in samovladi poseben nazivek in pristojno čast nadeti.

„Akoravno smo,“ pravi v ukazu 11. avgusta 1804, „po volji božji in po izboru volitnih knezov rimsko-nemškega cesarstva dosegli toliko čast, da si razun te ne želimo novih nazivkov ali časti, vendar Nam mora kakor vladarju hiše in samovlade avstrijanske na skerbi biti, da bi se enakost nazivka in dedne časti z najimenitnejšimi gospodovavci in samoderžci evropejskimi ohranila in uderžala, ktera gre samostalnim vladarjem avstrijanskim ne le zavoljo prestare slave roda njihovega, ampak tudi zavoljo njihovih velikih in ljudi bogatih držav, ki obsegajo prostrane kraljestva in samostalne knežije, in ktera je po navadi mednarodni in po pogodbah zagotovljena.“

„Da bi za zmirom ustanovili to enakost v časti, zato smo po izgledu, ki nam ga je dal uno stoletje cesarski dvor ruski in drugi, z novim vladarjem francozkim vred nadeli tudi Mi domu avstrijanskemu, kar se tiče samostalnosti njegovih držav, dedni nazivek cesarski.“

To vekomaj imenitno djanje, ki je položilo enega izmed poslednjih kamnov k edinosti države naše, so zaslišali narodi avstrijanski s hvaležnostjo in domoljubnim veseljem. Po vsem cesarstvu so ga praznovali z veliko častjo. S pravičnim ponosom so ugledovali v lesku nove krone avstrijansko-cesarske zorjo prelepe prihodnosti domovine svoje.

6. Mnogoverstna korist ognja.

Poslovenil M. Verne.

Ogenj je prav za prav občno orodje vseh umetnosti in vseh naših potreb.

Da bi najšel človek ta silno potrebni živel v svojo rabo povsod, zato ga je stvarnik ne le v vodo in v zrak, temoč tudi

v vse mastne, oljnate in mnoge druge reči djal in spravil. In koliki blagoslov je gorljiva reč, ki je je treba, da se ogenj ohrani in dostojno redi! Brež nje bi najvažnejše koristi pogrešali in največo neugodnost terpeli. Kaj drugega bi bil brez ognja veči del našega časa po zimi, kot strašna tema! O solnčnem zahodu bi prenehale najprijetnejše opravila, ki nam jih svetloba pospešiti pomaga. Treba bi nam bilo na miru sedeti ali strahoma in z nevarnostjo po temi tapati. Mislite si, bratje moji, kako žalostna bi bila naša osoda, ako bi o dolgih zimskih večerih ne uživali veselja družčine, in doma brati, pisati ali delati ne mogli! Kako netečna in celó nezdrava bi bila veči del hrana, ki jo zemlja rodi, ako bi se pri ognju saj nekoliko ne prekuhala, omečila in pripravila.

In od kod bi druge potrebe in ugodnosti življenja dobivali, ako bi nam jih rokodelci in umetniki s pomočjo ognja napraviti ne mogli! Brez ognja bi ne bili v stanu svojih oblačil tako mnogoverstno barvati, rud ne topiti in čistiti, peska ne v steklo spreminjati, iz kamna ne apna napravljati in gliné ne žgati za mnogoverstno posodo in pripravo. In tisti podzemeljski ogenj, ki dela vrelce, iz katerih izvira zdravilna voda toplic, koliko bolezní je že pregnal! Cela narava z vsem svojim bogastvom bi nam bila brez ognja veči del nekoristna.

Pa ostanimo le pri dobroti, ki jo ta čas ognju zahvaliti imamo. Kolikošna okrepčava nam je zdaj, ko nas sogreta izba sile merzlega zraka varuje! Ko bi nam gorkota ognja ne dajala nikakšne delavnosti in nas ne okrepčevala, bi bili prisiljeni zimo preživeti v najhujšem mrazu brez dela ali saj z neprijetnimi občutki. Koliko bi terpeli starčeki in po boleznih oslavljeni ljudje, ko bi v svojem suhem telesu dobrotljive gorkote ognja ne čutili! Kako žalosten bi bil stan mladih otrok, ko bi jih gorkota ne krepčala in ne jačila! O reveži, katerim se vsi udje mraza tresejo, kako radi bi vi dali iz svojega pičlega zaklada nekoliko grižljajev kruha, da bi si derv pripravili, iz serca vas milujem.

Vaše nadloge mi stavijo pred oči novo stran moje sreče, ktere še nisem po nje vrednosti cenil, in me dolžnosti še silnejše opominjajo, naj svojega nebeškega očeta tudi za gorkoto ognja zahvaljujem.

7. Osel in slavec.

Po J. A. Krilovu.

Ugleda osel slavca, pa mu pravi :

„Prijatelj, ne boš mi zameril,
Mnogo sem čul o tvoji pevski slavi,

Da para ni ti v vsi le-ti dobravi,

Zato bi rad se sam uveril;

Zapoj, na svoje da uho

Presodim, je li res tako. -

Začne se slavec zdaj izkazovati,

Začne ti pesem rajsko prepevati;

Na sto načinov jo zavija,

In sladko z glasa v glas prelija.

Zdaj nežno oslabeva,

Kakor piščal iz daleka odmeva;

In zdaj zagostoli,

Da sladki jek po dobravi doni.

Tedaj ga je vse poslušalo,

Ljubljenca in gojenca Vile:

Pihanje sap je obmolčalo,

Druge se tice ne glasile,

Pastir postaja, skoro ne diha je.

Pev'c konča. Osel pa z glavo kimaje :

„Izverstno! pravi, dober imaš glas,

In poslušati te je kratek čas,

Al' svet'val bi ti po prijateljski

Z našim kokotom se soznaniti:

To ti je pevec, da b' ga slišal ti!

Od njega bi se znal kaj priučiti.“

Ko slavec naš zasliši sodbo to,

Pobegne, ter za tretjo odleti goro.

8. Friderik Lepi.

Po H. Meinertu.

Albreht I. je zapustil pet sinov: Friderika, Leopolda, Albrehta, Henrika in Otona, ravno toliko hčeri. Najstarši sin, Rudolf, kralj česki, je bil umerl pred očetom. Avstriji za gospodarja je bil odločen izmed živih najstarši sin Friderik, lep, pohleven, priljuden mladeneč, dobrega serca, neboječ in stano viten, pa ne tako možki in prebrisan v rečeh vojaških, kakor mu je bil oče. Še le deveti dan po smerti očetovi je zvedil, kako in zakaj je umerl. Po prevelikem žalovanju se Friderik predrami, in nakani najbolje maščevati se, doverševaje namene pokôjnega očeta. Posebno do Českega noče nobene pravice popustiti. Zato da vojščake po več krajih českih in moravskih neutegoma pomnožiti. Da bi se lože branil nasprotnikom, ki so bili s Korošci, zato se združi z mogočnim in vitežkim grofom Trenčinskim.

Ta čas se je bil Henrik, kralj česki, po slabosti in nemarnosti v deželi svoji zameril vsem tako, da bi bil težko kaj opravil v boju s sovražnikom zunanjim. Pogodi se tedaj s Friderikom rajši z lepa. Ali Korošci so se še vedno puntali. Leta 1309 se snideta Friderik in brat Oton, vojvoda koroški, v Beljaku, pa se nista mogla pogoditi, čeravno sta se pogajala trinajst dni.

Kakor sta nosila nemško krono že dva Habsburžana, tako bi jo bil rad tudi Friderik. Ali zlo so mu ukljubovali drugi knezi nemški, ki so Avstriji zavidili, in se bali mogočnosti njene. Izbrali so toraj za kralja nemškega Henrika, vojvoda Luksemburškega, ki je obečal Frideriku in njegovim bratom vse dežele in pravice, ki so jih imeli oni in dedje njihovi za kraljev Rudolfa, Adolfa in Albrehta.

Po želji materini se je moral Friderik po tem nehotoma strašno maščevati nad morivci očetovimi na Švabskem. Ko

se jih je htel že usmiliti, stopi pred-nj mati, poprej vedno pohlevna, dobra gospa, zdaj pa zavoljo umorjenega moža po šegi tiste dobe „kervnega maščevanja“ željna, in reče: ako bi bil vidil truplo očetovo, kako je bilo razmesarjeno, ne bi ravnal tako milostljivo. Ni miroval, dokler ni tekla kerv osemnajstih mož; zakaj „kervno maščevanje“ je bilo ondaj po nekerščanski zmoti sveta dolžnost: kdor se ni maščeval, šteli so mu za greh. Pa ne le na morivce, celó na nedolžne rodbenike je merilo „kervno maščevanje.“

Potem sta šlavovjoda avstrijska Friderik in Leopold, da bi jima dal kralj Henrik obečane dežele spet v vžitek (feudum), z velikomogočnostjo, z velikim bleskom, z veliko družino v Speier. Priprostega kralja je to skerbelo. Rekel ju je vprašati, zakaj imata toliko ljudi s seboj. Odgovorila sta mu, da zato, ker je tukaj več mogočnikov, ki so krivi smerti očetove, in za to, ker mišlita očeta pristojno v žerv cesarsko prenesti. Temu ni mogel kralj prigovarjati, ali dovolil je po želji grofa Nasavskega tudi truplu kralja Adolfa to čast, ktere mu ni htel nikakor dovoliti Albreht. Oba ubita kralja, ki sta si bila živa močno navskriž, — počivala sta mirno vštric.

Friderik in Leopold odpravita zdaj družino svojo do malega domú. Po tem prosita kralja, da bi jima poterdil imenovane dežele in razsodil tudi, kaj se naj zgodi z imetkom morivcov očetovih. Kralj se pa le obotavlja, rekši, da je to težka stvar. Friderik se poslednjič razserdi, zajezdi konja in hoče iti, zagrozivši se kralju. Toda moške hladnejše kervi ga potolažijo pri mestnih vratih. Kralj in Friderik se pogodita (1309). Vsi sinovi Albrehtovi so dobili za vžitek Avstrijo, Štajer, Kranjsko, Krajino (Slovensko), Portenavo, imetek na Švabskem in v Elzasu. Vidilo se je iz pogodbe, da je odlašal Henrik to le zato, da bi mu sami ob sebi obečali pomoč zoper Čehe, ki so bili z novim kraljem Henrikom koroškim od dne do dne nezadovoljniji.

Želel je, da bi se vojvodi avstrijski odpovedali vseh

pravice do kraljestva českega, namenivši ga sinu svojemu Janezu. Jako se je oveselil Henrik, ko so privolili vojvodi avstrijanski. Kakor jim je ukljuboval poprej, tako jim je bil na roko posej. Tudi je obsodil morivce kralja Albrehta in pomagavce njihove. Izgubili so po ti sodbi vso čast, vse pravice, ves vžitek, žene so jim bile razglašene za vdove, otroci za sirote. — Nihče ni smel teh hudodelnikov jemati pod streho, drugači bi ga bili obsodili ravno tako.

Res, da se je odpovedal Friderik vse pravice do prelepe dežele česke; ali koliko kervi bi bilo prelite, koliko zlata potrošenega, koliko prepira, koliko skerbi bi bil imel, preden bi se bil polastil prestola v tem kraljestvu, v katerem je bilo ondaj tolikero zopernikov. Pa ko bi se ga bil tudi polastil, težko težko da bi ga bil mogel obderžati, zato ker bi si bil po tem razun nasprotnikov domačih na glavo nakopal tudi zopernikov in nevoščljivcev ptujih. Tako se je pa iznebil teh skerbi, in jih zamenjal za prijateljstvo kralja rimskega in še za več drugega dobička. Stara domačija Habsburška je bila spet vsa pri hiši, ktera je imela dobiti razun tega od Henrika še veliko denarja, za ktereга ji je bila zastavljena dežela moravska. Friderik je zamenjal negotove reči za gotov in stano viten dobiček.

Ker sta se vojvoda predolgo mudila na ptujem, zato so raznesli hudobneži, da misli kralj moč Habsburško, ki se mu zdi nevarna, pomanjšati, in da utegne Avstrija s Štajerom vred skoraj drugega gospodarja dobiti. Veliko rogoviležem, ki se niso potolažili še iz za Albrehta, je bila ta govorica prav po volji, češ, da je popolnoma resnična.

Malo da ne vsi plemenitniki avstrijanski se spuntajo, in počnejo požigati in ropati. Iz perva so razsajali puntarji le pomanjših mestih in po gradovih vojvodovih in vojvodovih prijateljev; ali berž si začnejo prijateljev iskati tudi v poglavitem mestu Dunajskem. Pervak puntarjev Dunajskih, mojster Perhtold, je obečal unim, da jim bo za rana odperl mestne vrata in pu-

stil natihoma pet sto konjenikov njihovih v mesto, da se polastijo grada in ž njim vred mladih vojvodov v njem. K sreči zve to grof Zelm še za časa, in skliče k sebi vse vérne prijatelje vojvodove in svoje, in jim reče priseči, da hočejo za gospoda svojega premoženje in življenje dati. Neutegoma se postavijo po tem po stražnicah, po obzidju in pred mestne vrata, tudi po zvonikih, da ne bi mogli puntarji na punt zvoniti. Oba otroka vojvodova je vzel Zelm k sebi v hišo. Ko vidi Perhitold, da je odan, začne se delati, kakor da je prišel tudi on iz dobrega namena; ker mu pa nočejo verjeti, pobegne. Ko prilezejo puntarji od zvonaj do mestnih vrat, najdejo zaperte in mesto povsod dobro branjeno. Ker si ne vejo kaj od jeze, začno razdevati vse okrog mesta in premoženje meščansko. Pa berž hiti na pomoč Dunajčanom, požigaje spotoma gradove puntarske, véрни poglavar štajerski Urih Walsejski s plemenitniki štajerskimi in razpodi puntarje.

Vernivši se na Dunaj, najde Friderik vse na miru. Ali nevérnost Dunajčanov je pohlevnega vojvoda razserdila tako, da je dal krivce strašno strašno koriti. Janez Stadlauer, bogat Dunajčan, je bil navezan konju na rep, vlačén po mestu, poldnjič pa s kolesom tert. Grozovitna, ali ondaj navadna kazen! Vérne podložnike je pa obdaroval vojvoda obilno. Tudi vojvoda parškega, ki je podpihoval puntarje, je mislil Friderik pestiti, pa ga je odbila bolezen, povodenj in lakota, ki mu je pobrala veliko vojske. Z lepa sta se pogodila 7. aprila 1311 v Pasavi tako, da ni bil nobeden na dobičku.

Na Českem je bila potihnila stranka koroška po skrivnem in po očitnem djanju kralja rimskega Henrika, kteremu je bil mladi sin Janez Luksemburški 7. februarja 1311 kronan za kralja českega. Ta je odkupil zastavljeno Moravijo od Friderika za 50.000 mark srebra, in obljubil vojvodom avstrijskim pomagati, ako bi se jim utegnili kdo spuntati v Elzasu in na Švabskem. Po tem takem je bila Moravska spet

združena s Česko. Friderik bi imel zdaj mir od vseh strani, ako se mu ne bi bilo bati zdaj bolj kot kdar koli poprej vojvoda koroškega, ki se začne, izgubivši krono česko, na vso moč lastiti rojstne dežele. Ali kraljeva vdova Elizabeta, sestra njegova, pomiri po sreči ta razpor med bratom in med sinom svojim, da ni bilo sovraštva v rodu.

Dokler je boja željni vojvoda Leopold po pogodbi Speierski spremljal kralja Henrika VII. na vojsko na Laško, kjer bi ga bili Lahi skoraj ubili, ko je prederzno silil v Milansko mesto, — tačas je skerbel Friderik marljivo za sad dobljenega miru. Da mu ne bi nagajali sosedje, zato se je pogodil z njimi; da bi imel pa mir tudi doma, zato je trebalo modrih naredeb. Po velikih povodnjih, po hudi vojski, sili in lakoti je bila velika siromaščina po deželi. Zato se je potepalo veliko tatov in razbojnikov. Vojvoda je htel imeti mir po vsaki ceni. Zato je odpravil kerdelo vojščakov po deželi, ludodelnikov lovit. Berž jih je bilo veliko polovljenih in naglo obsojenih. Drugi so se razbegali, da je imela država mir.

Leta 1313 po smerti vojvoda Otona doljno-parskega, varha otrok vojvoda Štefana, nekdanjega kralja ogerskega, se pa spre Friderik z Ludovikom parskim zavoljo varstva sinov Štefanovih in sina Otonovega, Henrika. Vdova Štefanova in vdova Otonova, obe nezadovoljni z varhom Ludovikom, ste ga namreč prosili, da bi htel on za varha biti, zato ker je Ludovik nevsmiljen in krivičen. Dobroserčni Friderik, češ da se ne sme vitez tožbam vdov in sirot glušiti, napove tedaj, ker se nista mogla pogoditi z lepa, Ludoviku boj, v katerem ga je pa Ludovik 3. novembra 1313 premogel in po tem takem varstvo spet nazaj dobil. Vendar sta se sprijateljila, prijatelja od mladih nog, spet tako, da sta spavala v eni izbi kakor nekdej. Mati Ludovikova je bila namreč od staršega sina Rudolfa, zato ker je ž njo gerdo delal, z mlajšim sinom Ludovikom pobegnula k bratu svojemu Albrehtu na Dunaj, kjer sta Ludovik in Friderik skup rastle in se igrala.

Sredi tega boja umerje cesar Henrik VII, ki je snubil sestro Friderikovo, na Laškem (24. avgusta 1313), preden se je oženil.

Friderik Lepi, ki bi bil že po smerti očetovi rad dobil sedež cesarski, se začne poganjati za-nj tudi zdaj. Toda berž opazi, da ne bode to lahek posel; zakaj razun Ludovika je hrepenel po kroni cesarski tudi Janez, kralj česki, bojé zato ker ga je skerbelo, da se ne bi začel Friderik, ako ga izberó za cesarja, lastiti spet Česke. Toda Janez jih ni imel dosta na svojo stran, ker je bil premlad. Največi in najnevarnejši zopernik je bil Ludovik, da si je poprej obetal Frideriku, da se ne bo nikdar tergal za to čast. Volitni knezi, ki niso bili edinih misli, se pa razdelé na dvoje, ter izvolijo dva cesarja, eni Friderika, eni pa Ludovika. Oba se data kronati. Ta se noče umakniti unemu, uni temu ne. Počne se kervava vojska, ki je terpela celih osem let. Oba nasprotnika sta junaška, oba imata veliko in mogočnih prijateljev. Z Ludovikom je bil kralj česki, s Friderikom „cvet vseh vitezov.“ Že sušca mesca 1315 bi se bila ž njim rada udarila brata Friderik pa Leopold blizo Speiera. Ker je pa vidil, da je preslab, zato se jima je ročno umikal, ter se na zadnje zagrabil na pokopališču blizo mesta. Friderik pa Leopold, ki nista bila za obsedo pripravljena, pomandrata po bojni šegi tiste dobe kraje okoli mesta, in se verneta brez koristi.

O kratkem premirju na to se oženi vojvoda Leopold s Katarino Savojsko v Basel-nu, kjer so h kratki svatovali in ženo Friderikovo kronali. Od svatbe se verne boja željni Leopold spet na boj. Vedé, da se brata parska, Ludovik pa Rudolf, pisano gledata, in da po deželi vre, lomasti on proti Parski, in prilomasti iznenadi do Leha. Kralj Ludovik, ki se ni nadjal kaj takega, pobegne iz Menihova, in se zagrabi v Avgsburgu. Leopold, kateri mu ni mogel tukaj do živega priti, potepta vse okoli mesta, in napravi tabor blizo Puhlema, od kodar je pobiral davke. Tje je bil prišel tudi Friderik.

Kar narastejo po silnem deževju vode in oplavijo tabor tako, da so stali konji globoko v vodi. Lahko bi bil tukaj pokončal Ludovik sovražnika; pa je odlašal, dokler se ta ni premestil.

Kralj Ludovik ni privojskoval doslej nič prida; toliko da je ušel veliki nevarnosti, v katero sta ga bila zadrevila močna in junaška zopernika. Na naglem se pa prekrene vse njemu na srečo.

Kralj Henrik VII. je bil prec od kraja vlade svoje, ko je še čertil Habsburžane, podložnike staro-habsburške v Švicu podšuntal zoper prave gospodarje, razglasivši, da niso dolžni Avstriji nikake pokorščine, ampak le kralju nemškemu. Ker se je po tem sprijateljil z Avstrijo, ni imel ta razglas zlih nasledkov. Zdaj pa, ko ni bilo v kraljestvu edinosti, in ko je imela Avstrija vojsko, zdaj se začno podšuntani res puntati. Rad bi bil popravil to reč Henrik pozneje, ali prepozno je bilo. Ker se niso dali puntarji z lepa pogovoriti, nakani jih vojvoda Leopold k pokorščini prisiliti. Zbere vojsko, in gre nad-nje. Namenil se je bil iti po soteski Morgartenski; da bi jih pa preslepil, reče svojim ljudem pomikati se na videz proti Artu. Ali ta namen je bil puntarjem izdan.

Petdeset mož, ki so jih bili zavoljo neke pregrehe imalo poprej pregnali iz Švica, se ponudi v toliki stiski domovini za pomoč; toda rojaki njihovi, dasi jih je bilo tako malo za boj, zaveržejo pomoč hudodelnikov. Ti pa želé kerv in življenje dati za domovino, splezajo pol ure od unih na verhunec najvikše pečine, in čakajo sovražnika. Ko pristopa Leopold 15. novembra 1315 pred veliko vojsko z oklepniki do tistega kraja, kjer je silna soteska, začno valiti možje s pečine skale in težke panje, ki so potótkli zdolaj sila ljudi in konj, preplašili in razkropili konjenike.

Ko zvejo to uni Švicarji, berž jih prisope kerdelo tje, in planejo z griča, strahovito kričé, iz strani nad vojsko Leo-

poldovo. Za njimi primaha poglavitna vojska švicarska. Tako na naglem zagrabljeni na potu, na neprostranem kraju, na zmerženjih in polzkih tleh, po katerih se niso mogli po volji kretati, pobegnejo na zadnje vitezi, takega boja nevaženi. Serčnost jim ni pomagala ondi čisto nič. Petnajst sto jih je bilo pobitih. Vojvoda je ušel srečno po stranskih potih.

Po ti nesreči so se napihovali zoperniki vojvodovi še bolj. Švicarji so hrepeneli poslej tudi veliko bolj po samostalnosti. Očitno je hvalil kralj Ludovik derzne puntarje, pr katerih so se zbirali zdaj najhujši sovražniki roda habsburškega, podkurja jih, naj se le ustavljajo, poterdi jim pismeno vse pravice, in prekličče oba vojvoda avstrijska.

Dokler je keršil Leopold svoj meč na kamenitih gorah, na stermih pečinah planinskih dolin švabskih, tačas se je pripravljajal kralj Friderik neprenehoma za na boj z zopernikom parskim. Pomagavcu svojemu, kralju ogerskemu, pomore punt na Ogorskem zadušiti, ter opravi s tem, da je mogel kralj Karel pa spet njemu zoper Ludovika pomagati.

Leopold se je bil uveril pri Morgartenu, da se v boju s samimi konjeniki dosta ne opravi. Ko pride po tem kralj Ludovik v Elsas z velikim veršelom konjenikov, plane Leopold nad-nj s čverstimi pešci; sovražnik pobegne. Drugi dan pride tudi Friderik v tabor. Ako bi bil prišel on dan poprej, veliko bolj bi bili otepli sovražnika naši.

Leto 1321 je minilo, pa se ni bilo nič posebnega zgodilo. Vojska se je vlekla že osmo leto. Vse je že želelo, da bi se končala z dobra ali pa s huda. S Friderikom so bili kralj ogerski Karel, škof Pasavski, pa veliki škof Solnogradski; z Ludovikom kralj česki Janez, vojvodi doljno-parski, pa veliki škof Trierski.

28. dan septembra mesca 1322 je bil namenjen za bitvo. Na štiri kerdela razdeljeni stopajo na boj naši. Pervo kerdelo vodi kralj Friderik sam na visokem konju v kraljevski

opravi. Nakanil se je za krono svojo po vitežki boriti. Vse ga vidi, vse ga zna.

Kralj Ludovik je prepustil bojvodstvo kralju českemu, pa zetu svojemu, vojvodu parskemu; on pa je gledal prosto oblečen sredi enajstih vitezov s strani.

Vodica „Isen“ je ločila vojski. Pred pričetkom bitve začne sprednja versta naših s puščicami streljati na uno stran tako, da se umakne Ludovik v bližnji grad. Zvedivši to Friderik, da znamenje za na boj. Osem sto oklepuikov v prvih treh kerdelih vodi on. Po jastrebovo švigne nad nje vročokervni kralj česki. Živo živo se spopadejo. Zopernik se bije serčneje od zopernika. Friderik seče okoli sebe, da se mu ne morejo načuditi. Izmed Čehov se bori najslavnejše Plihta iz Žerotina. Ali na posled se mu popikne konj, s kterega pade, in je posekan. S konjem vred se zgrudi v serditem boju tudi kralj Janez, vendar ga rešijo junaški Čehi, ki se pa morajo na posled vendar umikati. Tudi Parce so bili že zapodili naši, zmaga je bila že njihova. Kar se pokadi daleč za njimi. Mislili so, da jim hiti na pomoč Leopold; ali namesto njega pridere Ludovik Norimberški z velikim rojem konjenikov na naglem iz za herbta, in jih hudo poseče. Begajoči Parci s Čehi vred se vernejo in planejo vnovič nad Avstrijance. Sprednji so zasačeni; Ogrji in Kumanci pa v beg; tudi vojščaki Solnogradski s Pasavskimi vred so začeli bežati. Kralj Friderik se je boril možki, dokler se mu ni zgrudil konj, prestreljen, s konjem vred pa tudi on. Po ti nesreči je dospel v roke sovražniku svojemu Ludoviku, ki je dal klavernega ujetnika v svoj grad Travsenco odpeljati.

V ti bitvi, ki ji pravijo kraljeva bitva, je bil ujet tudi brat Friderikov, Henrik, kterega je odpravil kraj Janez v grad svoj Krivoklát (Bürgliz) na Česko, kjer ga je imel osem tednov zapertega.

Tako žalostno se je končala ta vojska. Od sile se je ujedal Leopold, zvedivši to nesrečo, da je zamudil važno

uro, ker ni prišel za časa pomagat. Od prevelike žalosti se ni poslej več ne bril, ne smejal. Zarotil se je, da ne bo miroval poprej, dokler se Ludoviku ne naplača, in si brata ne reši.

Ludovik, ktereга je bil pozneje preklel papež, zapustil kralj česki, in kteremu je zdaj tako gorak Leopold, ne ve, kaj mu je storiti. Nekdanji prijatelj njegov, kralj česki, se združi po prekletvi papeževi zoper njega s papežem in s kraljem francozkim Karlom IV., ki je hrepenel tudi po rimsko-nemški kroni. Nerad, le zato se jim pridruži tudi Leopold, da bi rešil iz ječe kraljevskega brata. Toda Ludovik ne mara nič za prekletvo papeževo, nikomur noče izročiti krone in vlade. Dasiravno pa niso hteli voliti knezi za kralja nemškega Karla IV., vendar niso hteli poslej od Ludovika prejemati državneга imetka na vžitek; nekteri so se mu puntali, in ga hteli odstaviti. Leopold ga je pritiskal z vojsko.

V toliki stiski od vseh strani se Ludovik naglo premisli. Natihoma, sam se upoti v Travnico v ječo, v kateri je zdihoval že tretje leto Friderik, nekdanji prijatelj, da bi se pomnila in pogodila z lepa. Pobiti Friderik, ki si je le želel prostosti, privoli k vsemu: odpove se časti kraljevske, in obljubi razun več drugega, sebi in bratom na škodo, da ne bo hrepenel nikakor po kroni kraljevski, dokler bo živel Ludovik; ako pa ne bi mogel izpolniti vsega, kar je obečal, podpisati mora, da se hoče vrniti sam rad do 24. junija še tistega leta (1325) v ječo. V znamenje novega prijateljstva sta se skupaj obhajala. Friderik se verne berž na Dunaj.

Toliko da so spoznali lepega, veselega Friderika. Neizrečeno ga je bila vzela dolga, neugodna ječa. Brada, ki si je ni bril ves čas, je delala priljudnega moža nekako odljudnega.

Veselo ukaje, s staro ljubeznijo so ga pozdravljali na potu vsi podložniki. Na Dunaju je našel brate svoje: Albrehta, Henrika, Otona, tudi preljudbo ženo svojo ali — na žalost — slepo.

Oslepela je bila od prevelikega joka po dragem možu svojem. Leopold se je še bavil z vojsko na Švabskem.

Na vso moč si prizadeva Friderik, da bi izpolnil nesrečno pogodbo, ki je morebiti ne bi bil podpisal, ako bi bil vedil, v koliki zadregi je bil ondaj Ludovik. Ko pa vidi, da je ne more izpolniti, zato ker ni htel brat Leopold nikakor privoliti, kaj stori Friderik? — Friderik se verne sam rad v ječo k Ludoviku, da si ga je bil odvezal papež vseh dolžnosti do tega kralja. Friderik je htel mož beseda ostati, čast in poštenje svoje ohraniti. Ločil se je od žene, od otrok, od ljube domovine, pa se verne v Menihovo, kakor se mu je vernil brat Henrik v ječo na Česko zato, ker tudi ni mogel pogodbe izpolniti. Toliko moštvo je ganilo Ludoviku serce. Po bratovski sprejme on tako poštenega moža. Pri ti priči sta se spravila, in se ljubila poslej veliko bolj kot kdaj.

Dolgo sta spavala v eni izbi, jedla skup za eno mizo. Kaj, toliko je upal Ludovik Frideriku, da mu je htel, spravljaje se nad sovražne Pruse pa Litovce, izročiti vso moč in vladlo vseh dežel svojih, če ravno so mu žugali bratje Friderikovi z vojsko. Kako lepa izgleda poštenja in moštva! Pa to še ni vse: Ludovik privoli tudi, da bodeta poslej s Friderikom oba vkup vladala nemško kraljestvo, z enako častjo, z enakimi pravicami, kakor da bi bila oba le eden.

Po pogodbi sta si obljubila, da bodeta skerbela le za občno korist, oba enako vživala korist, enako terpela škodo, in da ne bode nobeden nobenega klical drugači kot za brata.

Kteri je kterega dne vladal in podpisaval pisma, tistega ime je bilo nad unim. Ako ni bilo kterega doma, opravljal je uni vse opravila v imenu obeh. Kar je razsodil ta, poterdit je moral tudi uni. Kar sta bila razsodila še za sovraštva tovariš zoper tovariša, to sta poterla. Prisegla sta si, da se hočeta te pogodbe vedno deržati in eden drugega vsake sile braniti. Toda vidili bomo, da ni šlo to Ludoviku iz serca.

Volitni knezi niso hteli iz perva privoliti, češ, da ne bo edinosti; ali serčni, možki Leopold je poravnal berž vse razpertije, če ni mogel z lepa, pa z gerda, z orožjem. Ali od prevelike skerbi za ljubega brata Friderika in od prevelikih težavnosti vojski zbolil verli Leopold na posled hudo, in umerje 28. februarja 1326, še ne 34 let star.

Neizrečeno je žaloval Friderik po pridnem, junaškem bratu. Kolika pomoč mu je bil ranjki, in kolik strah nasprotnikom, to se je pokazalo berž po smerti njegovi. Ludovik, ki se je bil pogodil za nemško kraljestvo s Friderikom le zato, ker se je bal terdovratnega, serčnega Leopolda, začne po smerti njegovi Frideriku oblast kratiti, in mu jo vzame poslednjič vso, pustivši mu le ime kraljevsko. Nikogar ni imel zdaj Friderik, da bi se potegoval za-nj po Leopoldovo; sam je bil pa že tudi opešal po tolikem terpljenju, po toliki žalosti v ječi in zavoljo drugih nesreč. Brat Henrik se mu je ječil na Českem, brat Albreht je bil pa premehkega serca, tedaj ne za boj. Poslednjega mesca 1326 se snideta še enkrat s kraljem Ludovikom, čigar prijateljstvo je spet omlačelo. Ne vemo, kaj sta se pogovarjala; toliko pa vemo, da ni opravljal poslej Friderik nikakovich vladnih reči, edino ime kraljevsko je imel na posled po tolikih bojih, po tolikih težavah. Še bolj je ranila Frideriku ranjeno serce žalostna novica, da mu je umerl v ječi (1327) brat Henrik po pridevku „Prijazni,“ ki je bil po nesreči z njim vred ujet, bojevaje se za njega.

Po pravici se je čudil ves svet prelepi spravi med sinovi Albrehtovimi, ako ravno bi se bili sperli lahko večkrat. Zdaj se pa razdere tudi hvaljena sprava. Oton, najmlajši vojvoda, hoče zdaj po smerti bratov svojih, Leopolda pa Henrika, imeti, da bi si razdelili živi trije bratje dežele avstrijske med se.

Ker nočeta una brata po stari postavi, ki je prepovedovala razkosavati dežele, privoliti, hoče on to reč po sili opravit, in dobi na svojo stran več nezadovoljnežev avstrijskih in

štajerskih, kralja ogerskega in českega, ki sta se ravno prepirala s Friderikom, uni zavoljo neklih gradov, ta pa zavoljo nekega spora Avstrijancov z Moravci na mejah, kamor je šel Friderik sam mirit.

Ko zve to Oton, združi se z Ogri, in razsaja hudo po deželah bratov svojih. Tudi kralj Janez vdere z 2.300 težko okovanimi konjeniki in z množico pešcov na Avstrijansko. Težko je pogrešala zdaj dežela rok Leopoldovih. Slabotni Friderik se ni htel več ukvarjati s tremi zoperniki h krati. Rajši se je pogajal z njimi z lepa. Vsi so se spet pomirili.

Ali čedalje bolj je Friderik slabel in se staral, zapuščala ga je moč. Vedno je bil zamišljen, in si ni znal včasih kaj od prevelike skerbi in bojazni. Zato mu je pomagal zadnje dni dežele avstrijanske vladati brat Albreht. Po sprednjih deželah je gospodaril poslednjič Oton sam, in se štel zato srečnega.

Bolehni kralj je šel v gore Gutensteinske zdravja iskat, češ da mu bo pomogel zdravi zrak gorski, pa mu ni: 13. januarja 1330 je izdehnil blago dušo v 41. letu starosti svoje. Za pol leta kasneje je sklenila tudi dobra žena njegova Elizabeta, ki si je bila že poprej izjokala oči za preserčnega moža. Edini sin, Friderik, kakor oče, je bil umerl že v zibeli. Ostali ste le dve hčeri: Elizabeta pa Ana.

Blagega serca je bil Friderik, serčen, celó prederzen, živ, pa tudi pohleven, vitez ves, kohkor ga je bilo, toda se je rad premišljeval, in si znal dobro preudarjati in ugodnih prilik izbirati. Za vojvoda je bil prenagel, za vladarja preomahel; meč je znal kaj dobro sukati; ali žezlo s palico vojvodovo vred ni bilo varno v njegovih rokah. Nemška krona ga je zapeljala v boje in pripravila v prevelike skerbi, ki jih ni mogel preterpeti. Tako je venel lepi Friderik žalovaje in kesaje se; burja v višavi, v katero se je bil prenaglo spustil, pobrala je sreči njegovi perje, — vzela mu je življenje.

9. Sisek rešen.

Spisal P. Hicinger.

Tam beli Sisek mi stoji,
Je v Sisku grad na vogle tri;
Pred gradom mesto zidano,
In vse za bran napravljeno.
Pred mestom turška množica
Med rovi je nastavljena,
In unstran Kolpe kaže se
Štorov turških polno vse.
Je Hasan turški baša zbral
Od vseh strani močno derhal;
Nevérnik Sisek rad bi vzal,
Zlo stiskati ga je začel.
Pa Blaže se ne gane kar,
On Siska verli poglavar;
Ž njim vred je vojska majhina
Braniti se pripravljena.
Kaj verli Blaže pa stori,
Ker Turek Sisku zlo proti ?
On piše list do Zagreba,
Do bana tam hervaškega.
Od bana glas je dalje dan,
V Ljubljano belo še poslan:
„Nevérnik Sisek rad bi vzal,
Zlo stiskati ga je začel.“
Že bliža Sisku se pomoč,
S hervaških mej nabrana moč;
In drugo trumo z kranjskih mej
Pelja Turjaški knez Andrej.
Je Turka res desetkrat več,
Turjaški knez pa ni boječ;
Napasti herž sovražnika
Veli serca junaškega.
„Praznuje danes, pomni vsak,
Se svet Ahec, kerščansk' vojak;
Ž njim vred naj Kristus bo naš glas,
In Bog ne bo zapustil nas.“

Pri jedi turški baša je;
Ko bobnov hrum zasliši se,
Strahovi vsi ga spreleté,
Zdaj zadnja je, mu vest pové.
Se baša vzdigne s konjico,
Čez sinjo Kolpo pelje jo.
V kerščanski prvi trop se ž njo
Zažene kar najbolj močno.
Turjaški knez nasprot zderči,
Za znamnje svojim ustrelí;
Ž njim zdírjajo oklepniki,
Na Turke mahnejo serčni.
„Praznuje danes, pomni vsak,
Se svet Ahec, kerščansk' vojak;
Ž njim vred naj Kristus bo naš glas,
In Bog ne bo zapustil nas.“
Vsi red za redom pokajo,
Na desno, levo sekajo;
Pregosto Turki padajo,
Njih trume zlo se tergajo.
Še vdari vmes hervaški ban,
Nevérni roj je v beg zagnan;
Se Kolpa Turkov zagostf,
Še baša v reki se vtopí.
Je Sisek zopet rešen bil,
Zmagavcov krik se je glasil;
Ob mesto trikrat krog gredó,
Bogu vsi trikrat čast dajó.

10. Poljedelstvo v Egiptu.

Iz Novic.

Egiptet je vsakemu izmed naših bravecov koliko toliko znana deželá, in najprostejši bravec, če drugega ne, vé vsaji to, kar mu je znano iz zgodeb svetega pisma od egiptovskega Jožefa in njegovih bratov, od kralja Faraona itd.

Od nekđaj slovi deželá Egipcánov za eno izmed najro-

dovitnejših dežel na svetu; ta rodovitnost ji pa izvira edino po tisti veliki vse oživljajoči žili, ki se vleče skozi celo deželo od kraja do konca, in je znana pod imenom reke Nil. Reka Nil dela vse; le v tem je razloček, da se po legi dežele obnašajo Nilove povodnje v zgornjem Egiptu drugači kakor v dolnjem; tudi v tem je razloček, ki ga dela Nil, da celo leto razdeljuje v dve dobi: ena doba ali prvi letni čas je tisti, berž po povodnji, ko se Nil čez polje razlije in na polju popusti rodovitno mlakužo; druga doba ali drugi letni čas pa je tisti pred povodnjo, ko morajo ljudje Nilovo vodo sami napeljevati na polje in ž njo gnojiti.

V zgornjem Egiptu obdelujejo polje skoro le po povodnji in še popolnoma tako, kakor so ga obdelovali v starodavnih časih. Od prvega katarakta blizo doli do Kajra je Nilova dolina križem prekopana in zaježena in razdeljena v veliko sila obširnih jašk, v ktere po kanalih vodo spuščajo, kedar začinja Nil rasti. Kedar preteče štirinajst dni, včasih tudi pet tednov, spusté vode, ko je Nil padel, spet po teh kanalih nazaj: mlakuža ostane in črna perst je zdaj globoko premočena.

Kedar je voda odtekla in zemlja še blatna, jo obsejejo brez vse druge priprave; ko so seme vsejali, vprežejo dva vola v val, in ju ženejo čez setev. S tem je vse opravljeno. Poljedelcu ni zdaj nič več mar za polje; v treh do štirih mescih žito izpuli iz zemlje, ga dene pod voz, v kterega je le en vol vprežen, in ki ima kakih dvanajst železnih okroglih sekir, ktere slamo režejo in ob enem mlatijo. Da izmlačeno žito izvejejo, mečejo vse proti vetru. Tako si pridelajo sila veliko žita brez oranja, brez dela in brez drugega gnoja razun tistega, ki ga jim je Nil prinesel. V zgornjem Egiptu pridelujejo veči del le pšenico, ječmen in bob; le sem ter tje seje kdo lan, koruzo in grah. Vse, kar ima človek pri tem opraviti, je, da seje in bogato žanje: vse drugo dela solnce in pa Nil; ni se tedaj čuditi, da so stari nepodučeni Egipčani solncu in Nilu božjo čast skazovali,

Jarih sadežev, to je tistih, ki jih sejejo po letu takrat,

kedar je zemlja suha, pridelujejo malo v zgornjem Egiptu, ker takrat je treba umetno močiti polje, za tako močenje pa nimajo pripravnih mašin, in bi tudi težavno bilo, ker je polje precej više kakor je struga Nilova. Jari sadeži se delijo tu v dve verstí: eni so taki, ki ostanejo celo leto na polju, eni pa taki, ki jih sejejo med dvema zimskima; v prvo spada cukar, indigo in bombaž, v drugo turščica, žefran itd. Pervim morajo sami gnojiti, gnojé jim z golobjekom, zato imajo v zgornjem Egiptu samo za tega voljo brez števila veliko golobov. Nobena dežela ni za cukar tako pripravna kakor je Egipet.

Podajmo se zdaj v spodnji Egipet; tu obdelujejo zemljo vse drugači. Po zimi sejejo pšenico, ječmen, bob, koruzo, lan, deteljo, grah, po letu rajž, bombaž, indigo, cukar, koruzo, nemško deteljo in sočivje; krompirja pridelajo veliko; v nekterih krajih se nahajajo tudi murve in sadno drevje. Dolnji Egipet je skoro takega podnebja, kakoršnega je južna Evropa, zato je pripraven za marsiktere sadeže. Največi mraz ima ram vendar še šest do sedem stopinj gorkote nad ničlo, največa vročina pa znaša petdeset stopinj, srednja toplota je tri n dvajsti stopinj. Obdelujejo zemljo z rokami in z orodjem, z nojem in z močenjem; zemlja je rodovitna in posebno za jario ugodna.

11. Bitva na Vipavskem.

Spisal P. Hicinger.

Oj leži, leži pogorje,
Od Triglava blizo v morje;
Čez pogorje derži cesta
V laško zemljo, v lepe mesta;
Zid za zidom pot preprega,
Stolp za stolpom jo obsega.
Tam na stražah so vojsčaki,

Vsi so derzni korenjaki.
Unstran hribov pa globoko
Kaže se polje široko;
Oj to ni polje široko,
Vojske mnoštvo je visoko.
Vojsko zbral je knez Evgenij,
Carstva ropar nepošteni;
Djal verh gor malike bele,
V roke dal jim zlate strele.
Glas že ide od zahoda:
„Vojsko zbral je knez Evgenij,
Carstva ropar nepošteni.“
Kaj stori na glas nadložni
Teodozij, car pobožni?
Skliče vojsko, v boj se bliža,
Gre pred njim pa znamnje križa.
Prej še moli car pobožni:
„Ti pomagaj, Bog vsemožni!
Rod nevéрни naj ne vpraša:
Č' mu njih Bog pomoč odlaša?“
Čudno naglo z vojsko celo
Pride car v Emono belo;
Berž hiti z vojščaki v gore,
Verhnje straže kmal' premore.
Vojska v ravno iti jame,
Boj serdit pa tu se vname
V sredi dne se noč napravi;
Silna bitva cara vstavi.
V noči moli car pobožni:
„Ti pomagaj, Bog vsemožni!
Rod nevéрни naj ne vpraša:
Č' mu njih Bog pomoč odlaša?“
Truden car vtopi se v spanji,
Glas dveh mož mu pride v sanji:
„Nič ne boj se, car ves vérni,
Bog pomaga ti nez mérni.“
Z dnem se car serčno vzdiguje,
Up vojščake navdihuje;
Čversto stopajo z višave,
Vidijo že do ravnave.
V ravni vojske vse se bliska,

Truma druga zad pritiska ;
Spet pa moli car pobožni :
„Ti pomagaj, Bog vsemožni!“
Pot rešitve se odgerne :
Sproten trop se k caru verne ;
Vojsko vso nov up navdahne,
Kar v sovražne trume mahne ;
Spet pomoč z nebes prisvita :
Burja vstane grozovita ;
V sprotno vojsko silno brije,
Vse orožje z rok ji vije.
Zmagan, vbit je knez Evgenlj,
Carstva ropar nepoštenu ;
Svet spoznal je véro pravo,
Car Bogu dajal je slavo.

12. Čičarija in pa Čiči.

Spisal Janez Bilec.

Pust kraj je sicer, ktereга sem se namenil tu popisati, vendar se nadjam, da bom domoljubnim bravcom vstregel, ako jim od njega in njegovih stanovnikov kaj povem; saj menda še nihče ni v naših listih besedice znil od njih.

Čičarija se razprostira po celi severni strani Istriškega pol-otoka po gorah, ktere Kranjsko ločijo od Istre. Naslanja se na svoji severni strani na Kranjsko, na južni strani se derži Istre, Kastavčine ali Liburnije, proti izhodu in proti zahodu tudi Kranjskega. Dolga je blizo šest, široka pa blizo pet ur. Svet Čičarije je suh in ves peščen; le doline so tam pa tam rodovitne. Vsak majhin košček dobre zemlje je obdean in obsejan. Suša je tu silna, tako da skoraj vsako leto revnim Čičem vse po polju zgori od vročine. Hribi, kateri niso popolnoma s kamenjem obsuti, so jako s praprotjo in sem ter tje z nizkim germovjem obraščeni. Le ena versta gor, ktera se pod Novim Gradom (Castelnuovo) steguje, je z le-

pim gojzdom okinčana. Največ je bukovja v tem gojzdu. Čiči, ki pod gojzdom stanujejo, hodijo tje, žgejo oglje, ga prodavajo v razne kraje, in si s tem potrebni živež kupujejo. Hribi niso visoki; najviša sta Lisec in Žabnik. Lisec je ves bel, samo na eni strani germovje zeleni, kar mu daje podobo, kakor da bi bil lisast, in od tod je menda njegovo ime „Lisec;“ blizo verha stoji vas, ktera je kakor hrib imenovana. Drugi hrib je Žabnik, precej visok; ob podnožju njegovem je vas Golec.

Ker ravno od hribov govorim, naj povém še to, da po čiških gorah se nabajajo votline in luknje, ktere imajo veliko krat po tri čevlje v preméri, in so silno globoke. Med temi je vredna ena, da jo posebno omenim, silno globoka luknja pri Golcu. Žalostna zgodba se je tu pripetila pred kakimi dvajstimi leti. Naj jo pristavim! Neki večer se pelje v lepi kočiji neki gospod iz Novega Grada v Terst, da bi v cesarsko kaso denar odrajtal. Na cesti veli kočijažu, naj malo postane; on pa gre v bližnjo vas Golec svojega prijatelja pozdravit. Ko se malo v vasi pomudi, se verne spet k svojemu vozu, prijatelj ga spremlja. Pa v hipu mu prijatelj hinavsko reče: „Dragi moj, vem za drugi pot, po katerem bova prej pri kočiji.“ Pelje ga po stezi, ki je mimo omenjene luknje deržala. Ko k luknji prideta, zgrabi Golčan pajdaša, mu vzame denar, in po dolgem ervanju ga verže v jamo. Tiha noč zakriva hudodelstvo, in bleda luna žalostno na kraj strašne grozovitosti sveti. Hinavski prijatelj se tiho domu verne, hlapec pa, sit še dalje čakati, gre v Novi Grad nazaj, češ, da bo ondi svojega gospoda našel. Ali zlo se je zmotil! Dan za dnevom, teden za tednom preteče, pa nikdo ni od njegovega gospoda nič vedil. Nekega dne pasejo ovčarji blizo tiste votline, kar zagleda eden izmed njih blizo na germu pas; lep je bil in na koncu so bile pismenke všite. Ovčarju se to čudno zdi, gre h gospodski, in pokaže, kar je našel. Gospodska berž spozna, da je pas tistega gospoda, za kterega ni nihče vedil, kam je zginil. Berž dajo luknjo preis-

kati, in po verji spustijo pogumnega človeka va-njo. Ta prinese truplo nesrečnega gospoda iz jame. In tako se je poterdila stara resnica, da „ni temnega kota na svetu, ki ga nikoli dan nerazsveti.“

Dolinice po Čičariji so majhine, in le tu in tam šumlja kak sušec po njih. Čiči imajo prav malo vode. Ženske morajo ob silni vročini daleč v goro h kakemu studencu po vodo hoditi. Na herbtu, v nalašč za to napravljenih sodčekih jo v vas donšajo. Za živino pa ima vsaka vas po eno ali pa po več lokev, ki so globoke, da malokdaj v njih vode primanjkuje. Blaga cesarica Marija Terezija, ko je v teh krajih potovala, je dala pri Lipi lep vodnjak napraviti, v katerem nikdar vode nemanjka. S tem je saj nekoliko potrebi pomagano. Pol ure od vasi, ki se Rupa zove, je petdeset korakov dolga in ravno toliko široka dolinica, v kateri se včasih voda prikaže. Stari možje pametijo to dolino še tako plitvo, da je skoraj ni bilo znati. Čudno je, da se vsako leto s poljem in drevjem vred, ki tu raste, za nekoliko čevljev globokeje pogrezuje. Zdaj je že tako globoka, da se celó visoke drevesa iz nje ne vidijo, ako se človek le nekoliko korakov od nje oddali. Kaj bi pač to utegnilo biti?

Zdaj pa hočemo čiške vasi in njih prebivavce nekoliko popisati. V Čičariji ni nobene posebno velike vasi. Vse hiše so večidel s slamo krite in prav nizke.

Drugod se pravi, da mesta, vasi in gradovi stojé, čiške vasi pa ležé, zavoljo njih nižine. Ali v njihovih revnih vasicah se vidi lepa snaga. Za hišami so lepi zeleni vertiči. Med sadnim drevjem ljubijo Čiči najbolj orehe in češplje. Razun malokterih vasi pa niso kaj marljivi za sadjorejo. Marsikteri goldinarček, ki bi si ga s sadjem lahko pridobili, gre rakom žvižgat.

Akoravno je Čičarija pusta in nerodovitna, vendar se more reči, da je malo krajev, ki so z vasmi tako napolnjeni kot ona. Kamor koli se ozreš, kjer je kak boljši košček zemlje, že

vidiš vas. Torej bi bilo težavno vse vasi na drobno našteti. Le večje hočem omeniti.

Jelšane stojé na precej visokem hribu ob veliki cesti, ki v Reko derži. Tukaj je fara s tremi duhovniki, ki skoraj celo Čičarijo obsega. Lepa farna, Mariji posvečena cérkev se po celi jelšanski dolinici vidi. Res lepa cérkev bi se zamogla imenovati, ako bi ji černi, stari, pred njo stoječi zvonik lepote ne kratil. Živa potreba je popraviti ga. Ne daleč od vasi je pa lepo, res hvale vredno pokopališče z majhino cérkvico na sredi. Marsiktero majhino mesto nima takega. Jelšane so tudi vas, kjer mimo cele Čičarije najbolj sadjoreja cvete. Pod Novim Gradom, na Munah, v Stanadi in v Bergodu so kaplanije.

Ako se po Reški cesti proti Terstu gre, se vidijo na dobro visokem hribu podertine starega grada in pod hribom Novi Grad ali, kakor ljudje pravijo, „Pod Novim Gradom“ imenovana vas. Kjer so zdaj podertine, je bil nekdanj velik sloveč grad grofa Montekukuli-ta; sodnija je bila v njem. Ker je pa predaleč bilo ljudem na hrib hoditi, so grad poderli in drugega v vasi sozidali, kjer je še zdaj kantonska sodnija za celo Čičarijo. Dosti hiš je lepih in s ceglom kritih, ker si niso še pogorelci popolnoma pomagli iz nesreče po ognju, ki je pred dvema letoma pol vasi pokončal.

V Lipi, dosti veliki vasi, se prvi krat pošta iz Reke ustavlja. Eno uro od Lipe na Reški cesti je Skaluica. Res po pravici ima vas to ime. Tukaj ni drugega kot skala pri-skali. Ni travnika, ni njive, vse vse je bela skala. Na poder, tinah starega grada stoji zdaj majhina cérkvica.

Popisal sem čiško zemljo; naj še od Čičev, njih jezika obleke in navad nekaj povém. Od kod ime Čiči, se ne vé. Valvazor v svojih bukvah piše, da so Čiči v starodavnih časih iz Azije sem prišli, in da imajo od nekega azijanskega naroda ime. Pa kdo more resnico tega zagotoviti! Čiči, terdni in krepki ljudje, so vajeni vsakega dela in uterjeni v terpljenju in nevarnostih. Veči del so velike postave. Ni vse res,

kar se od njih slabega po svetu govori. Zdanji rod je miroljuben in pošten. Po Čičariji v temni noči lahko pojdete brez strahu, brez nevarnosti. Že več let je preteklo, da se ni od ropa nič slišalo. Tajiti se ne da, da nekdaj je bilo vse drugači. Ko so v teh deželah Francozi vladali, so v Čičariji ropanje navadno ostro kaznovali. Še zdaj pametijo priletni možje kraj, kjer je bil Čič obešen za malo krajcarjev, ki jih je ukradel. In še zdaj je viditi v nekem kraju poderta hišica, kjer je bila zmiraj vojaška straža. Ali zdaj vsega tega treba ni. Tudi prijazni so Čiči: kedar te sreča Čič, te pozdravi: „Hvaljen Isus i Marija.“ Prijazno ti pot pokaže, in rad pové, česar ga vprašaš. Čiči radi vino pijejo in v časih še preveč. Kedar se pa napijejo, so veseli, in pojejo, da je kaj. Ako človek v nedeljo pri kaki kerčmi stoji, si mora ušesa mašiti, tako strašno vriskajo. Čiči blizo kranjske meje stanujoči govore slovenski jezik, ki pa je s hervaškimi besedami zmešan; tisti pa, ki blizo Istre bivajo, govore hervaško s slovenskim mešano narečje. Samo v dveh vaseh, kjer je jedro Čičev, govore svoj lastni vlaški ali romunski jezik. Drugi Čiči ga ne govore, pa razumejo ga skoraj vsi. Misliti se sme, da so Čiči iz tujih krajev ta jezik prinesli, pa ga malo po malem s slovenskim in hervaškim jezikom zamenjali. Le v Munah in Žejanah, dveh od drugih ločenih vaseh, se je še obdržal. Oblačijo se Čiči v debelo večji del doma pridelano sukno. Možki no sijo bele hlače in erjave jopiče, opanke na nogah, na glavi pa širok klobuk. Kedar je hud mraz, imajo še sukngo do kolendolgo. Ženske pa so skoraj ravno tako oblečene kakor Kranjice. Le v omenjenih dveh vaseh je, kakor jezik, tako tudi obleka čudna. Čičke imajo sukngo iz celega kosa erjavega sukna narejeno: to verh druge obleke oblačijo, in se še z erdečim pasom pašejo. Zmiraj gologlave imajo čudno spletene kite, med kitami pa erdeče trakove zamotane. Zgodaj v jutro nosijo v Bistrico na herbtu žito v mlin, in svoje narodne pesmi popevajo. Kakošna pa je hrana Čičev? Ker

je narava Čičarijo le z malo rodovitne zemlje obdarovala, si morajo Čiči po drugih potih potrebne hrane služiti. Nekteri vozijo ali s konji ali pa s kravicami po cestah. Čudno se bo zdelo mojim bravcom, da velim „s kravicami vozijo.“ Ali res je taka. Krav vpregati sicer ni napačno, ali treba jim je potem obilnejše klaje. Ker pa te ni, ostane živina tako majhina in slaba, da bi se čiške krave lahko za koze imele, ako ne bi mukale, in ako bi brade imele. Tudi hodijo nekteri na Hervaško po vino, prodavajo ga kerčmarjem: imenujejo jih tovornike. Drugi, ki so bliže Reke, nosijo ali na herbtu ali na osliču ali muli v Reko derva, in se s tem živijo. Drugi spet, ki blizo gojzda stanujejo, hodijo v gojzd, žgejo oglje, in ga okoli prodavajo, največ ga pa v Reko in Terst na mulah znosijo. Ti ogljarji so največ Munci, Žejanci in Bergojci. Kaj bi ti revni ljudje počeli, ako bi gojzda ne imeli! Kar je modri stvarnik na eni strani vzal, je dal na drugi. Malo Čičev se živi z živinorejo. Nekteri delajo jesih, in ga križem po svetu prodajajo; drugi pa, kedar se postarajo, ali pa so lenuhi, katerim se delo merzi, se klatijo okoli s periščem lorberja, in s tem potoma milošnje prosijo. Pač bolje bi za take lenuhe bilo, da bi se kakega dela poprijeli.

Naj še v kratkem čiške šege ali navade popišem. Kar se njih ženitev tiče, se malokdaj vidi o pustu svatba. Le malo kdo se pri njih o pustu ženi; vsi čakajo, da se jim ovce in koštruni odebelé. Tisti krat, to je v jeseni, je pa vse polno ženitvanj. Po tri dni imajo velike pojedine, pri katerih pojejo, in plešejo svoj narodni ples. Njih ples pa ni drugega kot skakanje po méri. Pri kerstu otrok nimajo posebnih navad. Pri pogrebih spremljajo vsi sorodniki, znanci in prijatelji mertvega na pokopališče. Ko je mertvi zakopan, se veržejo sorodniki na grob, ter milo jokaje vse dobre dela mertvega preštévajo. Ko se jokati in stokati naveličajo, gredó vsi skupaj na dom mertvega, kjer veliko pojedino naredijo. Opijanijo se veliko krat, in vriskaje gredó potem vsak na svoj dom. Žalost so

potopili v vincu. Popisal sem tako ob kratkem čiško zemljo, hribe, doline in prebivavce, naznanil sem njih dobre in slabe lastnosti. Vidili smo, po kako mnogoverstnih potih si ti ljudje potrebnega živeža iščejo, ker vidijo, da jih zemlja sama rediti ne more. Naj nam bodo v izgle d, da trud in delo vse pre maga.

13. Kri, rejilo človeškega telesa.

Spisal M. Vertovec.

Človek potrebuje od dneva do dneva veliko jedi in pijače: veči del povžite jedi in pijače poserkajo pa čevne pijavčice, da prihaja kot mleko v kri. Tako dobiva odrašččen človek po priméri vžitega živeža po 6 do 10 funtov na dan mlečnega soka iz čev v svojo kri, zgubiva pa po drugih potih ravno po toliko, ker njegov život ostaja veči del enako težak.

Odrašččen človek ima 24 do 30 funtov kervi, ki je v silno čudnem in grozno hitrem teku med mejami njegovega telesa; serce se neprenehoma razteguje in skerčuje, in ta tek tako-le vodi in izpeljuje: s sercom je zraščeno osem poglavnih kervnih žil; po prvi, plučni odvodnici (Lungenschlagader) paha serce, ko se po eni strani skerčuje, črnkasto kri iz sebe v pluča: tukaj se razdeljuje žila v dve, te dve v več drugih zmiraj manjših, zadnjič v neštevilno žilic, ki dajejo v predalččkih kerv v dotiko z zrakom, da se tukaj redivnega kisleca napije, nepotrebne voglenca in vodenca očisti in poerdeči; iz teh predalčkov poserkujejo druge žilice očiščeno in popravljeno kerv, jo odajajo zmiraj v večje in zadnjič v štiri žile, plučne privednice (Lungenblutadern), ki pripeljujejo kerv nazaj v serce, med tem raztegnjeno. Ravno tako paha serce erdečo kerv po veliki žili, telesni odvodnici (Aorta) po vsem životu; ta se precej pri sercu razde-

ljuje v dve veliki odvodnici, po eni gre kri v zgornje, po drugi v spodnje telo; vsaka teh dveh se razdeljuje zmiraj v manjše in zadnjič v nevidne žilice in sicer tako, da ga ni ne od zvonaj ne od znotraj života tako majhinega prostorca, da ne bi, ko bi ga z najmanjšo iglico ubodel, kake žilice ne ranil, in da bi se kri ne prikazala. Na vseh krajih vsega telesa serkajo pa kerv druge ravno tako majhine in nevidne žilice, Jo pošiljajo nazaj v veče in zmiraj veče in zadnjič v dve veliki žili, telesni privodnici (Hohladeru), iz katerih se toči kri iz zgornjega in spodnjega telesa nazaj v serce.

Po eni žili teče kri iz serca v pluča, po štirih iz pluč nazaj v serce; po eni iz serca po vsem drugem životu, in po dveh iz vsega života nazaj v serce. To je dvojni okrogli tek v človeku, kedar po rojstvu dihati začne. Eno in krajšo okroglo pot ima kerv iz desnega serčnega predalčka skozi pluča in v levi preddvorček serca spet nazaj. Druga in daljša pot pa ji je iz levega predalčka po vsem životu in v desni preddvorček spet nazaj. Kar je človek jedi in pijače povžil in tudi to, kar je skozi kožo v se potegnil, se steka s kervjo zmešano po dveh velikih životnih privodnicah najprej v desni preddvorček serca, od tod se pretaka v desni predalček; iz tega pa gre po plučni odvodnici v pluča, kjer se črna kerv z zračnim kislecem pomeša in po tem takem še le poerdeči. Tako oživljena in poerdečena kerv teče po štirih plučnih privodnicah v levi preddvorček serca nazaj, iz tega v levi predalček, in od tod po največi telesni odvodnici na vse kraje trupla, ki se iš nje redé. Naj bo koža ali meso, kost ali kita, možgani, želodec, čeva ali kar koli si bodi, vse kar je živega v truplu, serka to kerv in se živi ž njo. Kolkorkrat se tedaj serce skerči ali udari, pahne kerv, ki je med tem po privodnicah va-nj pritekla, po odvodnicah v pluča in v ves život, tak udarek se čuti v sercu in po vseh odvodnih žilah vsega života, to se pravi: serce ali žila bije. Kolkorkrat mlajši je človek, toliko hitrejše teče kerv po žilah, torej je

število posameznih udarkov serca in žil razločno. Pri novorojenem detetu se šteje v eni minuti 130 do 140 udarkov; pri leto starem 120 do 130; pri dveh letih 100 do 110; pri treh letih 90 do 110; pri sedmih letih 85 do 90; pri štirinajstih letih 80 do 85; pri odrasčenem človeku 70 do 80; pri starih ljudeh po 60 do 70 udarkov. Pri ženskih in bolj občutljivih ljudeh serce hitreje bije, v boleznih pa še hitreje.

Tiste pijavčice, ktere iz čev vse, kar je v njih, izpijajo, so gladne kot mnogi otročaji, marsikaj požrešno poserkajo, in po mezdrli kot mleko v kri pošiljajo, kar je v nji nepotrebne ali celo škodljivega. Ker je tedaj treba kri čistiti, torej vedno prihaja kerv po neki večji odvodnici v obisti ali ledice; obisti so pa velika fabrika za čiščenje kervi; vsa voda, kar je je preveč, vse nepotrebne zemlje, lugaste in druge soli se tukaj iz kervi odločevaje ocejajo.

Po drugi veliki žili priteka kerv v jetra, da se tudi tukaj iz nje preobilni voglenc in vodenec z drugimi živli v žolč odloči, ki hodi kasneje v čevah pri raztopljenju jedna hvalo.

Iz kervi izvirajo sline, se odločuje grenkokislina in teče v želodec; iz kervi se narejajo mnogoverstne mazila ali olja, za dihalo, da brenči kot struna, za ušesa, da ne oglušé, za vse tečajje človeškega telesa, kjer sloni namreč kost na kosti, da se ne ogulijo. Vsi organi života od pervega do zadnjega dobivajo svoj potrebni živež iz kervi; torej prihaja tudi kerv in pripeljuje v sebi raztopljen živež po najmanjših, čudno med sabo zamotanih in prekrižanih žilicah v slednji organ; tako je, za pripodobo, na koncu vsake korenike slednjega zoba luknjica, skozi ktero pripeljuje žilica va-njkerv od serca; ta se tukaj morda več kot na sto manjših žilic razdeljuje in zob s potrebnim živežem preskerbljuje; po drugi žilici teče pa kerv skozi enako luknjico iz zoba nazaj v serce. Kje bi bil neki že tvoj zob, ko bi ga kri ne redila, in v njem vsega zbrušenega ne namestovala? Tako je pri vsaki kosti in v vsakem organu.

Čudne hemijske premembe se skrito pred našimi očmi v organih godijo; voda pripeljuje va-nje kerv, to je v sebi raztopljene, in se tedaj lahko premikajoče pervine ali drobtinice, organi se polastujejo iz nje vsega, česar za se potrebujejo, in vse sebi upodobljajo, oddajajo pa va-njo tudi vse, kar je odslužilo.

14. Mahomed.

Spisal M. Vertovec.

Kakor se steguje mala Azija med črnim in srednjim morjem proti Evropi, tako se steguje tudi Arabija od Predazije v južno morje, in je na prostor petkrat večja od našega cesarstva. Kar se je veže s Palestino ali Sirijo, močno je gorato in kamnito; drugod so pa nezmérno velike ravnine golega peska, da se malokje kakšen zelen prostor z vodo nabaja; na južno-zahodnih bregih je rodovitna (to imenujejo Srečno Arabijo), in tukaj je dosti bistroumnih in bogatih kupčevavcov. V teh krajih pridelujejo kavo, sladko skorjo, druge dišave in grozdje. Kar jih je pa Arabcev po kamnitih in peščenih krajih, tisti so pastirji, ki se s svojimi čredami pomikujejo od kraja do kraja in živijo pod svojimi očaki, ki jih emirje kličejo. Njih bogatije so kamele in konji; od kamel, k prenašajo kupčijsko blago po peščenih ravninah kakor barke po morju, rabijo meso, mleko, kožo, dlako, celó kameljek, s katerim kurijo; njih konji so, pa ne vsi, najlepši in najdraži na svetu. Vse perzijanske, egipčanske, rimske in druge vojske so hodile le mimo Arabije; vedno so se je ogibale, ker bi bile na peščenih ravninah gotovo poginile. Tako je ostala Arabija od siladavnih časov vsem drugim narodom čisto neznan. Arabci so jasnega uma, kot nebo nad njih glavami; so lahkomiselni, zmérni, zadovoljni, čversti in goreči v ljubezni in sovraštvu; strašni in grozoviti v maščevanju; od ene strani so gostoljubni, od druge pa roparski. Oni živé prosto in brez

postav pod svojimi emirji, ktere le zavoljo njih stare imenitnosti spoštujejo; torej jih ni še nikoli nobeden v eno državo ali pod svojo oblast spravil.

Ne daleč od bregov erdečega morja, v deželi Hedžas, stojite dve mesti, Meka pa Medina. V Meki so imeli svoje staro in veliko svetišče, prost tempelj, Kaba imenovan; v tempeljnu je bil čern kamen: menili so, da je z nebes Abrahamu v naročje padel, zavoljo pregreh človeštva pa počernel. Ta kamen je bil največe svetišče: okrog njega pa je bilo okoli tri sto malikov, zlo raznih, čudnih in spačenih podob. Korajšiti so se imenovali najzlahtnejši rod v Meki, kteremu je bila pravica in dolžnost prirojena tempelj in sveti kamen na skerbi imeti.

Leta 569, leto preden so Lombardi Laško posedli, je bil Mohamed rojen iz rodu enega teh plemenitih Korajšitov, pa berž je bil sirota, in ni po svojih drugega imel kot pet kamel in enega sužnjega. Abu Taleb, njegov slavni stric, je poskerbel, da se je Mohamed kupčijstva učil. S karavanami je hodil v Palestino, Sirijo, Mezopotamijo in t. d., in je pri več priložnostih z Judi in kristjanskimi menihi se pogovarjal. Ker se je mladeneč prav dobro obnašal, zato ga je njegova gospodinja Chadidža, ki je bila zlo bogata vdova in blagovnica, za moža vzela. Mohamed je tako priženil veliko premoženja, in je lahko brez skerbi živel. Že ko je s karavanami po kupčiji hodil, in dokler so se drugi pogovarjali, peli ali žvižgali, jezdil je on od zad, ves zamišljen, na kameli; zdaj pa, ki mu ni bilo več treba karavanati, je začel misliti, kako bi mogel svoj v malikovanje globoko pogreznjeni narod podučiti, da bi spoznal edinega in pravega Boga, stvarnika nebes in zemlje. On je menil, da je Bog po Adamu, Noatu, Abrahamu, Mozesu in Jezusu čedalje več od svete vére in sicer po razumnosti in potrebah človeštva razodeval. Ker so pa Judje še Mesija čakali, in ker je bil Jezus svojim obljubil tolažnika poslati, in ker je bil malo vertoglav in božjaten, zato si je začel domišljevati, da bi utegnil on ta šesti

in poslednji prerok božji biti. Šel je kakor druge leta mesca ramadana v neko podzemeljsko jamo, blizo Meke, premišljevavno živeti, in je čislal vse svoje misli in žive sanje za razodetje božje.

Mohamed je bil zméren in se je pošteno obnašal; živel je ob ječmenovem kruhu in ob dateljnih; mleko in med je imel za gosti; ležal je na plahti, po tleh razgernjeni. Štirideset let star, je začel novo véro učiti. Mož je bil lepe postave, prelepega obličja, krasne brade; iz njegovih očes se je lesketala prijaznost in milost; njegova čista, gladko tekoča beseda je mečila serca tistih, kterim je govoril. Pri vsem tem se mu je družina posmehovala, kedar se ji je pervikrat za božjega preroka oznanil, in v desetih letih je komaj petnajst oseb k svoji véri spreobernal. Pravil je, in najberže tudi sam veroval, da kar uči, to mu je sam Bog po velikem angelu Gabrijelu razodel, in terdil je, da se mu ta angel pogostoma prikazuje. Najglavnejša resnica njegove vére se tako-le glasi: „Le en Bog je, Mohamed pa njegov prerok.“ Sam Gabrijel mu je obljubil, da kedar bodo imenovali ljudje Boga, bodo tudi njega. Učil je dalje, da treba Boga pošteno in pravično služiti; da človek mora slednji dan, potem ko se očisti, petkrat moliti z obličjem proti Meki obrnjenim. Kvasil je, kedar je prišel v sedmo nebo pred samega Boga, da je Bog térjal petdesetero molitev na dan od teh, ki bodo k novi véri pristopili; po daljšem pomenkovanju sta se zadnjič dogovorila, da po petkrat na dan bo dovolj molitve. Učil je tudi, da vsak bolj premožen mora desetino svojih dohodkov v boga-ime deliti, da slednji se mora mesca ramadana postiti in po enkrat za svojega življenja ali sam ali po najetem v Meko romati. Vino in svinjino je prepovedal, mnogoženstvo pa dovolil. Zvestim in pravičnim služabnikom božjim je obljuboval, po vstajenju mesa, v raji vse zaželjene telesne slasti in sladnosti, krivičnim pa je oznanoval večno terpljenje v peklú. Terdil je tudi, da je namenjeno po nepremeljivem božjem sklepu, že od

nekdaj vse tako, da ne more človek v tem najmanjše stvarice spremeniti; naj se verže človek, ki ne zna plavati, iz barke v morje; naj skoči s stolpa, petnajst sežnjev visokega; naj streljajo na-nj s petdesetimi kanoni, nič žalega se mu ne bo priménilo, ako ni Bog sklenil, da mora zdaj umreti. Tistim, ki bi končali na vojski za véro, je obljubil Mohamed, da pojdejo gorki v raj. Iz tega se vidi, da je svojo véro iz judovskih in kristjanskih resnic zložil, in da ni znal, kaj je prava véra v Boga, prava ljubezen do bližnjega, in sploh, kaj je čednost. Moslemi, to je, tisti, ki so k njegovi véri pristopili, sovražijo in strašno zaničujejo do dan danes vse ljudstva, ki niso njih vére, in jih psujejo s psovko „pes“.

S tem, da je v Meki svojo novo véro preočitno oznanoval in priporočeval, se je Korajšitom tako zaménil, da so ga preklicali in ga hteli očitno umoriti. Abu Taleb, stric njegov, akoravno novi véri sam zopernik, ga vendar skrije, da je srečno v Medino ubežal. Od tega bega štejejo mohamedani ali moslemi svoje leta.

Mahomed ni znal ne pisati ne brati; v Medini je pa nekemu učencu vse svoje prikazni in vse razodetje natanko dopovedoval, da jih je zapisoval v bukve, ki se jim pravi „koran,“ — to je njih sveto pismo. Te bukve imajo v sebi véro in postave za vse mosleme. Mohamed je sam rekel, da ni storil nobenega čudeža; moslemi mu jih pa vendar nekoliko pripisujejo, tako, da se je spremenil na njegovo besedo beli dan v černo noč; da se je luna na nebu prikazala, pala, se razkrojila, da je njena polovica večkrat skozi njegov rokav smuknila, po tem se spet scelila in do neba vzdignila. Kakor je križ spomin kristjanstva, tako je pol-luna spomin „islama“: tako imenujejo moslemi svojo véro. Pravijo dalje, da je iz njegovih perstov voda kapala; da so ga živali, da ga je kamenje in drevje za božjega preroka oznanovalo in t. d.

V Medini so se ljudje njega in njegove vére tako močno poprijeli, da je vzel ž njih pomočjo celó Meko in si jo podvergel; on jezdi sedemkrat na kameli okoli Kabe, in se

s svojo palico črnega kamna dotika; tako se je moslemom posvetil in jim je svet do dan danes; vse malike je iz tempeljna spravil, in svojim vérnim naložil dolžnost, da se morajo vsi z mečem in z ognjem za stalnost, razširjanje in uterjavanje islama potegovati. Kdor se mu koli ustavi, naj pogine; kdor se mu pa podverže, naj ostane živ, in mu davek plačuje. Od tačas se je Mohamed napuhnjal in bil grozovit gospodovavec, da je kri curkoma tekla. Razposlal je dvanajst učencov, ki so hodili po Arabiji, oznanovaje: „le en Bog je, Mohamed pa njegov prerok“. Zdaj vrejo Arabci od vseh strani kupoma k njemu, da bi se pod njegovim poveljem za novo véro z nevérniki bojevali, v vojskah si veliko plena in ropa pridobili, in ako bi v bitvah mertvi ostali, šli gorki v raj. Moslemi pišejo, da je premogel nevérnike v petdesetih bitvah; zadnjič pride s 20.000 pešci in 10.000 konjeniki v Sirijo, in povabi gerškega cesarja in kralja perzijanskega, da naj s svojima deržavama k njemu pristopita. Perzijan je pismo raztergal, Gerk pa mu daril poslal. Gerki in Perzijani so več let v praznih in zlo nepotrebnih vojskah med sabo svojo serčno kri prelivali; zdaj, oboji oslavljeni, niso se mogli novim, junaškim vojščakom ustavljeti. Kaleb, najslavnejši vojvoda Mohamedov, kterega je „božji meč“ imenoval, je z majhino armadao gerškega cesarja premogel, in to je bil začetek vojsk, ki so blizo 800 let terpele; pa ne ravno vselej za véro, zakaj premaganim ljudstvom so véro puščali, nakladali jim pa davke; vojskovali so se iz lakomnosti: že doma roparski, so kar radi ljudskih dežel, njih mest in bogatij se polaščevali.

Mohamed je umerl 63 let star, in na smertni postelji priporočal marljivo moliti, malikovavce iz Arabije pahniti in z vsemi moslemi po enakih postavah ravnati. Njegov grob je v Medini, torej je moslemom to mesto tako sveto kakor Meka, kamor romajo kakor v Meko. Njegovi nasledniki, veliko let iz bližnje zlahte, so se kalifi imenovali, so bili gospodarji podverženih dežel in vikši duhovniki, ki so o petkih v tempelj-

nih očitne molitve opravljali. Moslemom je namreč petek svet dan, o petkih se shajajo v tempeljne molit; celo državo z véro vred so imenovali kalifat.

Kmalu po smerti Mohamedovi so kalifi, njegovi nastopniki, Jeruzalem, Antijohijo in Damask gerškemu cesarju vzeli in si celo Predazijo z Mezopotamijo vred podvergli. Zavoljo nasledstva v kalifatu so bili med Arabci večkrat hudi pulti in kervave vojske. Pri vsem tem so si celo veliko kraljestvo perzijansko in še mnoge dežele indijanske do blizo himalajskih gor privojskovali. Ravno tako so vzeli Egipet in Etijopijo; Amru, kalifov poveljnik, je premogel v štirinajstih mescih Aleksandrijo, bogato in mogočno mesto. Potem zaprosi kalifa Omara, da bi se aleksandrijska bukvarnica ohranila, toda kalif mu odgovori: „Ako nimajo bukve, od katerih govoriš, nič drugega v sebi kot to, kar je v koranu, nepotrebne so; ako je pa kaj drugega v njih, škodljive so: sožgi jih tedaj!“ Več mescov so ž njimi toplicam kurili. Drugi nastopni kalifi niso bili več tako sirovi in divji, marveč uneti za omiko naroda. Amru požge in pokonča Memfijo, glavno mesto Egipta; in iz njegovega stanu, unkraj Nila, nasproti končanemu mestu, izraste po času novo glavno mesto, ki se imenuje Kahira ali Kajro do dan danes.

V malo letih se je islam daleč okoli po Aziji, ki je šestkrat, in po Afriki, ki je štirikrat večja od Evrope, razsejal n ustanovil.

15. Novoletnica.

Iz Novic 1856.

Vsak kaj drugega si vošči,

Vsak kaj drugega želi:

Ta na suhem, un na morju

Srečo najti hrepeni.

Torej vstreči je težavno,
Vsem voščilo prav ne ho;
Temu čast le je po volji,
Drug le pazi na mošnjo.

Tu bi dobro bilo solnce,
Tam bolj dež priloga se;
Pač je križev polna zemlja,
Kdo došteti more vse!

Vse to dobro poravnati
More milost le z nebes,
Le od zgoraj se razširja
Blagostanje čez in čez.

Torej mir in zadovoljnost
Naj nebesa vam rosé,
Da zacelijo se hude
Rane, ki nas zdaj skelé.

16. Herbart Turjaški in Turki.

Spisal J. Terdina.

Po smerti Kacijanarjevi so čutili Slovenci kmalu vnovič turško serditost. Leta 1540 so sovražniki po Kočevskem in 1545 po Šent Jernejskem polju divjali. Sledeče leto so še da lje derli, in le osem ur še do Ljubljane imeli. Sicer jih, ko se vernejo, Dolenci pobijejo in razpodé, pa že 1547 se spet prikažejo in od Kolpe noter do Novega Mesta deželo steptajo.

Rešenik Slovincov iz teh nadlog je bil Herbart Turjaški, zares eden izmed najslavnejših naših junakov, in ako Kacijanarja ne štejem, najumnejši vojvoda in najserčnejši vojščak izmed vseh, kar so jih v turških vojskah Slovenci imeli. Njegov rojstni kraj je bil Turjak na Dolenskem, njegov rod žlahten, pa ne zatoren, ampak za blagostanje naroda vnet in vsegdar pripravljen za-nj blago in življenje dati; njegova vaja ni bila doma, temoč na boriščih, ki jih je takrat tolika

kerv močila. Precej ko on vodstvo Slovincov prevzame, se čuti, da jih je nov ogenj prešinil, da je v narodno bojevanje spet življenje prišlo, in da se je sreča, ki se je od njih obračala, vnovič k banderam naših očetov vernila.

Jež in peš dere 1559 več kot 15.000 Turkov skoz Kočevje na Kranjsko, in lovi okoli Cérknice sem ter tje raztreseno množico. Potem se vzdignejo Turki proti Krasu, in korakajo po ti puščavi do Klanškega tabra, ki ga serdito zagrabijo. Pa Kraševci jih tu tako nabijejo, da se brez reda po višavah razbegnejo, kjer jih pa še mnogo otroci s skalami pobijejo in ženske z burkljami in kuhinjskimi tolkači potolčejo. To slišati se vzdigne turški paša Malko-beg še to leto, in vnovič Kras in Pivko popade. Pa tudi zdaj je moral upor junaški biti, zakaj brez najmanjšega pospeha so kmalu Turki spet nazaj v Bosno odrinili.

Tudi poslednje leto so nevérci, katerih lepa dolenska stran več ni mikala, na puste kraje gornje Istrije in doljnega Notranjskega udarili. Bilo je ravno o svečnici. Pa naši pusté to derhal po skalinah bloditi, in butijo rajši na Turško. Vodil jih je Herbart Turjaški. Skoro vsa Bosna je v njih oblast prišla, in je bila strašno steptana in požgana. Brez ovére ropa Herbart po Turškem. Samih ovac je bilo Turkom 20.000 vzetih in iz Bosne pripeljanih.

S strašno serditostjo udarijo Turki, ki so se med tem pod Deli-Mehemetom in Hasan-Agom nabrali, za Turjaškimi, ki je šel z velikim ropom nazaj na Slovensko. Pa Herbart pospravi na varen kraj, kar je na Turškem pridobil, in se obrne proti nevércem na boj. Tako jadern in silovit je bil napad naših, da sta v malo urah Mehemet in Hasan do čistega zbita in jima armada raztirana; vse pa, kar sta s sabo peljala, zlasti veliko žrebcov in mul zmagovavcom ostane. Zdaj se obernejo naši pod vodstvom Vida Holeka še enkrat na Turško, vzamejo najprej tabor Čičič, ki ga zažgó, in se potem vnovič s plenom Bosne bogaté.

Ukljub tem zgubam se zbere 1563 spet turška vojska, namenivši se pleniti Dolensko, kamor ni bilo sovražnika že tako dolgo. Pa komaj se začne dobro proti Novemu Mestu pomikati, stoji že Herbart pred njo. Zdaj neha napredovanje, v divjem teku Turki proti Kostanjevici begajo. Pa dalje ni tudi bežati mogoče, za njimi so naši, pred njimi globoka reka teče. Moral se je boj vneti, in vnel se je v slavo naših očetov. Brez mére Turkov je pobitih, brez mére jih potone v vodi, kamor so jih kristjani nagnali. Le štirje nevérci so pomoru ušli in svojim bratom v Bosni sporočilo te strašne pogube donesli.

Kot na maščevanje se vzdigne 1564 nova derhal, pa vidilo se je, da je poseben pogum ni navdajal. Kraj, ki si ga za ropanje izvoli, je skalnato Kočevje in Ribnica; kmalu pa se verne berž ko ne prazna na turško nazaj.

Ta vpad verne Turkom štiri leta pozneje Turjaški Herbart obilno. On udari proti Bosni, sovražnike, ki ga hočejo ovreti, nabije, in turške krajine ob Uni reki na dolgo in široko izropa.

Tudi sledeče leto ni Turkom miru. Turnski in Turjaški se vzdignejo, čez Kolpo in Uno gredó, in se spet ropaje in požigaje čez Bosno razsipljejo. Nagloma privihra na-nje Hlevniški paša s toliko vojsko, da je število Slovincov vsaj osem krat manjše kot ona. Pa hrabrost naših očetov se ni bala množine, nadušeno padejo oni nad turško derhal, in jih po strašni moriji popolnoma užugajo. Nevérci so popadali ali sužnji naših postali; najslavnejši jetnik je bil vojvoda sovražnikov, Hlevniški paša. Med obilnim plenom, ki so ga naši dobili, so bile tudi štiri velike turške bandere. Toliko imenitnejša je bila ta zmaga, ker so jo naši brez pomoči pešcov, zgoli s svojo konjico dobili.

Gotovo bi bili naši predniki zdaj pogosto v Bosno zahajali, in tu prejšnjo turško grozovitost maščevali, ko bi se ne bil kmečki punt vnel, in naša vojska proti lastnim osle-

pljenim bratom in jih cesarju IIju na boj šla. Ko je tukaj premogla, so se pa Turki že namnožili in z veliko derhaljo proti slovenski meji korakali. Jim nasproti vstopi Herbert Turjaški, pa njegovi konjeniki so še zadi bili, le nekoliko ogerskih huzarjev je naše peštvo spremljalo, ki pa v hitrici zbrano tudi le malo vojščakov šteje. Ko vidijo to Turki, sklenejo Slovence popasti, preden bi še konjeniki prišli in se jim nove trume pridružile. Toliko bolj jih mika to priložnost porabiti, ker bi utegnili z zmago, ktera se jim popolnoma gotova zdi, svojega največega sovražnika, Herberta, uničiti, in ga ali ujeti ali umoriti. Tudi Turjaški spozna nevarnost, v kateri je, in se pomakne torej iz doline, kjer je poprej šotore napravil, na vzdignjen, stern prostor, kjer bi se pešci lože branili, dokler ne bi iz bližnjih slovenskih krajev pomoč prihitela. Madžarske konjenike pa postavi tje, kjer bi Turki po vegasti višavi najprej napasti utegnili in bi pešcom bran težavnejša stala. Turki zapazijo to premembo, pa ukljub temu se vendar brez zamude zasedenega kraja lotijo. Roj sovražnikov se bije s peščico naših, konjeniki in pešci s kanoni in možnarji udarjajo na trumico naših pešcov, ki nimajo razun poguma v sercu in kreposti v pesti skoraj nikakoršnega orožja; Turki imajo, ako jih ravno veliko popada, vendar nove derhali, ki mertve namestijo, pa naši se bijejo vsi, ako pade eden, ni več zgube popraviti. Pa naši očetje niso vprašali takrat po sovražnikih, koliko jih je, kako so orožani, kakšna je lega, kje so se ustavili, vprašali so le, ali je njihova zemlja sovražnikov čista ali ne; in zvedivši, da so Turki v deželi, so hodili nad-nje in so jih zagrabljali pogumno brez zamude in pomisleka. Tudi zdaj naše prednike tak duh navdaje; ako sklene eden, se toliko serčnejše drugi bojujejo; le pedanja zemlje Turek ne dobi. Ni tudi sovražnik bil kriv pogina Slovincov, temoč izdajstvo jih je na zadnje poterlo. Madžarski huzarji popusté svoje mesto, se boju izmaknejo in iz borišča pobegnejo. Drugih konjenikov ni bilo, da bi popuščen

prostor zasedli, tedaj butijo nevérci prestrašno na ta prazni kraj, sred med skopnele Slovence. Na desno in levo se branijo le-ti, tema Turkov peščico našo strašno drobi; ali ti se ne umaknejo; bojevaje cepajo, pa sramotno se zdi bežati vsakteremu.

Pervi v boju in derznosti je Herbart sam. Krog in krog zvižgajo krogle in se bliskajo sablje, okoli in okoli njega padajo trume kristjanov, on pa se bojuje, dokler tudi zraven svojih ne obleži. Pa drago so Turki to zmago plačali. Njih najboljši vojščaki so ležali na borišču, ki je vse s turško kervjo polito. Da bi dalje na Dolensko stran udarili, je bilo po taki zgubi nemogoče. Odrinejo, in glava Turjaškega, ki jo s seboj nesó, je edini, pa neprecenljivi plen, ki so ga na slovenski zemlji dobili.

Po Herbartovi smerti je branilo naše dežele zaporedoma več junakov, ki so se od njega bojevati in zmagovati naučili, tako Vajkart Turjaški, Herberstein, Lenkovič, Krištof Turjaški, Valvazor, Blagaj, pred vsemi drugimi pa Jošt Turn, vredni naslednik Herbarta Turjaškega.

17. Kako se treba obnašati, kedar nas kdo opravlja in sramoti.

Po nemškem.

Ako te kdo česar krivi, pa se za to strašno togotiš, utegne svet misliti, da si res kriv, če tudi nisi; zakaj po navadi se jezé na opravljinca najbolj taki, katerim zla vest kaj očita. Ali včasih se pripeti, da izgubimo po zavidljivosti krivih tožnikov ne le slavo in čast, ampak tudi poštenje, kar je veliko hujše. Taka dogodba rani serce in pobije vsakega, kateri je mehkega serca, in ima kaj poštenja v sebi. Dolgo se ne zaceli taka serčna rana. Najboljše zdravilo za tako bolečino so

modre besede Aleksandra Velikega. Ko so mu prijatelji pravili, da mu neki opravljivci slavo pomanjšujejo, reče Aleksander: „Po kraljevo je to, dobre dela delati, pa grajanemu biti.“ Res, da je blag in možki tak človek, kateri se za to, ker mu po krivem zle lastnosti pritikajo, čisto nič ne jezi, ampak krivico brez vse strasti terpi, in se še ne zmeni za tako krivico. Ciceron hvali Caesarja najbolj za to, ker ni nič drugega pozabljal kot zamére. Kdor se opravljivcev in sramotivcev preveč boji, ta se ne sme šteti med možke ljudi. Tak človek za brede prelahko v zadergo ravno za to, ker se trudi na vso moč, da ne bi imel nobenega sovražnika, da bi se prikupil vsem. Priménilo se je že dostikrat, da je bilo za to v nevarnosti poštenje in življenje. Tako se je zgodilo, veli Ciceron, vojvodu spartanskemu Kallikratidu. Boljše in modrejše je ravnal znani Fabij s pridevkom „Cunctator“ (opotavljavec). Vidé kako je Hanibal oslabil vojsko rimsko, ni htel iti Fabij na ravnico, da bi se sprijel s Hanibalom v pravem boju, ampak ga je sledil po gorah in po hostah. Za ta so mu naredili nekteri: „Hanibalov šolmešter (paedagogus).“ Toda kar nič ne maraje za take nadevke, je ravnal Fabij po svojem namisleku poterpežljivo in možki, dotlej da je mladega rogovileža do dobrega zdelal. Ravno ta Fabij je rekel večkrat prijateljem svojim, da je po njegovi misli tisti, kateri se boji nadevkov, veči strašljivec od beguna, ki pobegne izpred sovražnika. Sokrat, največi modrijan gerški, je djal, da ne škodi, ampak da je celó koristno poslušati opravljivce, češ ako govoré po pravici, lahko napake svoje popravimo in se poboljšamo; ako pa lažejo, lahko pokažemo, da ni res, kar pravijo. To je znal tudi modri in junaški kralj macedonski Filip jako dobro, ker je rekel očitno, da je poglavarjem atenskim močno hvaležen za to, ker so s svojim grajanjem to opravili, da jih je prepričeval vsak dan z besedo in djanjem, kako so lagali. Ta kralj je slišal nekdej praviti, kako ga je sramotil neki opravljivec. Prijatelji so mu svetovali, naj ga obsodi k smerti; ako pa noče kralj tega

storiti, naj ga da vsaj iz dežele izgnati. „Kako pak!“ reče kralj na smeh, „tega ne storim nikakor, drugači bi me opravljal mož tudi v ptuji deželi.“ Ako hočemo sovražnike naplačati, moramo modre besede Diogenove dobro zapametiti. Ko ga je neki mladeneč poprašal, kako bi se maščeval najbolje nad zavidljivci in opravljavci, odgovori: „ako bodeš vsak dan bolji.“ To peče, to vbada zavidljivca najbolj, če vidi, da nam se vse, česar se koli lotimo, po volji godi, in da smo po lastni marljivosti dan za dnevom srečnejši; še bolj se pa jezijo, ako jim pokažemo, da ne maramo za nje kar nič. Kako jih tare potler serd in togota! Kdo ni bral ali slišal praviti, kako je naletel neki sovražnik na slavnega Sokrata. Ne zadovolivši s tem da je sramotil Sokrata, Bog zna kako, bercne celó tega častiljivega moža gredoč mimo njega. Neki prijatelji so nagovarjali Sokrata, da bi ga šel tožit. „Kaj pa da!“ odgovori modrijan, „bi li šel tožit osla, ako bi me bercnil?“ Tako se je vidilo, da ne mara Sokrat za to čisto nič.

To nas naj tedaj najbolj tolaži, da sramoté zavidljivci sami sebe bolj kot nas, in da škodujejo, opravlja je nas, dost krat sebi bolj kot nam. Varuj se pa, da ne verneš v jezi zmérjavcu nikdar tako, kakor ti je posodil; ni lepo, celó sramota je pametnemu in razsvetljenemu človeku, ako vrača nadevke z nadevki. Včasih je najbolje molčati, ako pa zavoljo poštenja ne smeš, ondaj se odreži možki, pametno in na kratko. Zastran tega hvalijo Demosthena in Perikla. Ko je namreč neki opravljivec Demosthena gerdo zmérjal in mu zabavljaj, se odreže modri mož tako le: „človek se ne sme spuščati v tak boj, po katerem bode premaganec na večem dobičku kot premagavec.“ Od Perikla pripovedujejo pa to le: neki prederzni sovražnik je postopal ves dragi dan za njim, nenehoma ga zmérjaje in mu zabavlja je. Perikel pa ne zine; molčé, na miru in poterpežljivo ga poslušá; ko pa pride domu in vidi, da je prisledil ta lajavec celó do hišnih vrat, pozove Perikel svojega služabnika, in mu zapove, naj vzame luč, in mu sveti domu.

Iz tega se vidi, kako moder, kako možki je bil ta mož, ker ga ni moglo tako gerdo in dolgo zmérjanje in zabavljanje zapeljati, da bi se zazabil in kaj nepristojnega rekel ali storil.

Nekteri možje so bili nekdam res silno pametni, modri, možki in blagoserčni. Naj jih naštejemo izmed premnogih izgledov le nekoliko. Pittak Mitylenski je dobil v pest nekoga, ki ga je bil zlo razžalil; pa ga je pustil brez pokore rekši: „Odpustiti je veliko lepše kot maščevati se, zakaj odpuščati je po človeški, maščevati se pa po zverinski.“ Lep in hvale vreden izgled nam je tudi spartanski postavodajavec Lykurg. Neki mladenec, po imenu Aleksander, ga je nekega dne iz sovraštva zlobno preganjal in celó s palico pretepal tako, da mu je izbil oko. Sodniki so razsodili, da se ima prederznež odpraviti k Lykurgu, ki naj ž njim stori, kar koli se mu hoče. Kakšen divjak bi bil djal: „palice za palice, oko za oko.“ Kaj pa je storil Lykurg? Ne doteknil se ga ni; le posvaril in lepo po očetovski podučil ga je. Tega sirovega rogovileža je to v serce genilo; popravil se je, in je bil poslej najboljši, najpoštenejši človek.

Kaj je lepšega, kaj je slavnejšega na svetu od take spravljivosti! Mi smo pa berž hudi, mi zamérjamo, mi se jezimo, mi mahom mislimo, kako bi se maščevali. Ako nam brani slaba misel tako blagoserčnim biti, da bi povračevali sovražnikom zlo z dobrim, zaničujemo jih vsaj tako, kakor so jih slavni možje. Saj vemo, da ima vsak človek prosto voljo, in da ljudje rajši opravljajo kot hvalijo. Naš pregovor pa pravi: „Dosti robcov bi moral imeti, kdor bi htel vsem ljudem jezike zavezati.“ Le to pomisli, da se je to od nekdam tako godilo, da se tudi zdaj godi, in da se bo godilo, dokler bo ljudi na svetu. Če te kdo ogovarja, pomisli, do so ogovarjali sovražniki in ničkoristni zavidljivci od nekdam najslavnejše, najimenoitnejše, najpoštenejše može.

Noben človek ni brez sovražnikov; vsak ima svoje sovražnike, če tudi za-nje ne ve. Te besede se slišijo pogo-

stoma med preprostim ljudstvom. Izučila ga je skušnja, skušnja pa je najboljši nauk. Poslušaj ta nauk tudi ti, učeni mladeneč. Ne boš se kesal. Res, berač zavidi beraču in ga sovraži, ako ta več v boga-ime dobiva. Dobil si službico, ž njo vred pa veliko zavidljivih sovražnikov, ki jih ne znaš. Še več pa jih imajo modri, učeni, vsi pravični, slavni in bogati ljudje. Krepostnega, pravičnega spremlja vedno zavid, ter ga sledi kakor senca telo. Kakor ne more nikdo po solneu hoditi, da ne bi delalo telo sence, tako ne more pravični človek živeti med ljudmi, da mu ne bi napravljala krepost sovražnikov.

Homer, pervak izmed pesnikov, je imel svojega Zojla (Zoilos); preblagi Plato je imel zavidljivcev na kupe; tudi Aristotel in Demosthen nista mogla uteči opravlživcom. Kako hvalimo, kako slavimo zdaj Cicerona! Vsi učeni možje pravijo, da je bil najizverstnejši govornik. Njegovi zgovornosti in modrosti se ne moremo dan današnji le načuditi. Pa glejte, kako so ga obirali, kako ga na nič devali, dokler je še živel. Pritikali in očitali so mu, da govori prenapihnjeno (po azijanski), da besede prepogostoma ponavlja, da je premalo šegav, da so mu periodi preveč pretergani (*fractae*), preobilni (*exultantes*) in premalo možki (*viro molliores*). In P. Virgilij Maro, preslavni pevec, ni so li zavidljivci njega pikali tako, da ni napisal delca, ktereга ne bi strašno obirali in nesramno teptali! Eklogam n. pr. se je prederznil nekdo očitati, da niso dobro po latinski pisane in jih pikal govoré:

Dic mihi, Damoeta, cuium pecus? anne latinum *)?

Nekdo je obračal na smeh izverstne in neprečislane „georgica“ tako le:

Nudus ara, sere nudus, habebis frigora, febrem.

Carvilius Pictor se je lotil celó veličastne Aeneide in napisal čež-njo cele bukve. Vse to nam kaže očitno, da ni nič tako lepega, tako slavnega, česar se opravljivec ne loti.

*) Zavoljo „cujum“ namesto: *cujus*. Eclog. III. 1.

Za to se ni žalostil odveč še noben pameten, noben moder človek, kedar so ga devali zavidljivci na nič; vsaj vsak vidi, da ne more skoro drugači biti, zakaj nekteri so vedno pripravljene druge černiti in jim čast, poštenje, hvalo in slavo kratiti, češ da utegnejo tako sebi kaj hvale in slave pridobiti, posebno oni, ki niso, kakor Plinij pravi, prave hvale deležni.

18 Jernej Kopitar.

Spisal J. Navratil.

Slavni jezikoznanec slovenski, sin kmetiških starišev, se je rodil leta 1780, 23. avgusta v Repnjah, vasi Vodiške fare na Kranjskem.

Ko vidi oče, da sinek ni slabe glavice, in da ga nauk veseli, pelje ga devet let starega pastirčka v belo Ljubljano, kjer se je potem tako dobro učil, da prvo malo šolo za pol leta dokonča; v tretji pa je bil že prvi izmed vseh. Tudi v viših šolah so ga vedno med perve šteli.

Ondaj je živel v Ljubljani mož, za našo domovino in njene bistroglave sinove posebno vnet in učen, baron Žiga Cojz. Učenost mladega Kopitarja mu ni mogla neznana ostati. Vzame ga odrastlega v hišo za učenika svojemu sinovcu. Ko sinovec na Dunaj odide, priderži blagi dobrotnik Kopitarja, kateri mu se je bil neizrečeno prikupil s svojo učenostjo, za svojega tajnika ali oskerbovavca vseh svojih opravil.

Ker se mu je pri Cojzu zdaj še veliko bolje godilo kot poprej, ostane pri njem po doveršeni osmi šoli še osem let, od leta 1800 do 1808. Med tem se je samotež učil mnogoverstnih lepih in koristnih nauk. Po francozki se je bil navadil nekoliko že v četerti latinski šoli, do dobrega pa v Cojzovi hiši od učenika francozkega jezika. Po laški se je naučil med Cojzovo na pol laško rodovino. Razumel je tudi po angličanski. Ker je njegov dobrotnik natoroznanstvo posebno čislal, zato se je Kopi-

tar s tem marljivo pečal. Posebno veselje pa je imel do gerškega jezika. Po latinski je znal pisati, da malo kdo tako. Da se je slovenščine lotil, to se je tako zgodilo: dokler je bil še Kopitar pri Cojzu, je prihajal Cojzovi rodovini slovenščine razkladat naš prvi pesnik Vodnik, ondaj ljubljanski učenik. Leta 1806 pusti vojaški poglavar Bellegarde po odhodu v Kotor svojo hčer z njeno učenico vred v Ljubljani. Pa kmalu se začnete gospodični temu tožiti, da se ne morete z ljubljanskimi kuharicami meniti, ker najboljše drugači ne umejo kot po „kranjski.“ Učenica pristavi še, da je kuharica djala: „Še lepši bi bile gospodični, ako bi znale po „kranjski.“ Prosite ga, da bi preskerbel vsaj mladi grofici dobrega učenika za kranjski jezik. Cojz pa se ti pomoti ni mogel nasmejati. Kuharica je menda djala: „Še lepš' (lepše) bi bilo.“ Neki oficir, ki pa sam ni znal dobro po naše, jima je bil kuharičine besede onako prestavil. Že drugega dne začne Kopitar mlado grofico svojega maternega jezika učiti. Ker pa nima pripravnih bukev, zato ji mora spisovati sam pravila po francozki. Tako naglo se je učila, da se je pogovarjala za dva mesca s posli že po naše.

Vodnik je pisal tačas že svojo slovensko slovnico, ker jo je pa le odlašal na svet dati, zato mu Kopitar smehoma trikrat zažuga, da ga bo on prehitel. Vodnik se temu žuganju posmehuje. Vodnikova nevéra pa spodbode mladega Kopitarja tako, da začne njemu ukljub doma nemško-slovensko slovnico pisati. Leta 1808 je bila v Ljubljani že natisnjena in tako dobro zložena, da je ni bilo boljše. V nji primérja Kopitar bistroumno prvi slovenščino našo z drugimi slovenskimi jeziki. To priča, da je znal razun jezika maternega tudi druge narečja slovenske. Zato je pa njegova slovnica péra, ki ne nemškuje tako, kakor so nemškovale druge pred njo. S tem verstnim delom, v katerem je tudi slovenska pismenost na kratko popisana, je pokazal Kopitar očitno, koliko sme slovensko jezikoznanstvo od njega pričakovati.

Še tisto leto (1808) se gre Kopitar s prihranjenim denarjem na Dunaj pravdarskega učit. Pred odhodom pa se ne more uterpeti, da ne bi premilega doma obiskal. Gre in razdeli svoje malo premoženje med sestre in brate, ter ogleda še enkrat vse hribe in doline, po katerih je nekdanj živinico pasel, in ktere so ga srečnih otroških let opominjale. Zares domovina se ti veliko bolj priljubuje, kedar jo zapuščaš, in na ptujem boš še le spoznaval, kaj je domovina, ko ne boš slišal milih glasov domačih. S sladkimi domovinskimi občutki navdahnjen se odpravi Kopitar na Dunaj.

Ali pravdoznanstvo ga nič kaj ne veseli. Čez dve leti ga popusti. Kopitar je bil stvarjen za druge nauke, posebno pa za slovensko jezikoznanstvo. Vedé, da je na Dunaju za slovensko jezikoznanstvo v cesarski pridvorni bukvarnici največ pomočkov, zaprosi službe v nji. Izpolni se mu želja. Čeravno zadnji urednik cesarske bukvarnice, dobi leta 1814 častno povelje, da se v Paris napoti, in vse bukve, ktere so Francozi leta 1809 odpeljali iz pridvorne bukvarnice dunajske, nazaj pripravi. To častno povelje mu je bilo prav po volji, ker si je že davno želel, sloveči Pariz viditi. Iz Pariza je šel tudi v London in Oksford. Že poprej je vidil Prago, Berlin, Lipsko, Norimberg in Muihovo, pozneje Benetke, Bologno, Rim, Milan in več drugih mest.

Leta 1836 da na dan svoje imenitne bukve po imenu: „Glagolita Clozianus;“ leta 1839 pa druge, „Hesychius“ imenovane. V obojih razklada učeni mož slovenske jezikoznanske reči po latinski. V prvih je na svetlo dal nekoliko najstarših ostankov staro-slovenske pismenosti z glagolskim pismom, iz katerih se očitno vidi, da je glagolsko pismo veliko starše, kot je Dobrovský in kot so drugi učeni možje menili; v njih beremo tudi tri najstarše spise v našem jeziku. Eden izmed njih je po misli učenih mož cérkven govor frizinskega škofa Abrahama, govorjen med letoma 957 in 994 v Loki na Kranjskem. Iz njega vidimo, kako so ondaj naši dra-

gi očaki govorili. Tudi vidimo v teh bukvah, kako so pisali. To delo Kopitarjevo, ki ima še več imenitnega v sebi, učeni možje posebno hvalijo; to važno delo daje torej Kopitarju največo slavo.

Veliko učenega je tudi po raznih časopisih napisal. V znamenje posebnega spoštovanja njegove visoke učenosti mu podeli papež Gregor XVI. red svetega Gregorja, pruski kralj „red za zasluge.“

Bil je tovariš kraljevskega društva naukov v Berlinu in več drugih učenih društev. Z najimenitnejšimi možmi si je pisma pisal. Leta 1844 mu dodeli svetli cesar Ferdinand I. službo prvega varha c. k. pridvorne bukvarnice s častnim nazivkom „dvorni svetovavec.“

Pa že 11. avgusta 1844 konča Kopitar, 64 let star, slavno svoje življenje.

Kopitarjevo truplo, truplo našega rojaka, ki so ga častili zavoljo posebne učenosti kralji in cesarji, počiva na dunajskem pokopališču, „Marxer Friedhof“ imenovanem. Velika množica prijateljev, slovenskih učencov in drugih spoštovavcov, ga je do tje spremila. Rojaki in spoštovavci so mu omislili na grob lep kamen, v katerega je vrezan sledeči pozlačeni napis v latinskem jeziku „Jernej Kopitar, Goratanec, rojen 23. avgusta 1780 v Repnjah, blizu Ljubljane, v pomnoževanju slovenskih naukov učenega Dobrovskega bistroumni naslednik, umerl na Dunaju 11. avgusta 1844.“

Da je bil Goratanec, to so mu dali na grob zato napisati, ker jo je Kopitar vedno terdil, da je jezik, v katerem so pisane cérkvene knjige slovenskih narodov vzhodne cérkve, jezik starih Slovincov, ktere so imenovali nekđaj Goratance (Carantani). Kđor bi rad vidil spominek slavnega rojaka, lahko ga najde na imenovanem pokopališču proti koncu na levi strani pod številom 726. Vse njegove bukve s tistimi vred, ki jih je sam spisal, je kupila po njegovi smerti ljubljanska bukvarnica. Da bi nam rodila mila domovina še veliko takih sinov!

19. Iz malega bode veliko.

Po nemškem.

Po navadi misli svet, da izhajajo velike stvari le iz velikih, in da treba za dober vspah pri težkem delu silne moči. Res da se ravna vspah po vzroku; ali ljudje ne znajo dostokrat, kaj utegne iz česa nastati. Ako znajo, pa ne mislijo. Ne raznese li iskrica skale in zidovja! Kdo bi verjel, ako ne bi vidil! Strela udari; vse suho in sirovo, kar si je kdo prigospodaril ali v mnogih letih težko pridelal, pogori, ko bi trenil, včasih cele vasi in mesta. Bi li kdo verjel, ako ne bi vedil po skušnji, koliko moč ima strela v sebi! Tedaj tudi iz tega, kar se nam zdi, da je mervično, izhajajo velike stvari.

Koristno je paziti na take zgodbe v vsakdanjem življenju; zakaj če ravno živimo morebiti daleč ad takih krajev, kodar se godijo posebno imenitne zgodbe, saj je v vsakdanjem življenju obilno takih zgodeb, ki nas vabijo premišljevati jih resnično.

Iz malega bode veliko. To nam kaže natora. Lepa sternina, polno žito raste po polju ondot, kodar je bilo poprej vse prazno, kodar nisi vidil poprej nikogar razun sejavca, ki je trosil drobno zernje. Kako visok je hrast, kako daleč mu segajo koščate veje; pa kako majhin je želod, iz kterega je zrastel! Kako težke dela opravlja človek s svojim telesom, kedar doraste in se ujači! Kako težke bremena valja, vzdiguje, nosi in vozi, pa kako slabo je dete, ko se rodi!

Ravno taka je z umom in razumom človeškim. Koliko preimenitnega in res da čudnega si je umislil človek z razumom svojim! Koliko očem zakritega je razum razodel, koliko temnega razsvetil, koliko že izmodroval takega, kar smo imeli malo poprej za nemogoče! Pomislimo le na železnico in na telegraf!

Pa če dalje več naukov znanstvenih, če dalje več zakonov naturnih on zasleduje. Čuditi se je tudi sercu človeškemu, ki tako nežno čuti, pa prenese toliko zlega in neprijetnega. Ni li se čuditi tudi volji človeški, ki premore toliko nagibov, ki ukroti tolike strasti. Zares, človek je velik po duši. Pa kako zasleduje človek imenitne postave natorne? Navadno skoraj le po malenkostih, ki ni maral izperva za-nje nič. Iz malenkosti je nastala pozneje slavna iznajdba.

Taka je tudi z osodo našo. Tudi v ti nastaja veliko iz malega. Dostikrat nam ne more pokazati nobena roka steze, po kateri bi utegnili zaslediti vzrok sedanje osode svoje, — malenkost, iz ktere pa izhaja morebiti velika sreča ali pa velika nesreča, ki bode terpela, nemara vse naše žive dni. Morebiti, da je malenkost kriva, da prebivamo v tem kraju, v tem znanstvu ali prijateljstvu, v tem stanu, da se nam godi tukaj vse po volji, tam pa vse napak, da tukaj zgublamo, tam pa dobivamo.

Pisana suknja je bila kriva, da je bil egipčanski Jožef na posled kraljev namestnik, in da je rešil rodovino svojo. To da se ni prišla hči kralja egipčanskega ne poprej ne pozneje kopat v Nil, to je bilo krivo, da je bil Mozes bolje odgojen in izučen, to je bilo krivo vseh drugih imenitnih nasledkov.

Kolikokrat se je že priménilo, da je zasledil kdo ponevedoma iznenadi kaj takega, kar je premišljeval že zdavna, pa si ni mogel nikakor umisliti. Najslavnejše iznajdbe, s katerimi si popravljamo nauke znanstvene, množimo premoženje in bistrimo um, iznajdbe, ktere nam spremenjajo vse življenje, vse stare šege in navade, izhajajo iz kake mervice. Kakšna beseda, misel ali terma je bila kriva že mnogokrat velike spremembe, dolge vojske in njenih nasledkov. Le siromakom je bila izperva oznanovana véra kerščanska, zdaj so te vére podložniki in gospodarji, berači in kralji; iz malega kerdelca spoznavavcov jih je narastlo tema in tema.

20. Usod (Osoda).

Pripovedka serbska.

Ta lepo izmišljena pripovedka nam pravi, kako veruje malo da ne vsak priprosti narod, da je namenjena ljudem sreča in nesreča od nekdanj; kako se torej mora truditi tisti, komur je namenjena nesreča; kako srečen je pa s tem veči nemarnež, ako mu je sreča namenjena. Noben razsvetljen človek ne more verjeti kaj takega. Ta pripovedka naj nam tedaj pripoveduje le to, kako si je mislil to že nekdanj priprosti narod serbski, in kako spretno si je to izmislil.

Bila sta dva brata skup v hiši, pa eden je vse delal, eden pa vedno postaval, in le jedel in pil to, kar je bilo pripravljeno. Bog jima da srečo, ter prigospodarita mnogoterega blaga, goved, konj, ovac, bčel in vsega drugega. Uni, ki je delal, pomisli nekdanj sam s seboj: „Čemu bi delal tudi za tega lenobneža? Bolje, da se ločim, pa da za se delam; naj stori, kar hoče.“ In tako reče nekega dne bratu: „Brat, ni prav, da jaz vse delam, ti pa mi v ničemur ne pomagaš, ampak le ješ in piješ. Namenil sem se, da se razdeliva.“ Ta ga začne pregovarjati: „Nikar brat, saj nama je dobro obema, ti imaš vse v rokah svoje in moje; jaz sem pa zadovoljen, kakor koli narediš.“ Uni ostane pri svojem, in tako privoli tudi ta, pa mu reče: „Če je tako, da ti je na voljo, daj, deli sam, kakor znaš.“ Ondaj uni razdeli vse zaporedoma, pa vzame vsak svoje pred se: nedelavni vzame za govejo živino govedarja, za konje konjarja, za ovce ovčarja in t. d., pa jim reče: „Vso živino prepuščam vam in Bogu,“ pa je živel doma kakor poprej. Uni brat se je pa trudil z imetkom svojim kakor poprej, varoval in gledal na vse; ali ni vidil nikakega dobička, ampak le zgubo, dan za danom vse gorje, dokler tako ne osiromaši, da ni imel več opanka, ampak je hodil bos. Ondaj reče sam s seboj:

„Pojdem k bratu, da vidim, kako se godi njemu.“ Gre in najde gredoč na travniku čredo ovac. Ko pride pa do tje, vidi, da ni ovčarja, ampak prelepa deklica sedi, pa prede zlato prejo. On ji nazove: „pomози Bog!“ pa jo poprašā: „čije so ovce?“ Ona mu odgovori: „Jaz sem tvojega brata sreča.“ Onda se on razjezi, pa ji reče: „Kje je pa moja sreča?“ Deklica mu odgovori: „Tvoja sreča je daleč od tebe.“ „Bi li jo mogel najti?“ Ona mu odgovori: „Bi, išči je.“ Ko to sliši, in vidi, da so ovce brata njegovega lepe, da ne morejo lepše biti, noče iti gledat druge živine, ampak se odpravi od ondi na ravnost k bratu.

Ko ga brat ugleda, užali mu se, da se razjoče: „Kod hodiš toliko časa?“ In ko ga vidi golega in bosega, berž mu da ene opanke in denarja. Potem ko sta se nekoliko dni gostila, odpravi se uni brat domu. Berž ko dospé domu, vzame torbo na ramo in va-njo kruha, palico pa v roke, ter gre križem svet svoje sreče iskat. Potovaje tako pride v veliko hosto, in gredé po nji najde sivo staro deklino pod germom, kjer spi. Mahne s palico, pa jo primaže. Ona se težko vzdigne, in komaj spregleda, pa mu reče: „Hvali Boga, da sem zaspala, zakaj ako bi bila čula, ne bi bil dobil ni teh opankov.“ Onda ji on reče: „Kdo si ti, da jaz ne bi bil dobil ni teh opankov?“ Ona pa odgovori: „Jaz sem tvoja sreča.“ Ko on to sliši, začne se na persa terkati: „Kaj, ti si moja sreča? Kdo je dal tebe meni?“ Ondaj se mu hitro uteče: „Mene je dal tebi Usod.“ On jo ondaj poprašā: „Pa kje je ta Usod?“ Odgovori mu ona: „Pojdi, pa ga išči.“ In pri ti priči je ni bilo več.

Dolgo dolgo je potoval. Marsikaj so mu naročali ljudje, kterim je pravil, kam gre. Ta bi bil rad znal, zakaj se godi njemu tako, uni, zakaj se njemu tako. Potovaje tako pride do neke vode, pa počne kričati: „Oj voda, oj voda, prenesi me!“ Voda ga poprašā: „Kam greš?“ Pové ji. Ondaj ga voda prenese, pa mu reče: „Prosim te, bratec, poprašaj Usoda, zakaj nimam rib v sebi?“ On ji obeča, da bo, in se odpravi dalje.

Potovaje tako precej dolgo, pride na zadnje v neki

gojzd. Ondi najde puščavnika, pa ga popraša, ne bi li mu mogel povedati za Usoda. Puščavnik mu reče: „Pojdi tod prek planine, pa prideš na ravnost pred njegov dvor, ali kedar stopiš pred-nj, ne govori ničesa, ampak kar koli bo delal on, ono delaj tudi ti, dokler te sam ne popraša.“ Človek zahvali puščavnika, pa gre prek planine.

Ko pride v grad Usodov, dosti je imel viditi: v gradu je toliko služabnikov in služabnic, kakor da je cesarjev, vse se mota, Usod pa sedi sam za pogernjeno mizo, in večerja. Ko človek to vidi, sede tudi on za mizo, in začne večerjati. Po večerji leže Usod spat, leže tudi on. Ko je bilo okoli polnoči, začne strašno bobneti, in iz bobnjenja se zasliši glas: „Oj Usod, oj Usod! danes se je narodilo toliko duš, daj jim, kar hočeš.“ Ondaj Usod vstane, odpre škrinjo denarjev, in začne metati po izbi zgoli cekine, govoré: „Kakor meni danes, tako njim vekomaj.“ Ko se pa drugi dan izdani, glej, ni bilo več tistega velikega grada, namesto njega stoji srednja hiša; ali tudi v nji je bilo vsega dosta. Ko je bilo na večer, sede Usod večerjat; sede tudi on ž njim, ali nobeden ne spregovori ni besedice. Po večerji ležeta spat. Ko je bilo okoli polnoči, počne strašno bobneti, in iz bobnjenja se zasliši glas: „Oj Usod, oj Usod! danes se je narodilo toliko in toliko duš; daj jim, kar hočeš.“ Ondaj Usod vstane, odpre škrinjo, ali ni v nji zlatakov, ampak sreberni denarji, le kje in kje kak zlatak. Usod počne sipati denarje po izbi, govoré: „Kakor meni danes, tako njim vekomaj.“ Ko se pa drugo jutro izdani, glej, ni več une hiše, ampak namesto nje stoji manjša. Tako je delal Usod vsako noč, in hiša se mu je zmanjševala vsako noč, dokler ni bila zadnjič majhina kočica. Usod vzame potem motiko, in počne kopati. Ondaj vzame tudi človek motiko, in počne kopati. Tako sta kopala ves dan. Ko se zmračí, vzame Usod kos kruha, pa odlomi od njega polovino, ter da tudi njemu. Tako večerjata, po večerji pa ležeta spat. Okoli polnoči začne spet strašno bobneti, in iz bobnjenja se zasliši glas: „Oj Usod, oj Usod! danes

se je narodilo toliko in toliko duš, daj jim, kar hočeš." Ondaj Usod vstane, odpre škrinjo, pa začne sipati zgoli drobiž, le včasih kako dninarsko petico vmes, vpijoč: „Kakor meni danes, tako njim vekomaj!" Ko se v jutro zazori, spremeni se kočja spet v velik grad, kakoršen je bil prvi dan. Ondaj ga Usod popraša: „Čemu si prišel?" Pové mu vse zaporedoma svojo nadlogo, in da ga je prišel vprašat, zakaj mu je dal slabo srečo.

Ondaj mu reče Usod: „Vidil si, kako sem sipal prvo noč sanje zlatake, in kaj je bilo po tem. Kakor se je godilo meni tisto noč, kedar se je kdo rodil, tako se bo godilo njemu vekomaj. Ti si se rodil nesrečne noči, za to boš siromak vekomaj. Tvoj brat se je pa rodil srečne noči, za to bo srečen vekomaj. Ker si se pa sem namenil in se toliko trudil, za to ti hočem povedati, kako se boš pomogel. Tvoj brat ima hčer Milico, ki je srečna, kakor ji je oče. Ko prideš domu, vzemi k sebi Milico, pa kar koli prigospodariš, reci da je vse njeno."

Ondaj on zahvali Usoda, po tem ga poprašuje, kar so mu naročili ljudje. Ko mu Usod vse razloži, popraša človek tudi za vodo: kaj bi to bilo, da nima tista voda rib? Usod mu odgovori: „Zato ne, ker ni zalila še nikoli nobenega človeka; ali ne šali se, ne pravi ji tega, dokler te ne prenese; zakaj ako ji povéš, berž te zaduši." Ondaj on zahvali Usoda, pa gre domu. Ko pride do tiste vode, popraša ga voda: „Kaj si zvedil od Usoda?" On ji pa odgovori: „Prenesi me poprej, pa ti povém." Ko ga pa voda prenese, on v beg; ko se je bil umeknil že dobro daleč, ondaj se ozre, pa zavpije: „Oj voda, oj voda! nikdar nikdar nisi človeka zadušila, za to nimaš rib." Ko sliši to voda, razlije se prek kraja, pa za njim, on pa beži, in toliko da uteče. Spotoma je pravil ljudem, kakor mu je povedal Usod, zakaj se kteremu tako ali tako godi.

Ko se verne domu, berž gre k bratu, pa začne prositi: „Daj mi, bratec, Milico, da jo vzamem za svoje dete; vidiš, da nimam nikogar". Brat mu odgovori: „Dobri bratec, na ti Milico." On vzame Milico, pa jo odpelje k sebi, ter prigospodari poslej

veliko; ali je za vse govoril, da je Miličino. Nekega dne prejde na njivo, da obide žito; žito je lepo, da ne more biti lepše. Neki popotnik je šel mimo, pa ga popraša: „Čije je to žito?“ On se spozabi, pa reče: „Moje.“ Pri ti priči se žito vname, pa začne goret. Ko on to vidi, poteče za možem: „Stoj, bratec, ni moje, ampak Milice, sinovke moje.“ Tako žito mahoma ugasne, in on ostane z Milico srečen.

21. Ptica trohil (τροχίλος) in krokodil.

Spisal J. N.

Herodot piše: „Ker se živi krokodil v Nilu, za to mu je gobec vedno poln nekakega merčesa. Vse ptice begajo pred krokodilom razun ene. Ta edinka, trohil, leta celó koperné k njemu, in mu skazuje veliko ljubav: kedar koli prileze namreč krokodil na suho počivat, in leži zijaje na tleh, zleze mu trohil v gobec, in mu ga čisti, zobaje merčes, ki se ga derži. Krokodil je hvaležen, in ne stori ptičici, ki mu skazuje tako ugodno ljubav, nič zlega.“

Nekteri so mislili, da je ta bosa; nekteri pa, da je trohil morebiti tako stvarjen, da ga ne more krokodil požreti. Geoffroy Saint-Hilaire se je prepričal v Egiptu, da je, kar Herodot pravi, res, in da le nekaj ni prav povedal. Res je, da je v Egiptu neka ptičica, ki vsako luknjo stakne, in si upa celó krokodilu v gobec merčesa pobirat, ker živi ta ptičica posebno ob njem. Povsod jo nahajajo kraj Nila. Geoffroy je spoznal, da je to znana ptica, egipčanski deževnik (Regenpfeifer), ktera je našemu malemu deževniku jako podobna. Ta ptica ne more z malim svojim kljunčekom drugega zobati kot najmanjši merčes, ikre in najmanjše koščke merhovine, ktero voda neprenehoma na breg plavi. Ne-

kdo je polatinil Herodotovo besedo „bdella“ (*βδέλλα*) z besedo „birudo“ (pijavka). Da „bdelle“ niso pijavke, to je lahko razsoditi po tem, ker živijo pijavke le po stoječih vodah, ne pa po tekočih. Te živalice niso tedaj nič drugega kot majhin merčes, kakoršnega je po vročih in vlažnih deželah neizrečeno veliko. Tema takega merčesa se nahaja kraj Nila. Celi roji teh živalic sedajo na krokodila, kedar počiva na pesku. Tudi v gobec, ki mu zmirom malo reži, mu jih privre vselej tofiko, da mu jih je včasih vse černo po žoltem nebezu, v ktero zapikujejo svoje rilčke kakor komarji. V taki nadlogi prihaja ptičica, ktera jim povsod po življenju streže, krokodilu na pomoč, in mu skače brez nevarnosti v gobec; zakaj preden ga strašna zver stisne, se vselej zgane, in tako ptičici napové, da se je čas umekniti. Tako je pravil na Dunaju leta 1856 neki mož, ki je pokazoval svetu prvega živega dorastlega krokodila in dva mlada; to je poterdil tudi Tirolec P. Vinko v popisih potovanja svojega po Afriki.

Na otoku St. Domingo je krokodilov, ki so krokodilom nilskim jako podobni. Tudi tem nadlegujejo ravno tako „maringonini“, kterih se ne bi mogli iznebiti (zakaj jezik jim je nepremekljiv kakor krokodilu nilskemu), ako ne bi bilo neke druge ptice, ki jih brani ravno tako, kakor trohil krokodila nilskega.

Za Herodota so imenovali „bdella“ vsako živalico, ki drugim živalim in ljudem kerv pije; še le pozneje so dali to ime pijavki. Po tem bi rekel človek, da se Herodot ni zmotil; ali menda vendar ni prav dobro znal teh živalic, drugači bi jih bil imenoval „konope“ (*κόνωψ*). More biti, da ni vidil sam nikoli unih živalic, ktere krokodila merčesu branijo; blezo ga je popisal le po pripovedkah duhovnov memfiščanskih (Memphis).

Kako dobro sta si krokodil pa trohil, to se vé že zdavnaj. Aristotel, Plinij, Aelijan, Philon in še drugi pisavci prvih stoletij po rojstvu Kristusovem pripovedujejo to reč pro-

sto; le v tem se motijo, kaj trohil prav za prav v krokodilovem gobcu opravlja. Aristotel veli, da leta ta živalica krokodilu v gobec zob snažit, za to ker si nahaja ondi hrane. Plinij piše, da krokodilu kljuvanje te živalice po gobcu jako godi, in da ga za to razteguje, kolikor le more. Pozneje so pa počeli nekteri vso stvar tajiti za to, ker se jim je čudna zdela; ali so jo pa pačili, da bi razložili to čudo na videz. Nekteri so blodili, da je trohil ptica tolika, kolikoršna je drozg, da ima luskinge po vsem životu, po herbtu in po perotih pa bodeče ježice. Take pripovedke so si umišljevali nekdej možje, kateri so vidili vsak dan veliko drugih večih čudežev, kakor jih vidimo tudi mi. Učenim možem zadnje dobe se je pa udalo resnico na čast postaviti. Med temi je tudi Advinent, ki je imel leta 1856 na Dunaju velikih živih krokodilov, ktere je pripeljal iz Egipta, in kakoršnih živih poprej še ni bilo viditi v Evropi.

22. Perva vojska Rimljanov z Mithridatom.

Spisal M. Vertovec.

Vojska z laškimi zavezniki ni bila še popolnoma dokončana, pa je po izhodnih deželah že hudo vrelo, se kuhalo in rimskim vojščakom veliko dela kazalo. Mithridat, pontski kralj, si osnova, nekaj po zmagah, nekaj po pogodbah, v goratih deželah prek črnega morja 600 milj dolgo kraljestvo. Zvit in skušen vojščak, sklene in priseže zato, ker ga je neki rimski poveljnik hudo razžalil, da hoče pahniti iz Male Azije vse Rimljane, katerih prokonsuli in poveljniki so v Aziji ljudstvo strašno derli. V tak namen gre z vojsko nad-nje, in jim pobije v slavnih zmagah dva poveljnika. Enega ujame, in ga da na oslu od mesta do mesta voziti in povsod pred njim klicati, da je njegova lakomnost kriva le-te vojske; na zadnje so ga

umorili v Pergamu, razbeljeno zlato va-nj vlivaje. Kar ni bil Mithridat z vojsko Rimljanov pokončal, to so jih podavili razkačeni jonski Gerki; 150.000 jih je strašno poginilo. Tudi evropejski, vertoglavi, ali že otročji Gerki so se dali Mithridatu prekaniti, da so se z njim zavezali. Ta pošlje veliko armado v Grecijo, in verže močno posadko v Atene.

Tako je bila Grecija, tako je bilo vse, kar so si bili Rimljani v Aziji privojskovali, hipoma za-nje izgubljeno. Rimljani ne bi bili zdaj, že zavoljo časti, za nič odjenjali; njih nenasitljiva lakomnost jim je pa tudi branila znebiti se mest jonskih, še zmiraj bogatih. Zlasti zdaj so potrebovali skušene-ga in modrega vojvoda, da bi se ustavil takemu novemu, moč-nemu in zvitemu protivniku. Kornelij Sulla, mož plemenitnega stanu, gosposkih šeg in slastnega življenja, se je bil v ravno dokončani vojski z zavezniki dobro obnesel; dvakrat je bil sta-remu in že okornemu Mariju zmago vzel in si veliko slavo pri-dobil. V Rimu je bil zdaj za konsula in vojvoda zoper Mithridata izvoljen. Marij pa, že 70 let star, mu je nevoščljiv, in hoče, časti in denarjev lakomen, sam prevzeti vojvodstvo zoper Mithri-data; ker se pa to ni dalo izpeljati po ravni poti, zakaj Sulla je bil postavno za vojvoda izvoljen, zato je iskal krive poti. Ma-rij podkupi hudobneža, tribuna Sulpicija, ki je imel 3.000 na-jetih mečarnikov, ktere je svoj „zopersenat“ imenoval; ta pride s tem strašnim kerdelom na terg, térja mnoge nove po-stave in zadnjič tudi vikše poveljstvo na vojski za Marija. Ker se mu senat ustavlja, ukaže svojim razbojnikom mahniti. Zdaj beži vse od straha iz terga. Nektere pomoré, Sulla-ta in sokonsula njegovega zvlečejo po sili v hišo, in, meč mu na gerlo nastavivši, ga prisilijo, da se vojvodstvu s prisego od-pové, in ga Mariju prepusti.

Sulla je bil za plemovlado, Marij pa za ljudovlado, sicer sta bila oba spačenega serca, lakomna, vladoželjna in strašno grozovita. Naj potegne ta ali uni vso deržavno oblast na se, od nobenega ni bilo nič dobrega pričakovati.

Berž ko jo je Sulla s prisiljeno prisego srečno unesel, je mislil zvijačo poverniti z zvijačo; on beži nemudoma k svoji, po vojski z zavezniki ne še razpuščeni armadi v Kampanijo, ji dopové z ganljivo besedo, kako sta Marij in tribun Sulpicij z njim ravnala, in kako da če Marij svoje vojščake v bogato Azijo peljati. Njegovi, tudi bogatega ropa željni podpoveljniki, častniki in prostaki preklinjajo zdaj Marija, in s silnim krikom Sulla-tu ponujajo pokorščino, naj jih pelje, kamor koli mu je ljubo, in bođi si tudi v Rim, kjer tak izdajavec — Marij — tičf. Sulla, ki je tega serčno želel, se ne da dvakrat prositi. V malo dneh je bil s šestero legijoni pred mestnimi vratmi; zakaj za senatovo povelje, ustaviti se, ni nič maral. Nekteri meščani so se mu hteli ustavljati, Marij obljubi svobodo sužnjim, ki bi hteli domovino braniti, in potegne s tribunom Sulpicijem na Kapitol. Ali vse je bilo zastonj. Sulla žuga, da hoče mesto od vseh štirih krajev zažgati, ako bi vsi od kraja orožja ne položili. Vse beži zdaj, se poskrije in pozapre v svoje hiše, čakaje, kaj bo iz tega. Marij jo je iz grada unesel, in po strašnem pomanjkanju in terpljenju kakor berač brez vsega pobegnil v Afriko; Sulpicija, ki se ni upal s svojimi 7.000 mečarniki mesta Sulla-tu braniti, je lasten suženj izdal in ubil; sužnjika so sicer oslobodili, potem pa kakor izdajnika pahnili čez tarpejske stene. Sulla skliče zdaj narodni zbor, overže marsiktere plemovladi zoperne postave, in obsodi v pregnanstvo Marija, njegovega sina in deset drugih, ki so z njim deržali. Po dokončanem konsulatu poskerbi, da mu po njegovi misli dva konsula, Oktavija in Cinna, volijo. Vse mu je samovlastniku pokorno. On pa rešnik in dobrotnik domovine, vse lepo poravnávši, se poda pod imenom prokonsula na Mithridatovo vojsko.

Prepeljavši svojo armado v Grecijo, vzame veliko mest, naskoči 87. leta pred Kristusom sostradane Atene, podere mnogo zlo dragih in krasnih zidališč, prelije veliko človeške krvi, in da mesto obropati svojim vojščakom. Svojo armado v

veči pokorščini in zvestobi zderžati, jo bogato plačuje in daruje. Da mu pa ni primanjkovalo denarjev, zapové po gerških svetiščih, zlasti v delfiškem tempeljnu — kar je bilo še celó nekđaj Perzijanom sveto — vse zaklade in dragotine pobrati. Kedar vidi te njemu prinesene zaklade, se nasmehne in reče: „nad zmago ne gre dvomiti več, ker mi bogovi sami plačujejo armado.“ Z razdjanjem atenskih zlo krasnih in slavnih zidališč in z oropanjem tempeljnov si je bil naklonil zaničevanje in sovražtvo vseh Gerkov, in nič ni pomagalo, da je iz drugega ropa Atencom denarjev dal, da bi si ponovili svoje mesto. Nikoli več ni doseglo poprejšnje krasote.

Potem pobije Sulla v dveh zmagah Mithridatove armade, gre čez Macedonijo in Thracijo v Malo Azijo, premore tudi tam Mithridata, da je prisiljen mir skleniti. Odstopiti je moral od vseh dežel, ki so bile poprej rimski oblasti podložne, plačati 2.000 talentov, izročiti Rimljanom 70 vojaških brodov z vsem orodjem in orožjem in potegniti domu, med meje svojega kraljestva. Sulla naloži zdaj azijanskim mestom, ki so bile z Mithridatom potegnile, strašno velike davke, térja od njih 20.000 talentov, in ako je bil ravno že v Rimu velik punt zoper njega in njegova žena iz Rima pribežala k njemu, vendar je svojo vojsko, da bi se ji prikupil, za dalje časa razpostavil po azijanskih mestih, kjer je slednji prostak od svojega hišnega gospodarja imel po cekinu na dan, in še dobro hrano za se in za slednjega gosta, kolikor jih bi htel na kosilo povabiti; častniki so pa prejemale po tri cekine na dan in še po dve novi obleki, eno za doma, eno pa za zunaj.

23. Tožljivost po domovini.

Po nemškem.

Ako preneseš kak kamen ali kako drugo mrtvo stvar iz kraja na kraj, ostane ti mrtva stvar na tem mestu, dokler je kdo ali kaj ne premakne. Naj leži kamen daleč ali blizo skale, od ktere se je odkeršil, naj leži na dnu kakega jezera ali tebi na dlani ali pa na suhih tleh; nikdar se ne poverne sam ob sebi na tisto mesto, kjer je bil poprej.

Druga je pri tistih živih stvareh, ki jih goni nekak znotranji nagib in lastna moč iz kraja, kjer so prišli na svet, ter jih poganja daleč na ptuje. Zlatovka prihaja na svet daleč od ztoka velikih rek, daleč od primorja v merzli sladki vodi rek, in potokov, blizo izvirka njihovega. Ondi ji godi za prve dn življenja najbolj voda in živež. S čim malo naraste, zapusti rojstni kraj, plava navdol, ter lovi in ujeta najprej ob kraju, pozneje pa tudi sredi morja po ujedni natori svoji druge povodne živali. Kedar pa pride čas, da bi se imela riba derstiti, ondaj se ji počinja v obilju živeža po domu tožiti tako, da ni miru. Samice in samci se vračajo zdaj vkup v potoke in v reke, da bi zalegli zarod svoj ondi, kjer so se izlegli tudi oni. Ako ujameš ribo na mestu, kjer se dersti, pa ji napraviš kako znamenje na plavutih, po tem boš vidil, da se vrača riba vsako leto na staro mesto mladine zalegat. Če pa zlatovki ikre pobereš, in jih preneseš v posodi vode na drugi kraj, v drugo reko, v kateri ni bilo zlatovek nikoli poprej viditi, zaležejo se v nji tudi take ribe. Zakaj čeravno odhajajo ribe pozneje v druge kraje, vendar se vračajo zbog nove zalege vsako leto tje, kjer so se izvalile. Tako ravnajo vse ribe. Po tem moramo soditi, da ribe pomnijo ali pametijo, zakaj vračajo se po tistem potu, po katerem so odhajale. Neka skorjača je našla pot nazaj, čeravno so jo bili prenesli po drugem potu. Ujeli

so jo bili blizo otoka ascensijonskega; v ladji so ji vžgali znamenje na persni ščit in jo hteli odpeljati v Evropo. Po potu jim zbolijo, malo da ne pogine. V angličanskem vodotoku jo veržejo v vodo. Dve leti kasneje najdejo tisto skorjačo zdravo in veselo spet blizo tistega otoka. Tožljivost po domu je je vodila dalje od osem sto milj. Tako daleč ali vsaj ne veliko manj odhajajo tudi ptice prebajavke, pa prihajajo vendar na pomlad spet v svoj rojstni kraj, in si napravljajo gnezdo blizu tistega gnezda, v katerem so se izvalile tudi one. Pa ne le iz drugih krajev, tudi iz drugih živlov se vračajo živali v perve. Nekatere živalice se ležejo v vodi, in živijo iz perva v vodi. Pozneje dobivajo perotnice, pa letajo vesele po zraku kakor proste ptice, vendar se vračajo samice o svoji dobi v vodo, da izležejo jajčica. Tako leta samica kebrova z verhunca dobovega na tla, v katerih se je izlegla. Tudi vejnik zapušča zeleno hišo svojo, da zaleže mladiče svoje tje, kjer je prišel tudi on na svet, — v vodo. Okorna skorjača lazi pa na suho, da izleže jajca v toplem pesku, v katerem se je izvalila tudi ona. Metuljke, ki so letale poprej od cvetlice do cvetlice in jim izpivale sladki med, si iščejo, kedar jim pride čas, prostih kopriv, in ležejo jajčica na tako perjiče, ob katerem so živele najprej tudi one.

Malo drugačji je ta nagib, ki sili žive stvari v neki kraj, pri tistih doživnih živalih, ktere si je privadil človek. Tudi živino goni nekaj iz daljave spet na domače spašnike ali v hlev; vesele viškajo in mukajo blizu domače vasi goveda, vračaje se na jesen s planine, po kateri so se pasle vse leto; toda to dela menda le navada, zato ker so se privadile domačim pašam in hlevom. Neka domača koza je bila uskočila, in je živela dve leti z divjimi kozami. Ko pa zasliši nekega dne zvonec nekdanjih tovaršic, ko je šla čeda mimo, pritekla je za zvoncom in šla s čedo domu. Tako se je bila tedaj privadila ta koza zvoncu in stari družčini, da se ni mogla uterpeti, da se ne bi vernila k starim jaslim.

Res je tedaj, da se toži živini po starem domu, po starih jaslih; toda se ji menda ne toži po teh toliko kolikor po gospodarju. Po njem hrepeni ponosni konj; k njemu, dobrotniku svojemu, ne domu, hiti po več dni hoda zvesti pes, ki je ušel iz ječe. Tako si je menda pri vseh živalih tisti nagib ki jih naganja k domu starišev ali vsaj do rojstnega kraja, v rodu s tistima nagiboma ali lastnostima duše človeške, kterima pravimo hvaležnost in ljubezen.

Tudi človeku se toži včasih po domovini, zlasti po domu, kjer je rasel od mladih nog; vendar ne tare njega hrepenjenje po domovini tako kakor druge živali; marveč hodi on po telesnem nagibu s terbuhom za kruhom križem svet, in ostaja rad ondi, kjer vidi, da bo živel najlože in najbolje; sercu njegovemu godi pa najbolje ondi, kjer so tisti, ktere ljubi.

Najbolj se pokazuje poslednjič pri človeku, ki po duši ni na tem svetu doma, da je tožljivost po domovini pri vseh umnih stvareh nekako hrepenjenje hvaležnosti po viru ali studentu vsega življenja in vsega veselja. Tožljivosti domovinski, od ktere ljudje tudi bolehajo, se pa pridružuje razun želje po mili tihoti, v kateri je živelo dete po nevedoma, spomin na preveliko ljubezen preserčne matere, s katero ga je pestovala na naročju svojem berž ko je ugledalo beli dan.

Bodi bogat, bodi siromak,
Dom preljubih staršev ljubi vsak.

24. Četerta križarska vojska.

Spisal J. Rozman.

Smert slavnega sultana Saladina je Kristjanom nade močno dvignila, vendar samo na Nemškem so se gibati in na vojsko zoper nevérnike pripravljati jeli. Cesar Henrik VI. je 40.000 vojščakov zbral, ali namesto v sveto deželo jih je v Si-

cilijo peljal, svoje dobljeno vladarstvo vtemelit, in naslednje leto ondi umerl. Ostali križarji so sicer v Palestino šli, v prvi bitvi slavno zmagali in nekatere mesta pridobili, v drugi pa so bili hudo tepeni, in zvedivši, da je cesar umerl, spet domu potegnejo; samo avstrijski vojvoda, Friderik I. katoliški, se je še dalje bojeval, kmalu pa tudi on pod smertno koso padel (leta 1198).

Zajedno je umerl tudi papež Celestin III. in na njega mesto izvoljen je bil Inocencij III., berž ko ne najslavnejši mož izmed vseh, ki so na stolu sv. Petra sedeli. Dasiravno preobložen z raznoverstnimi skerbmi in opravili, vendar žalostnega stanja svete dežele in ondotnih kristjanov ni nikakor pozabil, marveč za njih rešitev iz oblasti Turkov z vso močjo se poganjal. Fulkon, Neuillyjski fajmošter na francozkem, je tako iskrenò govoril in pridgoval, da je mnogo plemenitnikov nagovoril, da so znamenje sv. Križa sprejeli, in osnovala se je četerta križarska vojska (leta 1202).

Križarjev se je spet lepa truma zbrala, in Bonifacij Montferraški knez jih pripelje v dveh oddelkih do Benetek, kjer jih 480 z vsem dobro oskerbljenih ladij čaka, in benečanski vojvoda Henrik Dandolo sam na njih čelo vstopi. Bil je sicer slep in že 94 let star, vendar čverst na duši in na telesu kakor mladenčev kdo; ali za slavo in povzdigo svoje domovine ves vnet, je križarje vkanil, in namesti proti Egiptu veslati, kakor so v pogodbi imeli, jih v Dalmacijo pelje, kjer so mesto Zader Benečanom v roke spravili, in tudi čez zimo na Dalmatinskem ostali, dasiravno jih je papež lepo prosil in jim hudo žugal, ker so se šli z nevérniki bojevat, ne pa s kristjani. — Ali lakomnost časti in denarja se ne da svariti, zato niso tudi papeževe opombe nič zdale. Aleksij, sin pregnanega gerškega cesarja Izaka II., jih nagovori, da bi njegovemu očetu spet na cesarski sedež pomogli, jim obljubi 200.000 liber denarja, živeža, kolikor ga bodo potrebovali, in zedinjenje gerške z rimsko cérkvijo, in ti obeti so jih tako

preslepili, da so pozabili, kako znamenje nosijo in kaj so obečali. — Zmladleta 1203 do otoka Kerfa jadrijo, in ravno o kresu zalo Carigraško mesto pred oči dobé. Ker pa z lepa nič ne opravijo, se po noči na tihem oborožijo, sv. sakramente prejmejo, in o ranem jutru po vodi in na suhem mesto napadati jamejo, slavno zmagajo, Izaka II. na prestol povzdignejo, in njegovega sina Aleksija IV. slovesno venčajo.

Ali Aleksij svojih velikih obetov ne more izveršiti in Gerki se s katoličani nočejo zediniti; hudi prepiri tedaj vstanejo in prej ne jenjajo, dokler križarji mesta iznovič ne napadejo, siloma vzamejo in leta 1204 novo latinsko cesarstvo vstavijo, kterege prvi cesar je bil flanderski knez Balduin izvoljen. Papež Inocencij III. je za tega početka vojo križarjem s cérkvenim izobčenjem žugal, vendar zavolj sosebnih okolnosti jih odvezal; sveta dežela pa in Jeruzalemsko mesto iz četrte križarske vojske ni kančeka dobička imelo, temoč brez pomoči v rokah nevérnikov vzdihovalo.

25. Naprava človeškega serca.

Poslovenil M. Verne.

Kako čudovit in neposnemljiv osnutek je serce v človeških persih! Po svoji obliki je podobno ploščati piramidi, in lega mu je taka, da je s tanjšim koncom nekoliko proti levi strani nagnjeno. Zloženo je pa iz mnogih mesenih nitek, ki so sila umetno spletene, ker se unanje od leve strani serca proti desni, notranje pa od desne proti levi razprostirajo. Znotra ima serce dve votlini, ki se jima serčne votline pravi, in ki ju neka mesena preproga loči. Tu je neka kervna žila, po kateri kri iz zgornjega telesnega dela v desno serčno votlino teče, in druga, ki jo iz spodnjega dela v ravno to votlino vodi; še neka cipla ali serčna žila, ki jo iz te votline

v pluča vodi, in spet neka kervna žila, po kateri iz pluč v serčno votlino nazaj teče, iz ktere jo neka druga velika serčna žila po vsem životu razdeljuje. Na desni serčni votlini je neka zaplata, v katero se kri steka, prej ko se v desno votlino izlije, in druga enako koristna zaplata je na levi votlini, da se kri tako dolgo v nji lahko pomudi, da se serce skerči ali stisne.

Vsa kri se v sercu steka in razteka, in serce jo goni po vsem človeškem telesu in po vseh žilah. Če tudi vsi drugi udje našega telesa počivajo, se vendar serce s plučmi od pervega do zadnjega hipa našega življenja vedno giblje. Pri zdravem odraščnem človeku se skerči ali stisne vsako minuto najmanj šestdesetkrat — in tedaj v eni uri 3.600krat, in požene vsak hip skoraj štiri lote kervi iz sebe. Moč, ki je je sercu k temu treba, je tedaj velika. Zakaj, če se ima kri le dva čevlja daleč pognati, mora serce težo do devetih centov, in v 24 urah več kot 16 milijonov centov premoči

Vse te reči so čudovite in nerazumljive. Ker je tedaj toliko uma in toliko skušnje, toliko pazljivosti in toliko znano-sti treba, da se umetna naprava serca spozna in razumé: kako nespametno bi bilo misliti, da je tisti, ki je vse to naredil, neveden in brez skušnje, in da dela brez namenov! Kratko nikar! vsegamogočnost in modrost velikega Stvarnika se očitno vidi tudi po napravi tiste male, pa čuda polne stvari, ki toliko skrivnost v sebi zapira, in ki jo serce imenujemo.

26. Predel.

Spisal S. Kocijančič.

Predel meji deželo koroško in bovško. Kedar se popneš do verh Predela, oj, kako ti je lahko pri sercu, kako čist zrak dišeš, kako se ti persi vzdigujejo, kako milo se ti pasejo oči nad prelepim pogledom! Nad seboj vidiš prijazno modro nebo; na levi strani moli goli velikan Manhart svojo sivo-belo

glavo derzno čez oblake, 8.460 čevljev nad morje se vzdigaje. Pod seboj gledaš belo cesto, kako se ovija po zeleni stermini proti jugu, dokler se med prijaznimi travniki in verti ne skrije očesu. Koj pred seboj pa vidiš lepo in leta 1848 umetno pod in nad cesto sozidano terdnjavo, ki ravno na tistem mestu stoji, kjer je stala prej mala lesena terdnjava, spomina vredna iz dobe francozkih vojsk.

Že o časih, ko je Avstrija z Benečani hude kervave vojske imela, je bila bovška Klavža dokaj važna. Leta 1797, ko se je Napoleon po padu Mantove s svojo vojsko pomikal proti sercu avstrijanskega cesarstva, so bili Klavžo, v poprejšnjih vojskah razderto, spet popravili, in general Köblös je v nji s 500 vojščaki tovažno sotesko hrabro branil francozkima generaloma Bonu in Verdieru, ki je nista mogla drugači predobiti, kakor da sta udarila z velikim trudom pgori in nekako oblegla to terdnjavo, ki se pa ni udala, dokler ji ni vse upanje rešitve izginilo. Na Predelu je čul verli vojvoda Bajalič in branil sterma sotesko, da bi ubranil tako sovražniku dalje. Ali ko so bili sovražniki, uplenivši Klavžo od te strani, na-nj udarili, drugi iz Tarviža nad-nj planili, se ni mogel na pustem kraju več deržati — udal se je. Le nekoliko stotin teh hrabrih branilcov se je po skalnatih stezah skrivši izmuzalo sovražniku iz rok.

Dvanajst let kasneje pa je namesto bovške Klavže slovel Predel, da je najpripravnejši to prehodišče dobro braniti. Še preden se je bila na spomlad leta 1809-ga huda vojska vnela med Avstrijo in Francozi, treba je bilo skerbeti, da se dovolj zaslonijo vse soteske, posebno tistih dežel cesarstva, ki so bile bliže prihodnega bojišča. Zatorej je bilo sklenjeno, da se ima uterditi Malborget na Koroškem in Predel na Goriškem, in nekaj baterij va-nje postaviti. V ta namen sta bila tjekaj poslana stotnika Hermann in Hensel, ki sta se urno svoje važne naloge lotila in pridno delala. Toda v jesen leta 1808 pričeto delo ni bilo še doveršeno, ko se je vnela spo-

mladi 1809 že huda vojska. Avstrijanci so pri Sacile sicer slavno zmagali, Hermann in Hensel sta hitela k zmagavski vojski, ali kmalu se je kolo sreče obrnilo. Nezgode podonavske vojske so bile krive, da so se morali vojščaki tudi iz Laškega umikati. Hermann in Hensel prevzameta torej spet povelje v imenovanih dveh terdnjavah, ki ste bile njima izročeni. Posadko sta dobila od vojske laške, ki se je tod umikala; Hermann namreč dobi za svoj Predel 222 verlih Slujincov, k katerim se pridruži še druga tropa ravno tega polka s stotnikom Jankovičem. V terdnjavi je bilo deset kanonov in živeža za šest tednov. Komaj je bilo vse to oskerbljeno, že se je pomikal zadnji oddelek avstrijanske laške vojske čez goriške gore in sicer čez Predel v znotranje krajine cesarstva. Torej je bilo silno treba, sovražniku, ki je mahal za njimi, na vso moč ustavljati se, da bi avstrijanska vojska varno dalje hodila. Kaj so Hermann in njegovi hrabri tovarši v svojih persih čutili, kedar so v Tarvižu od svojih prijateljev in znancov slovo jemali, in se na svojo poslednjo pot na Predel odpravljali, to je lože čutiti kot popisati.

Bilo je zvečer 15. maja leta 1809. Oddelek sovražnikove vojske koraka derzno po stermeu proti terdnjavi, iz ktere so neprestano sicer na-nje streljali, ali oni so si vedili pomagati, urno narejaje prekope. Pa hudo germljenje kanonov jih je vendar kmalu ostrašilo in jih primoralo, da se umikajo. Ni jim bilo mogoče bliže terdnjave priti; skušali so torej drugo pot, pogovore in obljube, pa tudi zastonj. Zdelo se je, da ne bo Francozom nikakor mogoče, čez Predel predreti. Ali glej! na naglem se vse spremeni. Talavajska terdnjava, katero je vitežki Hensel s svojimi verlimi vojščaki hrabro branil, pa pri tem svoje življenje častno sklenil z mnogimi tovarši, prišla je v pest sovražniku.

27. Cuvier in lastavice.

Po českem.

Slavni Cuvier je pravil na stare dni rad sledečo prigodbo, ktera misel ga je napeljala k temu, da se je lotil natoroznanstva. Doveršivši visoke šole in nimaje premoženja, stopi k grofu Héricy-tu za domačega učenika, ter je prebival s svojimi učenci v gradu Fiquainville. Okna njegove izbe so gledale na vert. Vsak dan rano jih je odpiral, da bi se okrepil na zdravem zraku, preden je sédel in počel svoje precej nemarne učence učiti.

Nekega dne je gledal, kako si dve lastavici delate gnjezdo v kotu pod oknom. Samec je prinašal v kljuno blato, samica ga je pa pripravljala, mešaje va-nj slame in sena, in lepila iz te zmesi gnjezdo. Ko je bilo gnjezdo napravljeno, po tem ste ga postiljali s pérjem, z volno in s suhim listjem, po katero ste v gojzd letali, in se še le po nekoliko dneh vračali. Ta čas se je pripetila čudna zgodba. Dokler ste si ti lastavki tako marljivo gnjezdo delali, je vidil Cuvier, kako sta dva vrabca, sedé ne daleč v stran na dimniku, to delo jako vérno gledala. Ni terpelo dolgo, da je prišlo na dan, zakaj. Toliko, da ste lastavici od gnjezda svojega odleteli, berž se posadita vrabca va-nj, in gospodarita v njem tako, kakor da bi bila doma. Cuvier je vidil pozneje, da nista vrabca nikamor oba h krati letala: eden je ostajal vselej na straži, in branil s čverstim svojim kljunom, da ne bi prišla ktera druga ptica v gnjezdo.

Po nekoliko dneh se verneti pravi gospodar in gospodinja tega gnjezda; ali kdo popiše nju strah, ko ugledata, da sta se ga ptujca polastila! Serdit se začene on v gnjezdo in hoče prederzneža izpoditi; ali vrabec ga z ostrim kljunom tako okluje, da se mora nesrečni lastnik gnjezda s kervavo glavo in s populjenim pérjem vrniti k svoji tovaršici, ktera je sedela na zeleni veji v stran.

Oči so mu v ognju; od jeze se trese, ker ga je sram. Zdelo se je možu malo kasneje, kakor da bi se ž njo silno posvetoval. Potlej razpneti peroti in odletita. Malo po tem prileti vrabčevka na gnjezdo. Vrabec ji počne, kakor se je zdelo Cuvieru, živo pripovedavati vso zgodbo; zakaj nekakega divjega cvičanja, zlobnemu smehu podobnega, je bilo slišati vmes. Vendar nista trčila vrabca mnogo časa pripovedovaje, ampak si letala, menjaje se, živeža znašat.

Ko to opravita, sedeta oba v gnjezdo, in pomolita le kljun iz njega, da bi se branila sili, ako bi bilo treba. Kar se zasliši v zraku šum, in cel roj lastavic počne sedati na streho. Cuvier je spoznal v tem veršelu lastnika in lastnico gnjezda po tem, kako sta pravila drugim novim, kolika krivica se jima je zgodila.

Berž se zbere kakih dve sto lastavic. Dokler še prav živo žoboré, zasliši se žalosten pisek na zidku pod oknom. Mladim lastavkam, katerim je menda posvetovanje predolgo terpelo, se je htelo uloviti nekoliko muh, ktere so brenčale okoli zidka. Učenci Cuvierovi so bili nastavili po zidku zaderge, in ena izmed njih si je zapela iz nenadi drobno nožico v žimo. Na pisek ujete ptičice prileti kakih dve sto sester lastavic mladi na pomoč; ali nikakor ji ne morejo pomoči. Kolikor bolj so vlekle za žimo, toliko bolj se je zadergovala, toliko bolj je jetnico bolelo. Na naglem zleté lastavice, kakor da bi jim bil kdo velel, k višku, sučejo se pod nebom, spuščajo se dol in kljujejo žimo dotlej, dokler ni počila, in oproščena ptičica vesela s tovaršicami zletela. Cuvier se ni mogel načuditi ti prigodbi, ki se je godila le nekoliko lehti od njegovega okna; vrabca pa, ki sta vidila vse, kar se je godilo, še z mesta se nista ganila; le kljun sta pomaljala za brambo.

Ta čas se uspe kakor bi trenil tema lastavic; vse imajo v kljunu blata in ga mečejo v gnjezdo. Tako je storilo tudi drugo veršelo za tem. Pametno so šverkale lastavice blato tako z daleč, da jih nista mogla vrabca s kljunom doseči. Že

perve so oslepile oba vrabca tako, da se ni sta mogla več dosti braniti. Lastavke so pa gnjezdo neprenehoma z blatom zamétale, dokler ga niso do malega zametale; ako se ne bi bila vrabca obupovaje na vso moč branila, in nekoliko blata pogazila, gnjezdo bi bilo že zazidano. Toda nepotolažljive lastavice sedejo na gnjezdo, ter razdeljujejo, gnjetejo in kljujejo, dokler ne zadelajo votline na polno; po tem zaženo krik veselja in maščevanja.

Ali s tega ni bilo še dosti. Lastavice počno od vseh strani znašati za novo gnjezdo, ktero nad zazidano votlino starega postavijo, in za kaki dve uri po tem, ko sta bila zazidana vrabca, ste sedeli lastavici v novem gnjezdu. Tako so se naplačale lastavice; nesrečna vrabca sta morala s smertjo plačati hudobijo svojo, in v smertnih težavah še poslušati veselo civkanje obeh lastavic, ki ste bile krivi nju smerti. — Dolgo časa je zapuščala samica le malokedaj gnjezdo. Šest jajčic je znesla; samec ji je iskal marljivo červičkov. Za dva tedna je vidil Cuvier, da znaša on ves teden mnogo merčesa; mož poluka v gnjezdo, in ugleda šest žoltih kljunčkov, kako so zijali. Od te dobe je bilo mlademu učeniku največe veselje gledati, kako so mladiči po času rastli.

Žolti kljunčeki so jim sčasoma počerneli in obzeleneli; gola kožica se je odela z mehkim pérjem. Že so počeli mater spremljati, ko jih je izpeljevala; on jih je pa učil letaje muhe loviti, visoko letati o lepem vremenu, kedar se merčes više poganja, ali pa nizko, da se peroti skoro zemlje dotikajo, kedar se bliža burja ali dež, in mušice pred njim begajo.

Tako je prešlo leto in nastala jesen. Z nova se zgermadi roj lastavic na streho grada Fiquainvillskega. Mlade lastavice so letale iz gnjezda z drugimi mladimi v veršelu. Nekega jutra odleti vsa kopica v druge kraje. Drugo spomlad priletite dve lastavki meršavi od glada in razčavsani, ter se vgnjezdite spet v staro gnjezdo. Cuvier je spoznal precej, da ste to tist lastavici, na kateri je lani tako pazil. Počeli ste gnjezdo popra-

vljati, luknjice mašiti; nastlali ste ga znotraj z mehkim suhim mahom in pérjem, ter letali v gojzd tako kakor lani. Drugi dan po povratku, ko ste bile veseli pod oknom Cuvierovim, šine naglo na samca jastreb, ga zgrabi v krاملje in ga hoče unesti. Cuvier je imel puško pri roki, in ga ustrelil. Ubiti jastreb pade na vert; Cuvier je hitel na pomoč lastavici. Ubožica je bila silno razdrapana; globoko ji je bil zasadil jastreb krاملje; tudi jo je zadelo nekoliko svinčenih zern v persa, in ji zlomilo peroti. Dobri mladeneč ji obeže rane, kolikor se je dalo na rahlo in skerbno, pristavi lestvice, in jo položi v gnjezdo. Ta čas je letala uboga samica okoli žalostno civkaje. Tri dni ni zapustila gnjezda, razun letaje po živeža. Slabi samec toliko da je glavo vzdigoval, da bi snedel to, kar mu je prinašala, in hiral očitno dan za dnevom. Na posled nekega jutra rano zbudi Cuviera pivkanje lastavice, ktera je okoli okna letala in s perotni ob nje bila. Cuvier gre gledat v gnjezdo, in najde njega mertvega. Poslej je ona žalovala, slabela, ni več iz gnjezda letala, ni htela vživati hrane, ki jo ji je Cuvier dajal, in pogine očitno od prevelike žalosti nekoliko dni po sameu.

Ta prigodbica je Cuviera jako mikala, in ga napeljala, da je premišljeval natoro vselej, kedar ni imel ničesar opraviti. Pregarjanje o puntu francozkem ga je prisililo iskati si pribežališča v Normandiji in služiti za zdravnika v špitalu Fécampskem. Spoznavši, kako učen je tá mož natoroznanstva, so ga nagovorili, naj razklada natoroznanstvo učencom zdravilstva, kateri so bili za špital odločeni, ter so ga soznanili z drugimi izverstnimi natoroznanci: z Jussieu-jem in z Geoffroi Saint-Hilairom. S temi in z drugimi učenimi možmi se je počel pismeno pogovarjati, in je bil pozneje izbran za učenika primérjajoče anatomije v Parizu. Kaj je storil Cuvier poslej za natoroznanstvo, posebno pa za zoologijo, to ve vsak.

28. Bčela in osa.

iz Novic.

Lepo je rastla dišeča cvetlica pod zelenim germičkom in je ob solnčni toploti prelep duh od sebe dajala. Komaj solnce s svojimi dobrotljivimi žarki zemljo ogreje, že lepa cvetlica razprostere svoje cvetje, in prijazno sprejema solnčno toploto. Prijeten duh cvetlice privabi več živalic, ktere pridejo serkljat iz nje drage sladčice. Najpervo prileti osa, v sredo cvetja se vsede, in hiti pobirati sladki med zale cvetlice, kakor da bi se bala od tovaršic pregnana biti. Kmalu po tem prileti pridna bčelica, in se tudi ravno na tisto cvetlico vsede, kamor jo dišava vabi. Osa jo gerdo pogleda, in ji tako govori: „Le hitro se mi s strani poberi, na ti cvetlici nimaš nič pravice; kdor prej pride, prej melje.“ Bčelica odgovori: „Ne umaknem se ti, veš, le jaz imam pravico po vseh cvetlicah medu nabirati, ne pa ti. Ti le sama sebe paseš, ljudem nobenega prida ne daješ, nobenega dobička ne prinašaš, ljudem le škodo delaš, vsak te sovraži, dobro veš. Jaz pa meda veliko nabere, ljudem dobre jedila in sladke pijače pripravljam, še marsikterega umnega bčelarja tudi obogatim, za to me v dobri reji imajo, lepo za me skerbijo, in še za-me posebne zelišča sadijo, da iz njihovega cvetja med nabiram: pa me boš ti samopašnica odganjala!“ Osa zareži, rekoč: „Precej se mi s strani poberi, če nočeš tepena biti, pravica gori, pravica doli, jaz sem bila tukaj prej ko ti, torej gre meni cvetlica.“ Zdaj začnete ena drugo odrivati in se pikati. Ker nobena ni htela odjenjati, ste se sprijeli, in neusmiljeno ena drugo pikate in koljete na smert.

Ravno nad njima je imel velik dolgonožnik, obeh sovražnik, svojo mrežo prepreženo med dvema vejicama germička, ki je nedolžne živalice v njo lovil, in se ž njih kervjo gostil. Kedar ste bile bčelica in osa v najhujšem boju, spusti se pajek

na tanki nitki na cvetlico, in zavpije: „Kaj je to? zakaj se tako serdito vojskujete? dosti je te vojske, hočem vaju pomiriti in vajnemu prepiru konec storiti.“ Zlo se obe prestrašite. Sovražna osa po tem reče: „Prav je, da si prišel, razsodil boš, ktera izmed naju ima večo pravico iz te cvetlice med serkati.“ „Bom po pravici razsodil, in vaju umiril“ reče pajek. Veselja se smeje, in brusi svoje krempljice, ker dolgo časa že ni nič v svojo mrežo ujel, torej je že grozno tanek bil. „Govori zdaj, osa, prvič ti: zakaj se vojskujete?“ Osa: „Za to ker sem na cvetlico priletela prej ko bčela, in me hoče pregnati, mislim, da meni gre pravica.“ Pajek pravi: „Bčelica, govori zdaj ti!“ Bčelica: „Jaz imam do vseh cvetlic posebno pravico, ktero mi stvarnik daje; zakaj me ta odganja in mi med iz žlahtnih cvetlic krade?“ Pajek vzdigne svoje dolge noge, in tako govori: „Poslušajte me obe, zdaj bō sodba: osa, ti imaš prav; bčelica, tudi ti imaš prav. Ker imate tedaj obe prav, ste tudi meni obe prav.“ To izgovorivši pajek hitro s svojo tanko verveco obe zavije, in obema kri izpije, le sama mešička pusti, in konec je bilo hude pravde.

Nauk iz te prigodbe si posnamejo lahko vsi, ki se za vsako malenkost radi v pravdo spuščajo.

29. „Palček“ pa tat.

Iz Koledarja Slovenskega za 1856.

Česko ljudstvo pomni še viteza Jana Klenovskega, veselega svetovavca kralja Jurija. Zavoljo majhine postave je bil povsod znan po nadevku „Paleček“ (Palček). Ljudstvo ga je ljubilo, in kralj mu je zaupoval največe skrivnosti. Hodil je s kraljem v zборе njegovih svetovavcov in zapisoval pridno vse, kar je ta ali uni govoril; po zboru pa je kralju odkrito-serčno razodeval svoje misli, kar je pametnega ali neumnega slišal. Šale Palčekove je nekdo prej kot ne že konec petnaj-

stega stoletja zapisal, zakaj v šestnajstem so bile že v mnogih prepisih med ljudstvom. Ena izmed „Palčekovih“ je tudi le-ta: Bratec Palček ni bil nikoli brez denarja. Kralj mu je vsako soboto dal šternajst svetlih grošičev, ktere je Palček daroval siromakom, ki niso imeli beliča, pa kup otrok. Neko soboto gre pozno od kralja domu, in pride v kerčmo. Vesela družba ga zaderži, da ostane v kerčmi vso noč. Vsi gostje zapusté kerčmo pred polnočjo, le eden ostane s Palčekom. Palček je dobro znal tega človeka, in vedil, da steguje svoje perste rad po ptujem blagu. Ker pa ni imel kerčmar postelj na izbor, gresta oba v eno stanico spat. Polnoči je že dolgo odbilo; pa ni še nobeden zatisnil očesa, prežala sta namreč eden na drugega. Zdaj vstane Palček, poderma tovarša, ki se je bil potajil, in mu pravi: „Oj bratec! vstani in prižgi luč, da ti dam za verč piva.“ Tat naredi luč; Palček pa razsuje po mizi ves svoj denar, in ga razdeli na dva kupčeka; vsak kupček sedem grošev; po tem pravi: „Priatelj! vem da ne moreš spati, ker ti moja mošnjica po glavi blodi; jaz pa tudi nisem še očesa zatisnil, ker sem se bal, da me ne bi ti okradel; glej! tako se mučiva ti mene, jaz tebe. Vzemi teh sedem grošev, pa pojdiva po tem mirno spat. Velim ti pa: opusti to gerdo navado, ker ne boš vselej naletel na takega bedaka, da bi polovičil s teboj svoje premoženje.“

30. Domovina.

Spisal A. Praprotnik.

Beseda sladka, domovina,
Ne prideš več mi iz spomina:
Kot iskra živa v sercu tliš,
Ljubezen k sebi mi budiš!

Ko solnce sreče tebi sije,
Serce veselo v meni bije;

Al' žalost terga mi duha,
Megla nesreč ak' te obda.

Obličje ak' je jasno tvoje,
Veselo moja struna poje;
In če oko se ti solzi,
V potokih moje serce se topi.

O sijaj, sijaj, solnce miho,
Na ljube domovine krilo!
Obličje jasni ji temno,
In krasi s cvetjem jo ljubo.

31. O s a.

Po H. M. Schmidt-Göbelnu.

Najpodobnejša je osa bčeli, ali daljša in šibkejša, zato tudi urnejša od bčele. Navadne ose so skoraj po palcu velike, po vsem životu kosmate in černo pa žolto pisane. Spodnja kožica je namreč črna; glavni ščitnik, lisa na čelu, čertica pred očmi in za očmi, dve riži spredaj na persih, ki ste vaje-
tom podobni, dve podolgovati marogi bolj zad in poprek, marogica pod korenem perotnim in nad njim kakor tudi zadnji robi obročkov terbušnih so pa žolti. Žolte so jim tudi nožice spodaj na korenu, na latkih in na kolenu; stegna s tipalniki vred so jim pa černe. Peroti so erjavkaste.

Ose so kakor vsi združeni merčesi po spolu in po opravi-
vilu troje: samci, samice pa delavke. Delajo, res da, vse troje, vsaka versta po svoje; ali delavke najbolj. Po velikosti so jako različne: samice skoro tolike, kolikoršni so majhini seršeni, samci malo manjši, delavke še manjše. Vse vkup si delajo gnjezdo kaj umetno pod zemljo; pa le ena samica ga počinja napravljati; še le potem ko izleže jajca in si izredi iz njih več pomagavek, dodeluje ž njimi gnjezdo berž in ročno. Včasih je gnjezdo toliko, kolikoršna je otročja glava, da prebiva v njem

po več sto os. Delavke in samice delajo marljivo, da bi izdoble večo luknjo pod zemljo, ter iznašajo spéhoma po odgrizku perst iz nje, vračaje se pa nosijo s seboj priprave za gnjezdo. Narejajo ga iz nekake reči, ki je vsa kosmatemu ali pivnemu papirju podobna. Lahko jih je gledati, kako to reč delajo. Od starih žaganic in strešnih skodel, od starih plotov, podbojev in t. d. dergajo namreč s čeljustimi drobne sive nitke ali lakno, sliujo in gnjetejo jih, napravljajo svalke, in jih nosijo domu za gnjezdo. Delavke svalke prilepljavajo in raztegujejo, dokler niso dosta tanki in dolgi, da se poprejšnjemu robu prilegajo. Tako ravnajo delavka za delavko. Vsaka pritika svalke svoj k sprednjemu raztegnjenemu, ter razteguje svojega, dokler ne dodelajo cele cunjaste kepe okoli hišic. Toda ni jim dosta ene same take navlake; po dvanajst, celo po petnajst eno verh druge si jih narejajo, puščaje med njimi nekoliko prostora, da ne more dežnica do sredine. Sredi te ograje so šestero-oglate hišice, narejene iz ravno tiste stvari. Takih hišic je več leg, ki jim pravimo satje. Med vsakim satom je nekoliko stebričkov, in hišice imajo votline spodaj, tako da stojé gosenice (larve) na glavah.

Pri bčelah je v satju tudi meda, pri osah pa ni nič drugega kot jajčica, gosenice pa puže. Veliko gnjezdo ima po petnajst satov v sebi. Srednje satje je večje od zgornjega in spodnjega. Gnjezdo ima luknjo zgoraj in spodaj; zgoraj ose vhaajajo, spodaj pa izhajajo, da si niso na potu. Luknja pod zemljo do gnjezda méri včasih po poldrugi čevelj. Dokler delavke marljivo delajo t. j. zidajo in po piče letajo, ležejo samice jajčica in pitajo gosenice.

Zato priletujejo ose delavke k nam v hiše, v shrambe, v mesnice in k bčelnjakom, ter vlačijo s seboj vse, kar morejo pograbit: mesa, malo da ne tolike kose, kolikoršne so same, muhe, komarje in bčele, ktere po risovski grabijo in davijo. Ako se lotijo sadja, odnašajo poln želodec soka. Kdar pride ktera s plenom domu, berž hitijo samci, samice in de-

lavke, ktere zidajo, k nji, da bi jim dala kaj hrane, ktere jim res tudi rada daje brez samogoltnosti, vsem enako. Samice nosijo po tem piče berž mladim in jih pitajo. Včasih jim pomagajo pitati tudi delavke. Za tega tudi samci ne postavajo; ampak pometajo cunjasto testo svoje, ter iznašajo vso nesnago, in vse mertve gosenice in tovaršice. S tem pogrebskim delom se včasih silno ukvarjajo. Da iznašajo mertve tovaršice lože, zato jim odgrizujejo včasih glave in trebuhe, ter iznosi-jo kos za kosom.

Sčim dogotovijo nekoliko hišice, berž zaležejo va-nje bele, podolgovate jajčica, ki so podobne drobnemu prosu. Za osem dni se izvalijo. Od kraja živijo ob sočnati piči, pozneje tudi ob terji, ter rastejo naglo. Ko narastejo malo bolj, ztegujejo glavo same po piči, kakor ptice. Kedar je hišica živalice že polna, ondaj se le-ta zapreda in nareja nad seboj pokrovec. Delavke si spletajo ploščatega, druge pa vampastega. Za tri ali štiri tedne je osa že godna in izleze. Iz početka je malo bleda, vendar se daje berž pitati in počinja tudi kmalu na delo letati. Perve letajo delavke, za njimi samice, ki pa ostajajo berž po tem doma, da strežejo mladim. Zato jih ni viditi kot na pomlad in pod jesen. Tako se verstijo, dokler je lepo vreme, nenehoma mirno in radovoljno; o gerdem vremenu ostajajo pa doma, in rajši stradajo, kot da bi letale na pašo. Ko pade pa prva slana oktobra mesca, ondaj vlačijo stare ose vse nezapredene mlade iz gnjezda. Rekel bi človek, da je tako ravnanje nesmiljeno, pa ni; zakaj ker poginejo skoro stare, ktere so jih pitale, poginile bi mlade od glada. Nokoliko samice in samecov preživi pa zimo brez paše, in ti zaležejo drugo pomlad nov zarod tako, kakor je bilo povedano.

32. Jurij Japelj.

Po spisu A. Slomška.

Na Kranjskem je pod visokimi gorami majhino, pa prijetno mestice, Kamnik, slavna zibel mnogih imenitnih mož, med katerimi je tudi Jurij Japel, ki se je rodil ondi 11. aprila leta 1744. Male šole je zveršil menda doma. V latinske je hodil v beli Ljubljani. Ondi je dostal tudi modroznanske in duhovske. Izučil se je tudi mnogoterih jezikov starih in sedanjih narodov evropejskih: znal je po nemški, laški in francozki, pa tudi slovenskega, maternega jezika ni pozabil. Izurivši se za duhovski stan je dosegel čast dohtarja Svetega Pisma.

Kakor mila vijolica, ki na skrivnem cvete, tako je Japel opravljal zvesto svojo službo, in bil podoben dragemu kamnu, ki se na skrivnem sveti. Služil je iz pertva v Terstu 12 let za kaplana; po tem si ga izvoli ljubljanski škof zavoljo učenosti in blagega serca za dvornega kaplana in tajnika.

Združena moč veliko premore, in majhine stvari v bratovski zlogi velike zrastejo. Tako je tudi v Ljubljani znani naš pisavec Pater Marka Pohlin osnoval majhino družbo učnih mož, da bi zapuščeno slovenščino obdelovala.

Veliko bistrnih glav se je združilo v to lepo delo, in vesela spomlad je zasijala po njih slovenščini. Poslovenili so mnogotere koristne knjige, ktere še zdaj po Slovenskem nahajamo, če ravno po redkem; tudi pesmi slovenske so poskušali takrat kovati. Balant Vodnik jo je zapel prvi izmed njih. Eden izmed najpridnejših tovaršev te družbe je bil naš Jurij Japel.

Bilo je pa ondaj Slovencom Svetega Pisma v domačem jeziku močno potreba, posebno duhovnim pastirjem, kteri so še celó slabo slovenili in kruh besede božje vérnim sploh slabo lomili. Imeli so tam pa tam pismo znanega Jurja Dalmatina;

ali katoliškega še ne. Bistra glava Japeljnova to potrebo jasno vidi; serce sklene, berhkega, pa tudi težavnega dela, lotiti se in posloveniti sveto pismo starega in novega zakona. Da ne bi pa opešal v težavnem delu, poišče si modri Japelj dobrega tovarša, učenega Slovenca Blaža Kumerdeja iz Bleda na Gorenškem domá. Segla sta si v roke. Kar sta si namenila, to sta tudi srečno dopolnila.

Da bi se pa poslovenjalo prav in dobro, zato je bilo izbranih in naprošenih šest presojevavcov, kateri so se shajali po štiri krat na teden.

Po velikem trudu teh verlih mož je prišel leta 1784 v Ljubljani prvi del svetega pisma novega zakona na svetlo. Še tistega leta je bil natisnjen tudi drugi del novega zakona.

Japelj ni bil le priden pisavec, ampak tudi učenik in skerben dušni pastir. Pri svetem Petru v ljubljanskem predmestju je bil oskerbnik duhovskega záloga. Ta čas si ga izbere škof za svetovavca. Od leta 1793 do jeseni 1795 je bil fajmošter in tehant pri Svetem Kancijanau na Ješci blizo černuškega mosta. Iz Ješce se je preselil za tehanta v Naklo nad Kranjem. Povsodi je dobro pastiril in bil dober dušni oče svojim duhovskim otrokom. Ako ravno je bil visoko učen, pa je znal v cérkvi vendar tako po domače govoriti in učiti, da ga je umelo vsako dete. Kolikor večja je pa pravičnega moža vrednost, toliko večja je njegova ponižnost. Za osebne zasluge in izverstne dušne lastnosti mu je dodelil svetli cesar zlato svetinjo. Poklican v Ljubljano, da bi prejel častno znamenje, se je odpravil peš na pot. Za njim se pripelje neki gospod, kateri se je namenil na ravno to slavljenje v mesto. Ugledavši ponižnega pešca, postoji in ga povabi prijazno, naj prisede in se pelje ž njim na čaštito obhajanje. Oj, blažen mož, kateri velja Bogu in pravičnim ljudem več kot sam sebi!

Kakor je učil Japel skerbno v cérkvi, tako si je belil glavo domá. Vem, da je prebudil marsiktero noč, preden je

spisal toliko debelih, učenih bukev. Sveto pismo starega zakona je dogotovil od leta 1791 do 1802 in ga dal v Ljubljani na svet. Pri poslovenjanju starega zakona je imel nekoliko pomočnikov, ti hvale vredni možje so bili: B. Kumerdej iz Bleda, vladavec šol ljubljanskih; J. Rihar, fajmošter pri Svetem Petru v Komendi; J. Škrinjar, Ljubljančan, fajmošter pri Materi Božji pred mostom; M. Šraj, fajmošter pri Svetem Jakopu na Savi; Ant. Traven iz Doba, dohtar Svetega Pisma in fajmošter na Ješci; pa M. Wolf na Bohinski Beli. Ali vsem tem marljivim pomagavcom je bil Japel oko in pero; on se je trudil najbolj. In verh vsega tega je spisal še več potrebnih in koristnih bukev slovenskih. Poslednje njegovo znano delo je bilo „ribiči ljudi“ (piscatores hominum), poslovenjeno po latinskem. Razun več natisnjenih je zapustil Japel tudi več rokopisnih del. Med temi je tudi velika nemško-slovenska gramatika, ktero hrani knjižnica Ljubljanska.

Nahaja se v knjigah rajnega Japeljna in njegovih tovaršev v besedi marsikaj, da bi bilo lahko bolje. Saj se najde tudi med čistim zernjem vselej kaka smet; in ni pisavca, kateri ne bi imel kaj posebnega.

Človek si želi na svetu mnogokrat česa, kar bi mu škodovalo, ako bi se mu po volji zgodilo. Tudi Japelj je prosil iz Ješce v imenitno faro leskovško na Dolenskem, pa je ni dobil; ali iz Naklega je bil v višo službo v Celovec na Koroško poklican, in leta 1799 za korarja povzdignjen, zakaj zasluge njegove so slovele tudi po stranskih deželah. Tudi v Celovcu so ga poštovali močno in izvolili za vodnika mladim duhovnikom, katerim je poslovenil latinsko pesem „piscatores hominum,“ ktero smo že v misel vzeli. Pozneje je bil Japelj viši ogleda ljudskih šol kerške škofije.

Nekdaj je bilo korarstvo kerške stolne cérkve toliko imenitno, da so delili to čast le duhovnim plemenitega rodú. Pervi prostanec je bil rajni Jakop Pavlič, pozneje knez in škof kerški; drugi je bil naš Japelj, kteremu ni število pleme-

nitih dedov, ampak plemenitost učenosti in čednosti in pa število zaslug stezo na više verstila. Da so mu to srečo in čast mnogi zavidili in ga pisano kakor ptujca gledali, to ni nič novega; saj ima vsak kosček kruha svoje zavidovce.

Še imenitnejša služba je bila ponižnemu, učenemu Japeljnu namenjena: škofov sedež v Terstu. Ali previdnost božja je sklenila drugači. Veseli glas, da je izvoljen za škofa Teržaškega, mu je došel na mrtvaški oder. Umerl je 11. oktobra 1807, in počiva pri Svetem Rupertu za Celovcom; hvala pa mu živi v lepem spominu Slovincov.

Ako pomislimo, v kakem času je Japelj živel, in preštujemo vse njegove spise in težavne dela, lahko se prepričamo, kako živo je on ljubil rojake svoje, in po vsi pravici moramo spoznati, da je bil Japel igla najiskrenejših rodoljubov naših, kolikor jih je kdaj slovenska zemlja nosila.

33. R i s.

Spisal F. Navratil.

Kakor je ta zver lepa, tako je strašna; zakaj najgrozovitnejša, najhujša, najnesmilnejša je izmed vse zverine in huda šiba deželam, po katerih domuje. Že gerdega pisanega pogleda risovega se moraš bati, nikar njegove moči. Tako je močan, da vlačí konja s seboj in da nosi lahko človeka v gobcu naglo naglo tekaje. Vidili so ga, kako je vlekel bivola s plugom vred brez težave za seboj. Topla kerv mu posebno godí, zato vtika glavo zadavljenim živalim, kedar se gostí brez skerbi, globoko v drob, da jim izpije najprej kerv, po tem še le jih terga in žere mesa toliko, kolikor se mu ljubi. Veliko več pokolje, kot požere; zakaj njegova poglavitna lastnost je kervoločnost, ki jo draži vse, kar je živega. Ris kolje tedaj, če tudi ni lačen. Neizrečeno strašno ga je viditi, kedar mu visi jezik okervavljen iz gerdega zobatega gobca, naj si miruje; kako grozoviten je pa ondaj, kedar se razdraži, tega si

ne moreš skoraj misliti, ako ga nisi že vidil razkačenega. Malo da ne po šest palcov globoke rane zasekuje revnemu plenu.

Pravi bengalski stari ris je tolik, kolikoršen je oroslan, toda daljšega života in okrogle glave. Od nosa do repa méri po sežnju, od tal do križa po pol sežnja; rep mu sega do tal in je le tretjino krajši od života. Dlaka mu je kratka in leži gladko po životu; le za ušesi in po obeh straneh glave mu rastejo kocine. Po zgornjem životu je ris lepe erdeče-žolte dlake s črnimi progami; po gobcu, po licih, v ušesih, po vratu spodaj, po vampu in po znotranjih straneh bederskih pa bele dlake. Rep mu je žolto-belkast s črnimi obročki. Prebiva ta huda zver po goščavah velikih gojzdov, po germovju in po terstju ob vodah po veliki travi, včasih blizo prebivališč človeških. Preza skrivaj, ali pa zalezuje plen po mačje, mahaje po malem z repom, in potuhnjen, dokler se ga ne polasti, iz daleč skočivši. Tudi plavati zna jako urno. Večih živali: bivolov, konj in t. d., tudi ljudi se loti z neznano kervoločnostjo. Le en ris ti dene kak kraj ves na nič. Po izhodni Indiji stojé prazne cele vasi, zato ker so pomorili prebivavce risi. Ako se omersi ris z mesom človeškim, silno je po tem na-nj lačen kakor oroslan. Že večkrat so vidili, da je potegnil ris izsred kerdela človeka s konja, pa je bežal ž njim tako naglo, da ga niso mogli doteči. Na Bengalskem se je priménilo, da je pograbil ris poštnega hlapca na sedlu, in da je pritekel po drugega moža in ga odnesel prek vertnih plotov. Neka risovka je davila v nekem kraju dva mesca vsak dan po enega ali po dva človeka, da so morale vse pošte jenjati. Dasiravno se pa puške in drugega orožja ne boji tako kakor druge zveri, vendar ga človek s kako nenavadno rečjo nagloma lahko zastraši in zapodi. Na Bengalskem je sedela neka družčina blizo vode. Kar se prikrade ris. Neka Angličanka, ki ga je bila po sreči ugledala, ko je hotel ravno na nekoga izmed družčine skočiti, razpne berž veternico in poteče ž njo proti risu. Ris se preplaši in pobegne.

Kakor pogled tako je tudi glas te zverine jako strašan. Vse manjše zveri in živali trepečejo, ječijo in se skrivajo, kedar on ruči. Na neki ladji je začel cviliti in se s pobešenim repom berž skrivati velik pes, ko je mirnega risa od daleč le zagledal, dasiravno je tisti pes poprej serčno lajal na vsako zver, katero je vidil na bregu.

Ona ima na leto po dva, tudi po tri mlade, ki jih jako ljubi. Gorje tistemu, ki bi ji htel katero vzeti; on pa požre včasih mlade svoje. Mladiča lahko precej privadiš. Neki strežaj se je igral z risom kakor s kakim psetom. To nam pokazujejo tudi gospodarji zverinjakov popotnih, ki jih vozijo od mesta do mesta. Nekteri jih korijo in privajajo z lepa, nekteri z gerda. Imenitni zverinar Van-Aken jih je vladal neki zlasti z očmi, z možkim pogledom. Stopivši v kotec ni puščal zveri nikoli iz oči. Tudi divji ris ali oroslan v gojzdu se te ne loti, ako ga ne razdražiš, in ga neprenehoma serčno gledaš. Nazadnje jo bo začel umikati, ako ti ne pride kdo poprej na pomoč. Toda nekteri korijo zveri tudi drugači in hodijo k njim v kotec nalašč v stran gledaje.

Vendar je privajen ris zmirom nevarnejši od privajenega oroslana. Dobro velik ris je ušel iz svojega kotca, zagrabil strežaja s krampji, ter ga tako držal. Morebiti da bi ga bil spet izpustil, ali drugi strežaj strelil na risa in ga dobro zadene; pa preden gerdoba pogine, razterga unega nesrečnika pred seboj. Vendar imamo tudi izgledov, kako so risi hvaležni. Risovko bengalsko v cesarskem zverinjaku v Schönbrunnu so bolele rade oči. Metali so ji za hrano mlade žive živali. Vživaje tako toplo kerv se je ozdravljala čedalje bolj. Nekega dne ji veržejo v kotec ščene. Revišče se je treslo kakor šiba na vodi, vendar se začne risovki po pasje dobrikati in ji poslednjič kermežljive oči lizati. Risovki je to dobro delo; zato je rada terpela. Psiček ji oči po sreči izliže, da se ji berž scelijo. Tako rada je imela zver poslej malo ščene, da mu ni čisto nič hudega storila; iz hvaležnosti je delila celo ž njim živež svoj.

Nobene stvari ni htela pokusiti, dokler se ni nasitil ž njo mali dobrotnik. Kako lep izgled hvaležnosti daje ljudem neumna divja zver!

Doma je ris iz Azije: iz Perzije, iz Kitajskega, iz izhodne Indije, iz Cejlona, iz Jave, Sumatre in iz drugih otokov. Lov na to prehudo grozovito zver je strašno nevaren, zato ker skače na sovražnike, kedar jo zdražijo. Knezi indijanski jemljó na lov risovski po 20.000 vojščakov in veliko slonov s seboj. Nastavljajo mreže, napravljajo bajte, požigajo suho travo in germovje in gonijo od vseh strani. Gospoda streljajo iz bajt ali pa s slonov, katerih se ris ne loti, dokler ni v veliki stiski. Kjer popusti ris kako na pol požerto žival, onde napravijo berž bajto, in ga čakajo v nji, zato ker se drugo noč rad vrača na gostje.

Risovina ni dobra; vendar jo jedó nekteri Kitajci in Indijanci. Iz kože narejajo lepe podsedelnice. Toda ne išči takega, tolikega in tako močnega risa, kakoršen bi moral biti po tem popisu, po zverinjakah; po njih imajo le take zveri, ki so bile še mlade ulovljene, da jih lože privajajo; zakaj s starimi bi bilo težko kaj. Ker so vedno zaperte, ker nimajo pravega zraka, in včasih tudi dosta piče ne, zato ostajajo veliko manjše in slabejše od tistih, ki rastejo proste pod milim nebom v ugodnem zraku.

34. Kužne bolezni.

Spisal M. Vertovec.

Kolikor dalje so ljudje v svojem življenju od naravnih postav zašli, toliko več bolezni se je tudi pri njih ugnjezdilo, in se bodo še znovič plodile, če se ne bodo bolj k tem postavam vračali. Kakor imajo večidel vse druge bolezni svojo korenino v človeški spačeni natori, v njegovih nesnagah in drugih gnjusobah, tako menda tudi kužne bolezni.

Najhitreje se vnemajo kužne bolezni iz gnjijočih, nič ali ne prav popolnoma zakopanih merličev, in iz mnogotere druge nesnage. V nekterih krajih jutrove Indije navadno vse merliče v reko Ganges mečejo, če jih je po kaki lakoti ali drugi bolezni obilo, in če jih reka o povodnji na suho meče, morajo se tu hude bolezni vneti; tam je menda kolera vsejana, od kodar se daleč okoli po svetu zanaša in razpasuje. — Spodnji Egipt je mokrotan, pa zlo rodoviten kraj; tam stanuje veliko razterganih, vmazanih in lačnih sužnjih ljudi, ki so nesrečni terpini in žive podobe človeške največje revščine; tu menda tudi merličev vselej popolnoma ne zakopljejo. Tam se je pretečene čase skoraj vsako leto kuga vnela, in se okoli po Turčiji in iz Turčije po drugih deželah razpasovala. Tam je bila kuga tako navadna, in so je bili tako vajeni, da ni nihče ni mislil, se je ogibati.

Na sredi Londona, poglavitnega mesta angličanskega, kjer prebiva blizo dva milijona duš, in med temi okoli 80.000 tatov, je gnjezdo nedopovedljive revščine, v najslabejših bajtah, v podzemeljskih hramih ali stanicah večkrat brez najpotrebnejše oprave stanuje kupoma razterganih, vmazanih, lačnih, velikokrat golih, starih in mladih, možkih in ženskih, zdravih in bolnih skup, dostikrat brez odeje, brez pesti slame pod herbtom, pa tudi večidel brez vse vére; pod njimi so po možu globoki vodnjaki, polni nesnage in gnjusobe, kar je se koli na svetu najde; še celó mrtve otroke in druge merliče mečejo va-nje skrivaj, ker jih ne morejo drugače spraviti. V tem gnjezdu ni bilo znabiti že 100 let brez vročnice, ki ji pri nas pravijo mačuh (Typhus); v gnjezdu in okoli njega jih zboli na ti bolezni leto za letom po 100 do 150.000 ljudi, in jih umerje po 16 do 20.000 na leto. London je najbogatejše, pa menda tudi najbolj ubogo mesto na svetu!

Človeška kuga ali mor je grozna zato, ker kakor kosa travo, ona ljudi ob življenje pripravlja; tako je umerlo na taki kugi 1317. leta v Lübecku, nemškem mestu, blizo 90.000

drugikrat v Benetkah 100.000 ljudi in t. d. V starejših časih se je kuga skoraj zmirom po deželah klatila in se po nalezovanju plodila, kakor v poslednjih časih koze; če se namreč kužna kri, gnoj ali puh dotakne kervi zdravega človeka, se ga precí prime, ako ima koli kaj v svoji kervi, da se ž njo edini. Ne samo po ljudeh, tudi po živini ali po drugem blagu, še celó po pismih bi se utegnila kuga zanesi. Našim presvetlim cesarjem gre čast in hvala vednega spomina, da je že veliko čez sto let preteklo, kar ni bilo te strašne smertne kose ne v našem cesarstvu, ne po nemških deželah; postavili so na vseh turških mejah stanovitne in tako pogostoma stavljene straže, da ne dajo nikakor nobenemu na naš kraj, razun kdor se iz proste volje v kontumacijo poda, da se tam s časoma izkaže, da je čisto zdrav in nekužen. Tudi v Terstu in na drugih kupčijskih bregih in zavetjih imajo take zapiralnice za ljudi in barke, ki prihajajo iz kužnih krajev. Ko bi se kje kuga vnela, bi tak kraj berž z vojščaki obsedli in zaperli tako, da, če bi hotel kdo sem ujeti, bi ga to pričo ustrelili. Pred malo leti je turški sultan iz Dunaja zdravnikov naprosil, da so mu tudi take zapiralnice za kugo napravili. Če je ne bo več v Carigradu, se je ni treba nam bati.

Kakor kuga ne, tako se tudi kozice v naših deželah same od sebe ne vnamajo, ampak le od drugod zanesene se prijemljejo in plodijo, kakor kuga in vse druge kužne bolezni, le po dotiki kozave kervi, gnoja ali puha z drugo zdravo kervjo. Arabski pisarji terdijo, da so bile koze iz Etijopije v šestem stoletju k njim zanesene; v sedmem stoletju so bile že v Egiptu. Od tod so jih bili križarski vojščaki v trinajstem stoletju zanesli na Špansko in Francozko, in od tukaj so jih pa vojščaki cesarja Maksa I. leta 1495 na Nemško s seboj vzeli, od kodar so se okoli po drugih deželah raznesle in zaplodile. Prazna je reč, da mora človek koze prestati, saj poprej niso v vseh teh deželah ljudje nikoli kozavi bili. Po pričanju učenega Rosen-

steina so koze še več ljudi ponorile kot kuga, in če jo je ravno kdo unesel, da ga niso umorile, so ga oslepile ali tako spačile, da ga je bilo groza viditi. V Carigradu so že pred 140 leti, tedaj Turki prvi, boljše človeške koze otrokom stavili; ker je pa vendar mnogo dece od njih umerlo, se ni mogla nikoli ta šega prav ukoreniniti. Slavni zdravnik Jenner pa je po veliko skušnjah zvedil, da more stavljenje kravjih kozic človeka vsaj za več časa hudim človeškim kozam ubraniti; več kot 6000 deci in tudi odraščeni jih je stavil, in nobenega se niso več ni človeške ni kravje prijele. To je leta 1799 oznanil, in šlo je kot blisk po vsi Evropi, da so vse vlade zapovedovale in zapovedujejo še dan današnji, vsakemu otroku staviti kravje koze. Če ravno ne zdajo kravje koze za žive dni, in če ne morejo človeka za vselej človeških koz občuvati, naj se pa na 10 ali 12 let iz nova cepijo. Kdo neki gotovo vé, da v desetih ali dvanajstih letih bi se mu nič takega v kervi ne naredilo, kar bi se znalo s kozami zlahtati? Kje so tedaj tisti lepi mladenči in zale deklice, mladi možje in umne matere z lepo deco, da bi rajši ne dali čez 10 ali 12 let iz nova kravjih koz staviti, kot se v nevarnost postavili, po hudih človeških kozah spačeni, oslepljeni ali celó umorjeni biti?

Ako v kakem kraju po več ljudi v tistem času zboli brez kakega očitnega uzroka, menijo zdravniki, da niso kaki puh, ampak drugo reč jako natanko v zraku raztopljeno in nezdravo, po dihanju ali skozi kožo v se potegnili in od nje zboleli. Tudi taka bolezen se more v kužno prevreči ali iz nje se scimiti kužna, ktera se potem od človeka do človeka plodi.

35. Kako se lika beseda in govor otrokom in mladenčem.

Po Herder-ju.

Kakor loči beseda in govor človeka od živali, tako loči lepo izgovarjanje besed in umetno govorjenje človeka od človeka morebiti ne manj, kot loči govor človeka od živali.

Kedar pridemo na svet, znamo vekati in jokati; govoriti pa ne znamo, le po živalski bečimo. Nekteri narodi in ljudje tulijo nekako po živalski, po divjaški vse svoje žive dni. Srečno dete, srečen mladenec, kateri je slišal od mladih nog razumljive, priljudne, ugodne glasove, da se mu je uglasil po njih ponevedoma tudi jezik, t. j. glas njegove besede. Srečno dete, kateremu so mati, pestinja, starejši bratje in sestre, znanci in prijatelji, pa tudi prvi učeniki lepo govoré in umno pripovedovaje dopovedali, kako lepo, pristojno in pametno treba govoriti in pripovedovati. To se bo znalo mladenču, to se bo znalo možu, dokler bo živ; zakaj le slišaje in poslušaje se vadi mo govoriti, in kakor smo slišali govoriti, ko smo bili še otroci, kakor so se nam uravnale usta, kakor se nam je obrul jezik za detinskih in mladih let, tako bodemo govorili do malega vekomaj vse svoje žive dni. Kogar ni doletela ta sreča, ta naj se vadi lepše govoriti, dokler je še mlad, dokler mu je jezik še šibak; naj se vadi govoriti, kakor govoré ljudje, katerih govorjenje se mu vidi najlepše, najkerhkejše, najpametnejše, najugodnejše; njegov lastni razum, njegovo lastno uho naj sodi.

V sercu je glas, kateri prehaja iz serca na ravnost v serce; to je glas vesti in zdravega uma, kateri vso dušo presune in prevzame; posiljen glas (ako hoče namreč kdo razodevati misli in občutke, katerih nima in nikoli ne čuti) nam je pa zopernejši in neslanejši od neubranega glasa v petju,

ako bi kdo s tem gerše tulil. Resnica, resnica nam omikuje tudi glas besede; „kar je na sercu, to na jeziku.“

Kakor imajo godci glasovsko lestvico (Tonleiter), po kateri se mora glas navzgor in navzdol stopaje vaditi, tako je v govoru mnogo reči: misli, strasti, občutkov in t. d. Človek se mora truditi, kako bi take dušne spremembe drugim najkrepkejše, najprijetnejše dopovedal. Da mu bode pa to mogoče, zato se mora vaditi; zakaj kakor ne pade z neba učen godec, tako tudi učen govornik ne, kateri bi znal umetnost, svoj jezik prav rabiti. Godec si mora vaditi in uriti perste, govornik pa jezik in drugo orodje, ki ga je treba za govorjenje, in pa tudi dušne moči, na ktere se govor nanaša, in njihovo počinjanje oznanja. Branje je ta vaja; toda branje z razumom in s sercom, branje spisov vsake verste, glasno, živo branje ali govorjenje na pamet svojih lastnih spisov pred poslušavci. To je učilnica, v kateri se človeku jezik ugladi in izuri. Take vaje se niso sramovali najimenitnejši Gerki in Rimljani, celó pod starost ne. Oni so si priljubili to vajo človeškega jezika in govora, oni so dali vodila in pravila za to; oni so se, rekel bi, vadljali, kako bi se jim doveršil jezik, glas, govor. Tako so postali omikan narod in pripisovali to omiko omiki jezika in govora.

Branje, glasno branje najboljših spisov vsake verste: povesti, basni, zgodeb, pogorov, naukov, različnih pesmi (podučnih in junaških i t. d.), veselih in žalostnih iger vpričo drugih ali z drugimi, tako da se človek ne sili, ampak da bere tako kakor kdo po navadi govori, takovo ravnanje nam izurja jezik in razum. Za to zapoveduje vlada, da se vadijo učenci govorstva.

Pa tudi tiho prebiraje spise imenitnejših pisavcov si popravljamo in pilimo besedo; ponevedoma se navzamemo lepega, pravilnega, ušesom ugodnega govorjenja. Priden, uka željen učencec ne bi smel zanemarjati spisov nobenega izverst-

nega pisavca, bodi si le-ta pevec ali prozajist. Z najboljšimi naj si vadi uho, jezik, pamet (spomin), domišljijo, razum, šegavost (Witz). Le tako so nastali Gerki, Rimljani, Lahi, Francozi, Angličani in Nemci do malega omikani narodi.

Kako marljivo so Gerki in najimenitnejši Rimljani najboljše gerške spise prebirali, prepisovali, na pamet se jih učili, posnemali in si jih tako usvojevali, to se zdi nam dan današnji skoro tako, kakor da bi bila izmišljena pripovedka. Omikani Lahi znajo spise svojih izverstnih pesnikov skoro na pamet; Angličani se hvalijo s svojimi o vsaki priliki z britanskim ponosom; tako ponosen je narod francozki zavoljo svojega jezika in svoje pisave, zarad pisavcov svojih in zastran izgledov vsake verste, ki so po francozki napisani, to ve ves svet, in le za to, po prijetni, vljudni in pravilni pisavi, po svoji zvedenosti in v vsaki okolščini, po svoji vedno živi šegavosti in po razumu svojem — le tako so postali prijateljem in sovražnikom to, kar so. Francoščina je zdaj diplomatični jezik vseh evropskih držav, skoro le po francozki se pogovarjajo največa gospoda, malo da ne po vsi Evropi v družini, zlasti po Nemškem, Poljskem in Ruskem; po francozki zna po Nemškem že skoro vsaka hišna, vsaka mojškra; po francozki govore omikani Amerikanci, Afrikanci in Azijanci.

Prebiraje dobre spise in jih glasno govore na pamet, si popravljamo pisavo, pobiramo lepe misli in njih lepe oblike; tudi se nam scimi tako v glavi kaka nova misel. Vse to nam oveseljuje serce, to nam pase domišljijo; to nas navdaje z blagimi in slavnimi počutki, to nam vdihuje narodni ponos. Toda ne le brati in učiti se na pamet, tudi spisavati je treba. Vsak naj sestavlja spise samotež koliko toliko. Kdor se ne vadi pisati, ta ne bode tudi prav govoril. Samotežni spiski vsake verste, pa tudi izpiski boljših izgledov govorskih iz bukev in kratki napiski vsega obsežka so hišice, ki si jih pridna bčela stavi, panji, v katerih med dela. Za to, predragi mladeneč, piši pogostoma; ako nimaš drugega, zapisuj si to,

kar utegneš drugači pozabiti, ali svoje dvombe, ktere drugi-krat popravljaljaj, izpisuj ali prepisuj si koristne, lepe spise. Pero nam popravlja jezik, razsvetljuje razum, zbuja nove misli in daje duši neizrečeno prijetno hrano.

Najbolj se pa omikuje beseda in govor v družčini. Človek je počel govoriti v družčini, ne pa sam s seboj; v družčini se uči človek od človeka lepše izgovarjati, bolje in pametnejše govoriti. Trudi se, da bodeš govoril vselej lepo in pristojno, odgovarjal razločno in kerhko, pripovedoval priljudno, prosil in svetoval jako spametno in ponižno. Posebno treba gledati na to, da bodeš celó kaj neprijetnega pravil ali očital komu, kolikor se le da, spodobno, možki, pa vendar priljudno in pametno, ne pa serdito in tako, kakor kak neotesanec. To je prava vljudnost in omika. Tako ravnajo vsi omikani ljudje; po tem se ločijo tudi omikani narodi od neomikanih.

Zlasti pa glej na to, da ti bodo misli cele, ne pa raztergane, to je, da ne boš govoril, kakor da bi otrobe vezal.

To, kar hoče človek povedati, kerhko in razločno, pa vendar spodobno, priljudno in kolikor je moč, na kratko povedati, — to je v družčini lepo, pristojno. Kdor tako govori, ta se vsakemu prikupi, tega vse rado posluša.

36. Č l o v e k.

Telo človeško je iz ravno takih mesenih in koščeni-
nih delov, iz kakoršnih so nektere živali. Zato ga prište-
vajo učeni živalim in sicer živalim dojivkam, v kterih prvi
red on spada. Ali človek ima v sebi še nekaj posebnega, ki
ga stavi nad vse druge živali. Te posebnosti vidi na človeku
tudi prostak, torej se ti bode izperva čudil ali celó smejal,
da šteješ človeka med nemo živino. Najiminitnejša poseb-

nost pa mu je um, ki ga povikšuje nad vse živali, um, po katerem on gospodari z vsemi stvarmi na zemlji, s katerim premaguje najjače zveri.

Od opice, človeku najpodobnejše, ga loči že njegova navadna hoja po koncu. Res, da hodi tudi opica lahko po koncu; toda to ni njena navadna hoja; po navadi hodijo opice po štirih. Tudi se razločuje človek od živali po sterčeči bradi in po ravnih zobeh v spodnji čeljusti. Najbolj pa loči človeka od živali jezik njegov, s katerim ne more razun njega nobena druga žival misli svojih po razločnem glasu razodevati in drugim dopovedavati. Nekdaj so hteli neki Angličani, češ, da je rod človeški izučen zarod iz opic, nekoliko vjetih mladih opic (orangutanov, ki so človeku najpodobnejši) govoriti naučiti. Ali zahman so se ukvarjali ti modrijani dve, tri leta. Nobena se ni mogla naučiti ne besedice. Po tem so se prepričali, kako puhla je bila njihova misel. Nekteri jo terdijo še dan danes, da se je naučil človek od opic tudi po koncu hoditi. Da pa temu ni tako, temoč da je njegova navadna hoja natorna, to nam kaže ves život njegov: noge so mu veliko daljše od rok; člen na komolcu se ugiblje proti životu; to je pa dobro le za tak život, ki stoji po koncu in rabi roke za druge dela, ne pa za hojo; nadalje so enake kosti, vezi in mišice v nogah veliko terdnejše od kosti v rokah. Terdne kosti v nogah z molečimi petami nam kažejo očitno, da so stvarjene za to, da nosijo ves život. Posebno je pa stvarjeno herbtišče le za hojo po koncu. Spodnje vertavke v herbtišču so namreč širše od zgornjih, zato ker morajo „o hoji po koncu“ teže breme nositi kot zgornje; tudi je vez, ki veže v tilniku glavo s herbtiščem, veliko slabejša od enake vezi četveronogatih živali, ki obračajo hodé glavo v tla, tako slaba, da ne bi mogel človek brez velikih bolečin v tilniku dolgo po štirih hoditi.

Še več je posebnosti, ki razločujejo človeka od živali: k tem spada kasna njegovo godnost, njegov smel in jok, dasi-

ravno nekteri učeni ljudje izpodbijajo misel, da sta smeh in jok lastnosti samo človekove.

Kako lepo, primérno je človek stvarjen! Vseh delov ob straneh vidimo do malega po dvoje: po dvoje oči, po dvoje ušes, po dvoje rok, po dvoje nog; deli po sredini so pa po samem: kakor nos, usta. Velikost posameznih delov mérijo po dolgoti glave ali obraza. Ves človek je osemkrat veči kot mu je dolga glava, ali desetkrat veči kot mu je dolg obraz. Od nog do glave je človek tolik, kolikoršna je vsa dolžina obeh rok popolnoma razpetih z životom vred, od perstov levice do perstov desnice.

Vendar niso, kakor vidimo, vsi ljudje enoliki. Navadna velikost ali višina njihova znaša po pet do šest čevljev. Po merzlih krajih so ljudje kakor zelišča sploh manjši kot drugod. Pa tudi med navadnimi je manjših in večih: pritlikovcov in velikanov. Najmanjši izmed znanih pritlikovcov je bil Poljak Borlawski, ki je méril 22 let star samo 28 pariških palcov. Velikani pravimo ljudem, po sedem do osem čevljev velikim ali še večim. Leta 1825 je umerl v 29 letu na Poznanskem velikan Peter Tychom, ki je méril osem čevljev in sedem palcov. Irlandec O'Brien, ki je umerl v Bristolu, je pa méril celó osem čevljev in pol.

Kakor je včasih prav majhnih in prav velikih ljudi na svetu, tako je tudi prav debelih. Najdebelejši je bil doslej Edvard Bright iz Essexu, ki je imel 609 angležkih funtov in umerl leta 1750 v 29. letu starosti svoje. V suknjo njegovo se je lahko obleklo sedmero ljudi in si jo tudi lahko zapelo. Zdrav človek srednje postave tehta do 150, dete po porodu po 6—8 funtov.

Veči del živali ne more živeti kot po enem podnebjú; človek pa živi lahko po vseh deželah, po najvročejših in najmerzlejših; on domuje po prevročem Ekvatorju tako, kakor po krajih okoli ledenega morja. Res, da se človek spreminja zavoljo tega; pa mu vendar ostaja povsod podoba človeška in

zmožnost čedalje bolj spametovati se. Toda godi srednje podnebje poblaševanju in izučevanju človeškemu menda najbolj. Prevelika vročina ga preveč jemlje in mu brani delavnemu biti; ravno tako zaostaja človek pod merzlim nebom v rasti in omiki.

Dasiravno niso vsi ljudje enaki, dasiravno se razločujejo ljudje različnega podnebja po koži, po velikosti, po obrazu in celo po dušnih močeh; pa vendar ni ta razloček bistven, in se razklada lahko iz natornih vzrokov, tako da je samo eno pleme ljudi, ki izhajajo vsi iz enih prvih starišev.

Po zvananji različnosti razločuje veči del učenih troje ljudi: bele, černe pa pisane. Belim pravijo tudi koleno kavkazko, v katero spadajo vsi ljudje bele kože in tedaj tudi mi; črnim koleno etiopsko, v katero spadajo ljudje črne kože ali zamorci, tudi Etiopci; pisanim koleno mongolsko, v katero spadajo ljudje različne kože ali barve: Japanci in Kitajci barve pšenične, Botokudi v Ameriki erdečkasto-erjave, Novoholandci erjave. Kaj je pa vendar krivo tega, da so ljudje po zvananji podobni tako različni? Samo podnebje menda ne. Po Schubertovi misli v „zgodovini duše“ je kriva tega posebno prosta ali pa zaprečena vzajemnost ljudi z ljudmi. Nekaj posebnega je to, da imajo beli ljudje različne, pa po navadi gladke in mahajoče lase, zamorci pa vsi černe, basuljkaste. Otroci belih ljudi z zamorci so erjavi. Barva črnih in erjavih ljudi pa ne izhaja iz poveršnje kože, ampak iz mlézive mrežaste kože, ki je pod njo. Da je ta koža tako zagorela, tega, pravijo učeni ljudje, ni nič drugega krivo kot solnce; ali kako se to godi, tega ni dognal doslej še nihče. Lahko, da bi beli ljudje v silno vročih krajih blizo ekvatorja po več zarodih počerneli, zarod zamorski pa v merzlejših krajih kedaj pobelil. Toliko je gotovo, da zamorci v Evropi čedalje bolj bledijo, in da otroci zamorski, v Evropi rojeni, niso tako črni, kakor so jim stariši. Lahko tedaj, da bi dobil tak zarod po veliko letih belo kožo.

Tako po koži in t. d. se ločijo veliki deli ljudi med seboj; pa je povsod tudi posameznih ljudi, ki imajo na sebi kaj posebnega, kar jih loči od drugih. Zato so jim tudi posebne imena nadeli.

Belinci (Albini) ali Kakerlaki pravijo takim ljudem, ki so jako bele kože in belih belih las, svili ali kozji žimi podobnih; zerkla v očeh so jim erdeče, tudi mavrica (Regenbogenhaut) jim je erdeča kakor roža. Svetlobe ne morejo terpeti o belem dnevu se jim tako blišči, da ne morejo gledati. po dnevu tedaj z očmi le trepljejo ali morajo celó mižati, o mraku pa vidijo prav dobro. Ta nadloga jim pa ne brani zdravim biti in dolgo živeti.

Lisci pravijo posebno lisastim zamorecom, ki imajo majhine in velike lise po sebi. Kosmatinci so ljudje neizrečeno kosmati. Med te spadajo norvežki ribarji, ki imajo tako kosmate persa, da bi človek mislil, da vidi medvedovo kožo. Živel je nekdanj človek, ki je bil od pers in od pleč spredaj in zadaj do kolen prav po kodrovo kosmat.

Znani so nam tudi ježovci (Stachelschwein-Menschen), k jim rastejo po koži kakor ježu po palcu dolge ježice tako na gosto, da ne moreš viditi kože, ako ne privzdigneš ježic.

Takim posebnežem moramo prištrevati tudi debelake, pritlikovce, velikane, bradače in izpake.

Od pritlikovcev, velikanov in debelakov smo že slišali.

Bradači so taki ljudje, ki imajo nenavadno velike brade, kakoršno je imel slavni naš rojak Valvazor, ki mu je bila tolika, da mu je segala do tal, od tal pa se vihala nazaj do kolen, to je, moral ji je spodnji konec na zgornjega pri kolenih privezavati, da je ni pristopal. Sem spadajo tudi ženske, katerim brada raste. Pokazovalo se jih je na ogled že veliko z velikimi bradami.

Spake so ljudje, ki so prišli posebno spačeni na Berilo.

svet, tako da so nekteri človeku prav malo podobni. Tako revne stvari večidel dolgo ne živijo.

Tudi se je že narodilo veliko otrok brez rok, tudi brez rok in brez nog, nekteri so imeli na mesto rok in nog same perste. Neka ženska brez rok se je pokazovala nekdej po svetu za plačo. Pisala, risala, šivala je z nogami prav ročno. Veliko ljudi pa ima po šest perstov na rokah. Živele so že tudi take rodovine, da so imeli stariši in otroci vsi po šest perstov na rokah.

Posebneга spomina vredni so zraščeni ljudje. Taki ste bile na Ogerskem sestri Lenka in Judita, ki ste živeli 21 let (od 1702 do 1723). Zraščeni ste bile prav spodaj na herbtišču. Radi ste se pomenali same s seboj, zdaj se ljubili, zdaj se bili s pestmi. Znali ste brati, pisati, peti, več jezikov in mnogotere dela ženske. Včasih ste se nosili na herbtu; kedar se je upehala prva, počinjala jo je nositi druga. Leta 1829 sta se kazala brata, pod persmi zraščena, ki sta se jako rada imela.

Kako čudno in prečudno je stvarjen človek znotraj! Premišljuj samo serce, pluća in žile njegove, po vsem životu zraščene. Da bi se pač vsaj vsak učenec toliko potrudil, da izve vsaj poverhoma, kako je stvarjen znotraj. Koliko boleznj bi se ovaroval! Kdor dobro pozna človeško sestavo znotranjo, tak utegne rešiti včasih življenje sebi ali drugemu, zatisnivši rano samo s perstom. Lepo je znati za vse zeli po polju, za vse zvezde pod nebom in za vse reke po svetu; ali potrebnejše je poznati život svoj, — sramota, ne vediti, na kateri strani so jetra, na kateri vranica ali na desni ali na levi. Izmed vseh stvari, kolikor jih poznamo, se oblači edini človek. Tega ga je naučila sila. Ker mu je namreč koža skoraj vsa gola, zato je mogel tak živeti k večjemu po najvročejših deželah, kodar ni nikdar zime; ali po drugih krajih je moral na obleko misliti, da ne bi toliko čutil burje, zime, moče in t. d.

Ravno to ga je tudi primorale, da si je začel delati izperva strehe, pozneje kočje, nazadnje hiše.

Od rojstva do smerti štejemó v življenju človeka več dob. Berž po rojstvu je človek najrevnejša stvar in treba tuje pomoči bolj in veliko dalje kot ktera koli žival. Vsaka žival je poprej godna od človeka, nobena ne raste tako dolgo kakor on, da popolnoma vzraste. To se godí pri človeku šele v dobi možki ali ženski po dvajsetem letu. Koliko hitreje naraščajo druge živali! Ali kako mervične so vse živali proti človeku, ako premišljamo duha njegovega, njegov um in razum. Kedar mu telo doraste, ondaj se mu začínja še bolj doverševati duh, človek se čedalje bolj izučnje, umodruje. In ravno tisti človek, ki je bil še revno slabo dete, ko so bile živali, ki so prišle z njim tisti dan na svet, že popolnoma dorastle, strašne zverine, ktere bi bile revno dete lahko na sto kosov raztergale in požerle, pa se jim revišče ne bi moglo nikakor braniti, — ravno tisti človek premaguje in pobija z umetno narejenim orožjem, ki ga je iznašel s pomočjo razuma, igraje strašno, sto in stokrat močnejšo zverino. Koliko zverí si je človek že nekđaj nalovil in jih ukoril, da so mu pomagale težke dela opravljati! Zarod takih privajenih zverí nam pomaga še dan danes; ena sama opravlja včasih tako delo, za kakoršno bi trebalo včasih po stočero ljudi, ali nam daje vsaj dobro hrano in veliko druge koristi.

Tega ni dospel človek toliko z močmi telesnimi kolikor z dušnimi — z bistrim razumom. Tudi nekterim živalim, n. pr. opicam bi utegnulo umetno orožje koristno biti; ali ne znajo si ga narejati, ne znajo ga rabiti. Rade se pribhajajo opice k ognju gret; ali nobeni ne pride na misel, da bi priložila poleno, kedar ogenj ugaša, ako je s tem več derv poleg. Zakaj ne? Zato ker nimajo uma kakor človek. Z bistrim umom je zasledil človek najskrivnejše moči natorne, ter si jih obrača v korist.

Zasledivši neizrečeno moč soparja, neznano naglost elektromagnetike in izmislivši si ugodno pripravo, je duh človečji daljavo od kraja do kraja toliko da ne uničil. Brez vesel in brez platna se vozimo zdaj po vodi, brez uprege se derdramo po suhem, samo s pomočjo puha, kakor da bi ptica letela, po bliskovo letajo zdaj misli naše po napetih žicah v najdalnejše kraje. Za malo trenutkov izvedamo novice, ki so se pripetile sto in sto milj od nas. To kar so nekdanj pripovedovali le v izmišljenih pripovedkah, to, kar se nam je zdelo nekdanj nemogoče, to se zdaj pred našimi očmi godi.

Duh človečji leta celó nad oblake, ter zasleduje in nahaja novih svetov, ki jih ne bi moglo golo oko nikdar ugle dati.

Pa ne le duh človečji, tudi telo se mu vzdiguje z umetno pripravo v neizmérne višave, in leta pod nebom brez perot, kakor ptica s peroti. Vse to je storil in dela posebno duh človečji! Ktera stvar na tem svetu se more po tem takem primérjati človeku?

Nobena; on je pervak vseh stvari, on gospodar vsemu svetu, na katerem živi.

Gledé na dušne moči ima tedaj človek nekatere zmožnosti tako doveršene, da nobena žival tako, um in govor pa ima on še posebej. Človek je bitje, ki čuti in poželjuje. Ako mu vzbudi počutek kako željo, spodobuja želja misel, da bi si umislila pomočkov, s kterimi bi se želji ustreglo. Človek je bitje razumno, ako te pomočke poterjuje bitje umno, ako je namene uma spoznal in po tem ravna; zakaj on dela, ako hoče, prav in dobro; ako pa noče, pa ne. Človek ima tedaj prosto voljo. Ako hoče tedaj marati za nagib poželjivosti ali za glas in svet uma, to mu je na voljo. Kako velik razloček je že po tem med človekom in živalijo, ki je sužnjica svojih želj, ali bi si vsaj rada želje vselej izpolnila, ako bi le mogla. Toda je v človeku nekaj, ki ga opominja, da naj posluša in dela to, kar mu svetuje um. Ta opomino-

vavka je vest. Iz tega vidimo, da je človek bitje dvojega sveta: telesnega, ki je okoli njega, in netelesnega ali dušnega, ki je v njem. Po bitju telesnem spada človek med živali; zato mora kedaj jenjati, kakor vsaka žival, — človek mora nazadnje umreti. Po navadi živi človek po 60, 70, 80, 90 let, malokdo po 100 in nad 100. Koliko jih pa mora umreti še poprej; ali le telo njegovo, le to, kar je živalskega, je smerti podvrženo. Duh njegov, — duša njegova — je bitje netelesno, ne more tedaj umreti. Živel — živel bode na veke na drugem svetu, ter se ondi doverševal čedalje bolj; zakaj za napredovanje v tem, kar je prav in dobro, ni duhu našemu ne konca ne kraja.

37. Šestnajsto stoletje zgodovine slovenske.

Spisal J. Terdina.

Šestnajsto stoletje je bilo zlati čas zgodovine našega naroda. V vseh obzirih je dosegel takrat naš narod visokost kakor ne prej ne pozneje. Hrabro so se proti sovražnikom obnašali. V potokih se je pretakala turška kri na boriščih; mnogo slavnih vitezov domače kervi se je pokazovalo; koliko bojev so imeli, toliko zmag skoro so naši očetje dobili. Slovenci so tudi za véro junaške borivce imeli: škofa Urban Tekstor in Tomaž Kren sta v tem svitli zvezdi. Enako krepko in stanovitno so se pa varovale tudi deželne pravice. Stanovi, ki so iz žlahtnih, meščanov in pozneje tudi iz dohovnov obstali, so imeli večkrat na leto zборе, pri katerih se je o deželskih potrebah posvetovalo. Pozneje, ko so se opravki in skerbi zavoljo turških vojsk množile, so izvolili izmed sebe odbor, ki je celo leto skupostajal in je ravno tako veljavne sklepe kot veliki polni

zbor delati smel. Res, da so šli stanovi novi véri močno na roko, pa enako res je tudi po drugi plati, da bi se brez njih pomoči nikdar ne bili vedno napadajoči Turki odtirati in tako častito premagati mogli. Takrat se je tudi na Slovenskem učenost povzdignila in je kmalu krasno sveteti jela. Poznan je začetek domačega pisanja, poznani so najslavnejši pisavci. Zdaj nekaj od drugih, ki niso ravno v slovenskem jeziku pisali, ki so pa vendar s svojo razumnostjo in učenostjo kinč svojega naroda postali. Pervi med temi je Žiga Herberstein, ki je bil 1486 v Vipavi rojen. Otrok je bil slaboten, pa v poznejših letih je ozdravel in se okrepčal. Oče je vidil velike zmožnosti deteta in ga da kerškemu škofu v poduk. Ko se je tu latinsko naučil, gre na Dunaj, se uči, stopi v vseučilišče in v kratkem vse součence prekosi. Šestnajst let še le star, stori že z najboljšim uspehom skušnjo, pa tudi potem se še za-se uči in najmanj eno uró na dan v ta namen oberne. Dvajset let star, stopi v vojaščino, pa če ravno se pogumnega bojevavca skaže, sklene vendar cesar Maksimilijan bolj njegovo razumnost kot dlan rabiti, in ga torej kót svojega poslanca k osem evropejskim vladam pošilja. Od leta 1516 do 1556 je vidil Žiga vse važnejše evropejske mesta in mogočnike. Najimenitnejša med vsemi pa je bila njegova pot k ruskemu caru Ivanoviču 1516. Ruska je bila takrat še zgol neznana država; ko pride tedaj Žiga tje, najde z veselim začudjenjem skoro ravno tiste šege, navade in jezik, kakor je med svojimi slovenskimi rojaki vidil in čul. Želno zapisuje vse, kar se mu zastran ruske zgodovine, zemlje, vlade, vere, postav in navad od ruskega cara pripoveduje. Vse to je dal 1594 na znanje, in si je s tem tako slavo zadobil, da so ga pozneje drugega iznajditelja ruskega cesarstva imenovali. Bi ne bil slovenskega znal, bi bil težko kaj teh reči izvedel, kar so jih car in drugi pripovedovali po ruski, kar je lahko zavoljo podobnosti ž njegovim maternim jezikom razumel. Tako je pokazal Herberstein, da človeku vse, kar se uči, prav pride, in da tisti, ki svoj materni

govor zaničuje, le sam sebi kvar dela, ker bi ga ne mogel kakor Žiga rabiti, ko bi v take ali enake okoljščine prišel. Drugi slavni možje so bili Lambergar, ki je bil enako cesarski poslanec, in si je zlasti s tem velike zasluge ne le za Avstrijo temoč za celo kerščanstvo pridobil, ker je večkrat s svojo besedo silnega turškega cara Solimana potolažil, da je od svojih grozovitih naklepov odstopil. Potem Bohorič, ki je slovnico slovenskega jezika po latinski za tisti čas prav dobro sestavil. Dalje Janez Manlius, ki je 1561 prvo bukvoškarnico napravil, v kateri je razun latinskih in nemških bukev tudi posebno slovenske natiskaval. Učenih in umnih mož je bilo na Slovenskem takrat toliko, da ne moremo tukaj vseh imenovati. Pa ne le dušni, temoč tudi telesni dobiček se je takrat pri Slovencih povikšal: kmetje so saj nekoliko olajšanja zadobili, ker je Karel natanko njih davke in tlake zaznamovati dal, da se ni moglo več ž njimi tako svojevotjno kot prej ravnati; po mestih ste obertnija in rokodelstvo cveteli; povzdignila se je kupčija, ki je imela glavni sedež v Ljubljani, je pa vendar tudi druge mesta, posebno Kamnik bogatila: z eno besedo v vseh razdelkih življenja je bilo takrat veselo gibanje, vsak je skušal srečo, eden v vojski, eden pri kupčiji, še drugi pri obertniji in poljedelstvu. Ker ni bilo Turkov več v deželo, se je kmalu v vseh stanovih blagostanje kazalo, ki se je čedalje lepše razcvetalo. Narod je radostna zadovoljnost in pravičen ponos prešnil. Revščine je bilo malo takrat, zakaj v tak živem gibanju je dovolj zaslužka za vsakega; le ako kak narod zaspi in se poleni, se berači množé. Slovenci so bili takrat od znotraj krepko, od zunaj povsod cenjeno ljudstvo. Dostokrat so drugi, kakor laški in španski vladarji, v naše dežele svoje poročnike pošiljali, da bi jim za njih vojsko krepkih, pogumnih Čičev ali Gorencov in drugih Slovincov nabrali. Tako so se tedaj takrat vse reči združile, ki narodu slavo naklanjajo. Žali bog! da je terpela ta svitla doba le sto let, zakaj v 17. stoletju Slovenci spet v vseh obzirih zapadejo, in strašna noč, ki pri

150 let terpi, se čez naš narod razgerne, dokler se ne začne še le proti koncu 18. stoletja vnovič daniti, in se sopenet jasnejša prihodnost obupnemu očesu odkriva.

38. Carigrad uplenjen.

Po E. Müachu poslovenil J. Navratil.

Toliko da je Murat II. stisnil oči, berž si nakani sin Mahomed II. izpolniti serčno željo: upleniti Carigrad in ondi carovati. Mahomed je bil zvit in prebrisan, brezbožnik pa hincev proti koranu, po nauku modrejši od vseh Mahomedancov, babež in junak, boja željen, nesmiljen, in poln vseh vladarskih zvijač; prave misli svoje je znal dobro skrivati in se delati blagoserdnega. Ker je bil izmed vseh najbistrejše glave in junškega serca, zato je sukal vse podložnike in vojščake svoje, kakor se mu je ljubilo.

Od kraja vlade svoje je sleparil poslance Carigradske s priližnjenimi besedami, češ, da je on cesarju gerškemu največi prijatelj; na naglem pa pokaže pravi obraz svoj, ter ukaže leta 1452 sozidati na bregu evropejskem močno terdnjavo ravno nasproti gradu očetovemu, ki je stal unkraj morja na bregu azijanskem. Ko se mu pritoži zaradi tega cesar Konstantin po poslancih, otresne se ošabnež z mogočnimi besedami, ki so napovedale slavnemu mestu, kaj misli Mahomed z njim storiti. Cesar Konstantin XI. Palaeolog, ki je bil vreden boljših časov in srečnejše vlade, hoče berž potegniti meč; ali bojazljivi svetovavci in ničkoristni ljudje v poglavitnem mestu mu pokazijo vse poskušnje, ki bi se bile utegnile iz početka po sreči iziti. Turčini začno sedaj terdnjavo 26. sušca 1453 zidati, ter jo sozidajo že za pol leta. Ves zateleban je Mahomed v to misel, kako bi se skoro polastil mesta Konstantinovega;

nakanil je vse, tudi življenje tvegati, da bi le dobil v pest Carigrad. Zato je vabil z obilno plačo od vseh strani umetnike, da mu naredijo pripravnega, terdnega orožja, da razdere mestno zidovje. Neki Danec, ali kakor nekteri pišejo, neki Oger mu napravi v treh mescih neznano veliki kanon, ki ga je vozilo po šestdeset volov na trideseterih spetih kolih in kateri je metal neki pet centov težko kamnito oblo v mestni zid in v zvonike. Vendar pravijo zvedeni možje, da ni verjetno, da bi bile obla tolike bile.

Stem strahovitim orožjem se počne na mesto streljati. Konstantin, kterega so bili gospoda in mali knezi Morejski in otočanski popustili ali mu slabo slabo pomagali; Konstantin, kterega so s patriarhom vred kakor Latince černili vsi duhovni gerški; Konstantin, kterega so čertili zavoljo novega razkolništva geškega vsi knezi zahodnih dežel, ter ga tolažili le s praznimi obeti, ta Konstantin se počne zdaj braniti 300.000 Osmancom le s 4.000 možmi. Terdnjave in mesta ob Črnem Morju so se bile že udale malo da ne vse brez upora. Že 6. aprila 1453 se je svetil pred vratmi Romanovimi polomesec na šotoru Mahomedovem. Dasi je bila nevarnost že tako silna, vendar se ne spametijo Carigradčani, ampak divjajo, kakor pijanci in besni. Razkolniki ne morejo viditi Latincev, Latinci ne razkolnikov; zlasti pa čertijo razkolniki Latince ter jim ukljubujejo namesto da bi se branili z druženo močjo občnemu sovražniku. Namesto da bi rabili orožje, nadjajo se čudeža nebeškega, ki jih bo rešil, ter verujejo v prazne vraže o strašni resnični nevarnosti.

Serčno in srečno odbije perve zaskoke turške mala množica, ki se je bila izmed 100.000 prebivavcov oglasila za na boj. Silno veliki jarek okoli obzidja mestnega se napolnjuje s pervimi kerdeli turškimi. Kakor po mostu uderó janičarji po truplih teh slabih vojščakov prek jame skokoma do zida, mečejo gredoč va-njo butare lesa in verhovine, in hočejo te butare tako nakopičiti, da bi se lahko skrivali za-nje. Ali Gerki zažgó

po noči ta zaslon ter pokončajo sovražniku vse, kar je bil napravil po dnevu.

Tedaj reče Mahomed svojim do mesta podkopavati, podkope s smodnikom polniti in ga pod obzidjem zažigati. Tako je omajal štiri visoke stolpe in ravno toliko persnih zagraj. Vendar se mu noče to delo ničkaj spešiti; zakaj Gerki, upazivši to, počno podkopavati proti Turkom, ter jih izganjajo z ognjem izpod zemlje. Ko vidijo Turčini, da ne opravijo s podkopi nič, postavijo neizrečeno visok lesen stolp na valarjih, pribijejo na vrh več gredi in hočejo po teh na zid dospeti. Že so bili s tem pomočkom poderli stolp Romanov; ali po noči jim razbijejo meščani to strašno pošast na drobne kosce tako, da se ni mogel temu načuditi sultan.

Dokler se je to godilo na suhem, se pripetilo na morju nekaj, česar si ni nikdar mislil ošabni Mahomed. Štiri Genovanske ladje, polne vina, olja in žita, edina pomoč kerščanska, ki so jo bili poslali stiskanemu cesarju kerščanskemu, plavajo s peto gerško ladjo vred proti Bosporu, ko je bilo mesto že obstavljeno na suhi in na mokri strani. Serčni brodarji se pa ne preplašijo, ampak se zaženo prederzno proti Bosporu, veslajo med tristo ladjami sovražnikovimi o ugodni sapi, ročno kretaje in z meči okoli sebe mahaje, ukljub prevelikemu serdu cesarja turškega, ki vpije nad janičarji na ves glas, ter priveslajo serčno v loko.

Ko vidi sultan, da ne bo mogel vzeti mesta od morske strani, reče prevalati na mastnih valarjih vse brodovje svoje iz Bospora po suhem v zgornji kraj loke. To se je zgodilo po mnogih pripravah in po silnih težavah res vse v eni noči. Postavivši potem na zgornji kraj loke veliko množico vojščakov, ukaže jim, da napravijo jez petdeset vatlov širok, sto vatlov dolg. Na ta jez postavijo tisti strašni kanon, in se počno spravljeni na zaskok.

Še enkrat odpravi cesar Konstantin k Mahomedu poročnike svoje, da bi se pogodila za pristojen mir. Tako pripove-

dajō vsi pisavci razun edinega gerškega Dukasa, kateri pravi, da je odpravil Konstantin poročnike do Mahomeda s ponudbo pokorščine. Mahomed premisli, koliko ljudi so mu junaški Carigradčani pobili in koliko kervi bodo morali še njegovi ljudje o velikem zaskoku preletiti, ter se hoče pogoditi proti temu, da mu bodo plačevali Gerki na leto deset jezer milijonov zlatih, ali pa da prejdejo Gerki z vsem imetkom iz Carigrada, mesto pa da prepustijo sami radi njemu.

Dolgo so preudarjali Gerki, kaj jim je storiti, kaj bi si izbrali. Pogoji je terpkejši od pogoja. Poslednjič se zmenijo tako: „Daši je nevarnost strašnejša kot je bila doslej, vendar je slavnejše, da se sovražniku možki branimo, kot da se mu po babje udamo in zapustimo mesto prededov svojih, preden poskusimo še enkrat srečo v boju.“

Dobivši odgovor tak, skliče Mahomed vse svoje vojvode in ukaže ljudem, da vzamejo orožje v roko. Na to jim povē svoj terdni namen, da hoče sedež sultanski v Carigradu postaviti in novo cesarstvo jutrovo ustanoviti. Dopoveduje jim dalje, kako so opravili že polovico tega posla, in kako lahko doveršē še drugo. Tistemu, ki prvi zaskoči zid mestni, obeta „biser dežel svojih“ za nasledno gospodarstvo in toliko čast, da bi se nasitil ž njo s tem večji častilakomnež. Prostake spodbada z obljubo obilnega plena, tiste, ki utegnejo v boju umreti, spominja na rajsko veselje, ki jih čaka. Serdito se pa grozi strašljivcom in izdajcom. Tako čaka jutra, ki mu bo voljo izpolnilo ali pa zadušilo.

O toliki očitni grozi se utolaži duhovnom in posvetnim oboje vére nekoliko presilni serd; do malega vsi verstni možki se pripravljajo na boj za življenje ali pa za smert.

Še enkrat je bil Konstantin tiste dneve Leonida. Junaški stopi on med ljudstvo svoje in jemlje z ganljivo besedo slovo od njega. To je bil po besedah Gibbonovih „govor na pogreb cesarstva rimskega.“ Starogerški duh spreletuje še enkrat kakor božji plamen spačene Gerke, ter jim vdihuje ob-

čutek za moštvo in za staro slavo, ko zadnji naslednik Konstantina Velikega ves zamišljen in pohlevno vsakega podložnika svojega prosi, da mu odpusti, ako je razžalil ktereга, kakor koli si bodi.

Ko se zasveti 6. susča 1453 beli dan, zasveti se Turčinom orožje že v rokah; nemudoma planejo in počno zaskakovati mesto od vseh strani; cimbale, trombe in rožiči janičarski piskajo z neugodnim glasom smertno popotnico slavnemu Carigradu. Junaški se branijo Gerki na morski strani. Kakor muhe cepajo in se vračajo s silno škodo Turčini. Kakor toča so ferčale odsekane glave turške med zaskakovavce. Toda zahman je deseternata serčnost proti toliki množici sovražnika. Vojaška priprava je Carigradčanom potekla, tuli so prazni, meči sterti, zernje postreljano. Po truplih mertvecov, po rodni in sovražni kervi se zaganjajo nepremagani janičarji vsi razkačeni kakor kervoloki na nakope. Sredi njih vihra junaški sultan Mahomed z železnim kijem v jekleni desnici. Če dalje strašnejše trobijo piskači janičarski, od treh strani se pa razlega grozovito streljanje težkega orožja, rožljanje mečev, krik serditih borivcov in javkanje ranjenih Gerkov in Turčinov. Zdaj zaklenka cesarstvu gerškemu smertno uro.

Genovčan Justiniani je pomagal z nekterimi verlimi rojaki že od kraja v mestu stiskanem kristjanom, ter se boril o velikem zaskoku tako možki, da se mu je vse čudilo. Kar mu rani puščica pleča, ali nogo, kakor nekteri pravijo. Od prevelike bolečine ves zmešan teče, ne maraje za veliko nevarnost, skozi razpoko notranjega zida. „Kam bežiš, nesreča!“ zavpije nad njim Konstantin. On pa mu odgovori: „Po tistem potu, ki ga je sam Bog pokazal Osmancom.“ Zdaj se oberne cesar k Kantakuzenu in k mali množici plemenitnikov, ki so mu ostali véрни, in zakriči: „Za menoj, serčni možje! še enkrat pojlimo divjakomnaproti!“ Na to verženevarni cesarski škerlat s sebe, plane nad sovraga in mlati s Kantokuzenom z malo množico tovarišev svojih, dokler ne izgine pod trupli njihovimi

ali pa pod derečo množico sovražnika. Padajoča država njegova mu je bila smertni oder.

Ko Gerki ne vidijo več verlega kneza na nakopih, ko zvejo, kako je pebegnil Iustiniani s svojimi ljudmi, in ko ngle-dajo, kako rojijo Turčini skozi razpoko do znotranjega zida, obupajo in pobegnejo izmed zidovja proti vratom Romanovim. Toda toliko veršelo ljudi jim verši nasproti, da jih podere in pogazi. Vrata so bile namreč že zaslonjene s kopicami ubitih in pogaženih ali pretisnjenih, ki so begali. Povsod jih je stregla grozna smert.

Turčini, ki so bili veliki zid s tistim velikanskim kanonom, do malega razsuli in ga preskakali, deró kakor roj skozi razpoke v mesto, in potolčejo vse, kar se jim ustavlja.

Veliko jih je htelo, ko se je bil raznesel glas, da so Turčini že v mestu, pobegniti v loko na ladje Benečanske in Genovanske; ali v silnem strahu prenapolnijo ladje, ter potonejo na širokem morju z njimi vred. Straže na vratih, češ, da utegnejo prisiliti ljudstvo k novemu boju, ako zaklenejo beguncem vrata, pomečejo ključe zaklenjenih vrat prek zida. Velika množica ljudi obojega spola se verne tedaj v cérkev sv. Sofije. Toda sveti kraj jih ni ovaroval ne sužnjosti, ne mučne smerti. Najserčnejši so si izbrali smert dobrovoljno z mečem v desnici. Tako veliko Palaeologovcov. Žene, device, nune, mladenče, zlatino in srebernino in t. d. so vlačili divjaki sultanu v šotor.

Sami Lahi so se rešili, pobegnivši na domače ladje. Tako tudi Genovčani, ki so živeli na Galati.

Kdo popiše strašno razdevanje, grozovitno klanje (nad 40.000 jih je bilo mertvih) in vse kervave strasti, ki so jih premagovavci o 53 dnevnem vročem boju pokazovali, kako so oskrunjali cerkve in kako je rogovilil od prevelike ošabnosti sultan Mahomed! Popis vsega tega bi utrudil celó Danteta. Še le po tem, ko so se namaščevali Turčini za dolgi upor do sita, ukaže sultan, da naj prizanašajo živim, ter pride z veliko slavo v kervavo in razderto mesto. V cérkvi sv. Sofije, ki

je bila poslej mošeja turška, se pokloni vse ljudstvo mogočnemu premagovavcu.

Tako je padel sloveči Carigrad, tako se je poderlo cesarstvo gerško.

39. P o k o j s e r c a.

Spisal M. Vertovec.

Duh je v pričujočem življenju s telesom tako zedinjen in zraščten, da oboje vkup je človek. Po ti čudni zavezi čuti duša vse, kar se koli prijetnega ali neprijetnega telesu primérja; če tedaj telo terpi, terpi tudi duh; pa tudi vsi dušni občutki prehajajo na telo: če je, postavimo, duh bolan, tudi telo dolgo zdravo ne bo. Kdor hoče tedaj zdravo telo imeti, naj vedno skerbi za zdravje duha. Najhujši spodkopovavci dušnega zdravja so strasti in hudi nagibi, ki imajo v kervi svoje seme.

Učeni razločujejo človeško natoro ali nagibe njegove po čveteri (razločni) kervi. Eni so žive, čversto tekoče kervi: taki so lahkomišlni, veseli, priljudni, prijazni, tudi usmiljeni; hitro obljublajo, pa tudi obljube radi pozabljajo; sto reči si domišljujejo, speljejo pa malo katero; vsaki dan so druge misli; učeni jim pravijo „sangviniki.“ Drugi so jezne kervi, da jih vsaka najmanjša reč spodbada, večkrat do hude, strašno hude jeze; taki dostikrat hudo razsajajo; so serčni, junaški, pa nagli, da mahajo brez premisleka; dobri so zato kako težko reč na naglem izpeljati, pravijo jim „koleriki.“ Nekteri imajo po časi tekočo mirno kri: ti se nikdar ne prenaglijo, zakaj vsako reč dobro premislijo; težko se kake reči lotijo, če se je pa poprimejo, jo stanovitno dokončajo; tak človek ti ne bo lahko obljubil, če ti pa besedo da, jo bo tudi izpolnil; taki so v vseh stanovih najboljši delavci, gospodarji in glavarji;

pravijo jim „flegmatiki.“ Učeni razločujejo zadajč še ne-
 ktere ljudi pa leni ali černožolčni kervi: taka kri dela, da je
 človek sicer pokojen in tih, pa vendar tudi nejevoljen, da se
 kisló in žalostno derži; ogiblje se tovaršev, prijateljev, vsake
 vesele družbe in sam za-se živi; če ga poprašáš, kaj mu je,
 poreče, da nič, ali pa da je nesrečen, najnesrečnejši izmed
 vseh ljudi; imenujejo jih „melanholiki;“ takim se primérja,
 da ne morejo več terpeti prevelike žalosti, ki jim celó pamet
 jemlje; mislijo namreč, da je za nje vse zgubljeno, da jim ni
 več pomagati, ne več na svetu živeti; ako so ravno nedolžni,
 menijo vendar, da so preveliki grešniki, da za nje ni več mi-
 losti; obupujejo in se sami končujejo; takih ne gre prehudo
 soditi; — zakaj menda malo kdo pri zdravi pameti sam sebe
 umori.

Ni ga nobenega človeka, da bi bil čisto ene same,
 postavimo, samo jezne ali samo živo tekoče kervi; kri je pri
 vsakem kaj več ali manj namešana tako, da človek čeverste
 ali vesele kervi je tudi kedaj kaj serdit ali klavern; tudi tihi
 ali žalostni so včasih kaj jezni ali neveseli in t. d. — Po kervi,
 ktera pri človeku premaguje, se njegova narava ali natora
 loči, in po taki dobiva tudi ime. Serce paha kri iz sebe, da
 se razteka po vsem životu, iz života pa leze nazaj v serce.
 Kri je s sercom v taki zavezi, da navadno kervne lastnosti
 tudi sercu pripisujejo, in da je enako, če se reče: človek je
 jezne kervi ali jeznega serca, žalostne kervi ali žalostnega
 serca in t. d. Ker pa kri ves život prešinja, vse organe, tedaj
 tudi možgane — dušni sedež — in vse njih žilice redi, prihaja
 tudi v čudno dotiko z dušo tako, da jo včasih hudo nadleguje,
 kakor vidimo pri pijanih, hudo serditih ali žalostnih, katerim
 kri dušo omamlja, kakor da ne bi več uma imela. Najmodrej-
 šemu možaku bi se utegnilo primeriti, da bi ga kakšenkrat
 kri sicer treznega pa premalo čuječega tako oslepila in k taki
 nerodnosti napeljala, da bi to vse svoje žive dni z žalostjo,
 sramom in kesom pomnil. Od nezmérnega veselja, hude

jeze in prevelikega strahu večkrat ljudje, kakor skušnje spričujejo, nagle smerti umirajo, prevelike žalosti pa se zanemljajo tako; da, če so ravno v drugih rečeh razumni, se v tem, kar jih žali, zlo motijo. Brez števila je napčnih primérljajev, tako imenovanih nesreč, telesnih in dušnih bolezni, ki imajo vsi svoje seme ali izvirek v kervi ali, kar je enako, v sercu.

Duh je božje zlahte, duhu gre gospodariti telo, kri in vse počutke; dokler duh telo vlada, nosi človek podobo božjo na sebi; če se pa duh telesu ali kervi podverže in njemu v sužnjost vda, je človek izbrisal, zapravil podobo božjo in se je — bodi si tudi najvisokejši gospod — k neumni živini ponižal ter se ž njo poenačil; zakaj tudi živina ravna vse le po svojih nagibih in občutkih brez premisleka. Od nekdanj terdijo vsi modrijani, da niso tisti, ki so po strašno kervavih vojskah mesta posuli, dežele razdeli, ljudstva premagali in jih v sužnjost podvergli, ampak tisti, ki so svoje telo z vsemi njegovimi željami pod strah pameti spravili, so največi in najčastitljivejši premagavci. Težko je duhu, pa mu vendar ni nemogoče, vselej nad telesom in njegovimi pučutki čuti in jih vladati. Uči se tedaj in vadi že mladega nikoli nič brez premisleka storiti; pri vsaki želji precej pamet — po sveti véri razsvečeno pamet — za svet poprašati, ali bi to tudi po vesti šlo, in koliko bi se moglo taki želji dovoliti? — Ne misli, da te bo konec, ako svoje želje zatareš ali zamoriš; marveč — če želiš mirno, veselo in srečno živeti — pomni da gorje ti bo, ako se nagibu k lenobi, igri, k nezmeri v jedi in pijači, k jezi ali maščevanju, k nesramnim delom, k slepariji, golfiji, tatvini, k prevzetnosti ali napuhu, k hlimbi, potuhnjenju in t. d. vdaš, da s tem boš zapravil zdravje, mnoge bolezni si naklonil, boš zgubil ljubezen in spoštovanje ljudi in svoje lepo ime, in da ti ne bo ostalo drugega kot hudo ranjena vest in dostikrat težka smert veliko prežgodaj.

Kdor se pa že mladega navadi svoje nagibe in želje strahovati in berzdati, ukrotil jih bo, kakor se da divja živina

ukrotiti; dobra navada bo tudi pri njem železna srajca, on bo dobil mirno in pokojno serce in enakodušnost; s takim sereom, s tako enakodušnostjo se bo pa obvaroval veliko telesnih in dušnih bolezni, si bo zdravje uterdil in pripeljal čolnič svojega življenja v najhujših viharjih skušnjav in skozi najnevarnejše skalovje srečno na breg častite starosti.

40. Peta vojska križarska.

Spisal J. Rozman.

Ker je Jeruzalem še vedno v rokah nevérnikov vzdihoval, se je papež Inocencij III. neprenehoma trudil, da bi novo križarsko vojsko na noge spravil. V ta namen je odločil desetino vseh svojih dohodkov, in sklical šterti Lateranski zbor (leta 1215), na katerem se je 71 nadškofov, 413 škofov, 800 opatov, Carigraški in Jeruzalemski patriarh in mnogo posvetnih knezov sešlo, in se razvila peta križarska vojska; vendar veselja, da bi slišal, da je že na poti, mu Bog ni dal doživeti. Napotila se je sicer velika množica otrok obojega spola, ali pri svoji rahlosti in po sleparjih, ki so nje priprostsot v zlo obračali, je do malega na poti poginila. Blizo 30.000 jih je do Marsilije na Francozkem došlo, in se na ladije podalo; ali dve se razdrobite, ostalih pet pa jadri v Afriko, kjer so vsi brez milosti v sužnjost bili prodani. — Tako se gerda dobičkarija v najsvetejše reči vtika, nedolžnost davi, dušo na prodaj stavi, in, ko bi mogoče bilo, Boga samega bi prodala.

Po Inocencijevi smerti je nastopil Honorij (leta 1216). Njegovo prvo delo je bilo, po pismih kristjanske kneze k vojski za sveto deželo opominjati. Pervi se je odpravil ogerški kralj Andrej II., kateri je 10.000 konjenikov in veliko mno-

žico pečcov s seboj imel, tudi Leopold VII., vojvoda avstrijanski, in mnogo škofov in plemenitnikov ga je spremljalo. V Palestino prišedši je začetno srečen bil in je Taborski grad oblegal; ali kuga, lakota, razni razpori in žalostni glasi iz domovine so ga spet domu vernili. Drugi križarji so jo na Egipt napeli, ondi na mesto Damieto segli in ga po nepopisljivem trudu tudi v pes dobili; ali ko dalje nad Kairo vdarijo, so bili strašno namlačeni, tako da so Damieto spet zgubili, da je 35.000 kristjanov padlo, in ko ne bi bil sultan Kamel usmiljen med stradavce razdelil 120.000 hlebov kruha, bi bil le malo kdo smerti ušel.

Ko se ta nesreča po Evropi zve, velika nevolja vstane in vse dolži cesarja Friderika II., da je on, in nihče drug vsega tega kriv. Že na štertem Lateranskem zboru je slovesno obljubil, sprejeti znamenje sv. križa, vendar noter do slej, toraj celih pet let odlagal. Zdaj ga papež resno njegove obljube opomni; ali cesar, dasiravno se je med tem zaročil z Jolanto, hčerjo Jeruzalemskega kralja Ivana, je še vedno odloga iskal, poslednjič pa vendar svojo cesarsko besedo dal, da ako se do avgusta leta 1227 ne napoti, pade v cérkveno izobčenje. — Ko tedaj leta 1227 Honorij III. umerje in Gregor IX. nastopi, precej cesarja dane besede opomni, in cesar, vidivši, da ne more več odlašati s križarskim potom, zbere trumo vojakov, ter v Brundusiji na ladije gre; ali čez tri dni že se verne in z bolehnostjo izgovarja. Papež pa mislivši, da njegova bolehnost ni drugega kot prazen izgovor, ga je iz cérkvene družbe izobčil, in ker se je za to razkačen nad papežem gerdo nosil, so žalostne homatije vstale, in vse, visoko in nizko, se je razpolovičilo, ter potegnilo nekaj za cesarjem, nekaj za papežem — pač v velik kvar kristjanstva.

Drugo leto (1228) je Friderik II. križarsko vojsko sicer nastopil, ali s tako malo trumo vojakov, da ni bilo verjeti, da bi mu resnica bila, svete kraje nevérnikom iz rok iz-

tergati. V Palestino prišedši, se je z egiptovskim sultanom Kamelom sicer pogodil in storil pomirje za deset let, je Jeruzalem in druge svete mesta v oblast dobil, in si v Jeruzalemu kraljevsko krono sam na glavo djal, je široko ustil se in glasno oznanoval po vsem kristjanskem svetu, kako slavno je zmagal in koliko kristjanstvu pridobil: ali storjeno primirje je bilo tako na svedru in vsi njegovi dobički tako negotovi, da papež vernivšega se cesarja od izobčenja ni hotel odvezati; temoč še le po velikih prošnjah nemških škofov in knezov, in ko se je cesar v vseh rečeh, ki so izobčenje vzročile, podvreči obljubil, sta se leta 1230 pomirila.

Leta 1239, ko je pomirje h koncu šlo, je spet mnogo plemenitnikov in vitezov, zlasti iz Francozkega v sveto deželo se podalo; ali preveč v svojo hrabrost upaje so se neprevidno razkropili in v posameznih tropah do Askalona šli: tu pa so bili od Turkov zajeti, do kervavega tepeni in mnogi izmed njih vjeti, celó sveto mesto je v turške roke padlo. — Štiri leta po tem so križarji Jeruzalem spet v oblast dobili; ali ko Ejub, egiptovski sultan, divje Karizmide v pomoč zakliče, je za kristjane strašna ura udarila. Karizmidi prideró, po vsi deželi po tolovajsko delajo, razsajajo in požigajo, Jeruzalem v naskoku vzamejo, ondotne cérkve obropajo, božji grob razrušijo in vse, kar jim pride v pest, kristjane, židove in Muhamodane, brez milosti podavijo. To se je zgodilo 17. septembra 1244, in od te dobe do današnjega dne Jeruzalem ni več v kristjanske roke prišel.

41. Mehkužnost.

Spisal M. Vertovec.

Človek naj dela, naj pa tudi počiva in spi, kolikor je prav; pa v tem se rad posili, mika ga manj delati in več počivati kot je prav. Če se takemu mikanju vda, in prizadeva vsem svojim občutkom in željam vstreči, pravijo taki lastnosti mehkužnost, takemu človeku pa mehkužnik. Lastna pamet in sveta véra nas uči, da treba nad slabimi nagibi čuti in jih berzdati, nezmérne želje strahovati in jim le to, kar je prav, devoljevati; mehkužnost pa, tak glas zaničevaje, bi rada, da bi se ji vse, karkoli hoče, vedno naklanjalo. Tu je med pametjo in mehkužnostjo borenje, večkrat hudo vojskovanje, duh je sicer voljan, meso pa slabo, in človek se spotakne, da še poprej pade, kakor se mu zdi. Kar je najžalostnejše pri tem, je to, da mehkužnik ponižuje svojo pamet, svojo najčastitljivejšo gospó in prijateljico, do zaničljive služabnice: pamet naj mu vse pomočke zve in daje, da bi svojim željam vstregel.

Ljudstvo je nima in je ne more imeti več sovražnice od mehkužnosti; ta mu pod podobo hinavske prilizovavke graja in gnjusi vse po kemiji dokazane in po pameti vedno priporočevane uke, svete, vodila in pomočke, po katerih je treba za zdravje skerbeti; mehkužnost seje med najsladkejše zakonske zaveze nevoljo, prepir, kreg, hudo sovražtvo, ter zareja revne otroke, ki morajo za malo ur ali dni pod černo zemljo; ona spodkopuje blažnost celih družin; podira stare sloveče hiše; pripravlja počasi najbogatejšega na beraško palico; davi mladost in mori starost vsakega stana in spola; zakaj skoraj vse bolezni, pod katerimi ljudstvo zdihuje, ona zareja in jih strašno dalje plodi, tako da ni čuda, da je že pomorila cele narode.

Ali ni mehkužnost, da od drugih napak molčimo, jakih in junaških Rimcov čisto spodkopala?

Od najviših stanov po vseh stopnjah dol do najemnika in celó do berača se je mehkužnost zaplodila, in se čedalje globokejše vkorenja. Najmanj ko se da delati in le na lahkem, pa dobro bogato živeti in svojim željam na vso moč streči, ali niso to želje polovice ljudi? — Koliko je neki takih, da bi prav radi in stanovitno delali, ako bi jih sila, ako bi jih potrebe ne priganjale? Najčudnejše je pa to, da marsikteri sicer po celi teden neutrudoma delajo, pa le iz namena, da bi v nedeljo enemu ali drugemu svojih nagibov vstregli! Poglejte berača, štirideset let starega, krepkega, zdravega, s koščato brado za to, da bi bil starši in osornejši viditi, ki se plazi od hiše do hiše mnogo požiraje, rajši, kakor da bi z napinjanjem svojih zdravih udov se pošteno živil! Ali ni tak gerd mehkužnik? — Mehkuži so vsi učenci, ki na vse drugo poprej mislijo kot na nauk, ki se le po sili učé, ne iz radovednosti, ampak le da bi izpraševanje dobro prestali. Mehkuži so vsi mlajši, vsi posli, najemniki in drugi delavci, ki le z nevoljo in na videz delajo; mehkuži so, kateri, kedar na svojo roko kar si bodi začnejo, ali po dognanih šolah kako službo dosežejo, vse daljno izučevanje samega sebe popolnoma v nemar puščajo, češ, da so že vse nauke, vso učenost požerli; taki se berž ulenijo, vsako, tudi lahko delo od dneva do dneva odlašajo, po časi še to mervico, česar so se v šolah naučili, pozabijo, in se primérja, da ima bistrourni kmet, ki zna komaj brati, takega gospoda, ki se je petnajst let po šolah vlačil, vpričo njega za bedaka. — Vsako mehkuženje pa tare želodčevo in črevno moč, izpriduje kri, slabi vse organe človeka in mu spodkopuje, akoravno po časi, pa vendar gotovo, zdravje. Med 20, ki umerjejo, ali je eden, da bi si ne bil sam, ali da bi mu ne bili drugi s kakim mehkuženjem k smerti kaj pripomogli?

Človek se želi postarati, pa vendar po mehkuženju svoje

telo slabi, zdravje spodkapa in se tako veliko prezgodaj v černo zemljo spravi. — Organska kemija, pamet, in mnoge druge skušnje spričujejo, da primérna delavnost, potreben počitek in berzdanje počutkov zdravje krepča in človeka do visoke starosti pripelje; lenuhi pa, strežniki svojega trebuha in sužnji svojega razuzdanega željenja, ali z drugo besedo reči, vsi mehkužniki, večidel prezgodaj pomirajo. In vendar mladost na to ne pazi, si tega k sereu ne jemlje, živi brez premisleka, se mehkužnosti udaje in revno — z grenkimi solzami v očeh — gine. Prepozno kesanje pa celó nič ne pomaga; ni žalostnejšega, kot je viditi mladenča umirati, ki si je sam smert nakopal; velike želje do zapravljenega življenja, kes zavoljo neumnosti, ki se ne da več popraviti, strah pred večnostjo in še veliko drugega je na njegovem velem in bledem obličju viditi. O mladost! preserčna mladost! spominjaj se, da tukaj le enkrat živiš! Če hočeš starosti doživeti, ogiblji se vsakega mehkuženja, ki ti toliko življenja prikrajšuje; delaj, spolnuj zvesto svoje dolžnosti in berzdaj svoje slabe nagibe, da boš z radostjo dni svoje mladosti pomnila!

Velikokrat se primeri, da, kolikor so ljudje bolj omikani, toliko bolj so tudi k mehkužnosti nagnjeni; vladarjem gre tedaj dobro spremisliti, po kakih postavah bi od ene strani ljudstva razsvetljevali, po drugi pa mehkužnost zatirali. Pomehkuženi narodi nimajo nobene pogumnosti ali serčnosti, nobene moči več: to vidimo pri Rimcih v drugem do petega stoletja. Slovenski sinovi so bili, od kar se ve, jaki in junaški; ne daj Bog, da bi se kedaj pomehkužili! Večletni mir vabi in napeljuje k mehkužnosti, pa vendar vediti moramo, da od kar svet stoji, so bile, in dokler bo stal, bodo še vojske; čujte tedaj, kedar in od kodar bi se koli sovražnik prikazal, da se bote vi, k temu izvoljeni, za cesarja in domovino junaški borili in zmagavši domovini častitljivi mir poverjali.

Oblastnikom, veljakom, učenikom in vsem starišem naj bo skerb, da mladost odgojevaje je ne mehkužijo. Največ se

pa v tem pregrešijo slepe in neumne matere, katerim ni nič bolj mar, kot svoje otroke mehkužiti, ker jim dovolijo vsega, česar koli poželé. O gorje, trikrat gorje vsem otrokom, kateri še z mislijo izrastejo, da so bogati: taki svojo dedino večidel kaj hitro zapravijo; ker pa delati in skerbeti ne umejo, si druge več ne pridobijo. Poznali smo slovensko mater in sicer žlahtnega stana, ki je imela pet lepih sinkov, ki so skakali in se lovili velikokrat pričo nas po vertu in okoli hiše: ni jih redila s sladninami, ričet in močnik, žganci, mleko in voda so jim bili vsakdanji živež; iz teh fantičev je bilo pet jakih možakov, trije v visokejših službah — v veliko čast dragi svoji materi in v čast mili domovini. Oj, da bi takih mater veliko bilo na Slovenskem!

42. Jurij Kastriotič Skenderbeg.

Spisal J. N a v r a t i l.

Jurij Kastriotič je bil četerti sin kneza albanskega in kneginje serbske Vojslave. Po tem ko si je podverгла Turčija njegovo knežijo, je prišel z brati vred v roke Amuratu II. Brate so pestili hudo hudo kakor priproste sužnjike, poslednjič so jih iztrebili s strupom ali Bog ve, kako. Jurja, ki je bil ondaj v devetem letu in jako lepe postave, pa je imel cesar jako rad, po očetovski je skerbel za-nj, učil ga turške vére in vadil ga bojevati se. Znalo se je močnemu in serčnemu mladenču, da bođe kedaj slaven junak iz njega. Že za mladih nog je premogel v dvoboju več slavnih junakov. Možki se je obnašal tudi na vojski. Zato so mu naredili Turki Iskenderbeg, to je: Aleksander Beg. Usta slovenska so si skrajšale ta pridevek, spremenivši ga v „Skenderbeg.“

Toda Kastriotič, za mladih let po sili poturčen, ni bil nikdar odkritoserčen Mahomedanec, in ukljub vsem dobrotam

Amuratovim je vedno vganjal serčni mladeneč, kako bi se iznebil oblasti njegove. Vendar se je premišljeval dolgo dolgo. Sramota rojakov, pomor vseh bratov, terpljenje kristjanov pod turškim jarmom: vse to ga je dražilo od sile; hvaležnost mu je pa dolgo branila, lotiti se tega, kar je nakani. Poslednjič ga pa prevzame ljubezen do premile domovine. Prederzen stopi nekega dne pred Reis-Effendi-ta, in ga prisili z nožem v rokah, da ga izvoli pismeno za namestnika ali poglavarja albanskega. S pismom in z dvema tovaršema beži Skenderbeg po skrivnih potih v gore domače do Kroje, nekdanjega poglavitnega mesta albanskega, kjer je prišel Skenderbeg na svet. Pismo mu odpre vrata. Berž skliče ljudi, pripoveduje, kako zasramujejo Turčini Albance, in podkurja vse možke, da se naj spravljajo na boj za véro in za samosvojnost.

Ogenj v streho so bile te besede. Albanci planejo ž njim vsi razkačeni nad Turke po mestih albanskih, in jih prepodijo kmalu iz vse dežele. Neizrečena nejevolja in togota je terla Amurata, ko je zvedil, da je Kastriotič pobegnil, turške vére se iznevénil, in kaj vganja. Amurat je imel ondaj vojsko z Ogri. Zato skliče svetovavce svoje in se zgovarja ž njimi, kaj mu je storiti, ali dokončati boj z Ogri ali poprej Skenderbega ukrotiti. Svetovavci niso bili ene misli. Enim se je dozdevalo, da se ni Vladislava, kralja ogerkega, toliko bati kolikor Skenderbega, češ, da se utegne ta prederzneš še z Vladislavom in z vsemi knezi kerščanskimi združiti. Tudi sultan je bil te misli. Zato odpravi poslanca do Vladislava in do Sibirjanina (Hunyadi), ki sta se želela sama ž njim pogoditi, da bi prenehal boj na deset let. Dokler se pa le-ti pogajajo, opravi Skenderbeg že veliko veliko. Povabil je vse mesta albanske, pa tudi sosede, kneze ilirske, na zbor v Leš (Lisus). Tudi iz Benetek so prišli poslanci, in so ga podkurjali zoper Turčina, obetaje mu pomoč.

V zboru je govoril Skenderbeg tako možki, da presunejo žive besede njegove serce vsakemu poslušavcu, in da ga

izberó ukaje z enim glasom za vojvoda združene vojske. Naglo se spravlja Skenderbeg zdaj na vojsko, zakaj tudi Amurat je hitel, da bi ga izplačal.

Skenderbeg ni imel več kot 7000 pešcov in 8000 konjenikov. S temi se je nakanil le po gorah potikati in iznevesti na kerdela turške udarjati. Že v prvi kervavi vojski je posekal veliko večo vojsko sovražnikovo tako, da je popadalo neki 20.000 Turkov, 2000 jih je bilo ujetih, dvajset zastav jim vzetih.

Preslavno se je vernil zmagavec z junaškim kerdelcom svojim v Krojo (1443).

Prepozno jo je sprožil Vladislav, da bi se mu pridružil Skenderbeg. Ta ni mogel več ubraniti, da ne bi bili Ogrji jako tepeni blizo Varne. Silno je to bolelo Skenderbega. Prijazno je sprejemal in branil Ogre, ki so uskočili smerti, ter jih dal po morju do Dubrovnika odpeljati (1444).

Zdaj ga počne Amurat drugič z lepa tolažiti. Pisari mu, spominja ga vseh pozabljenih dobrot in krive prisege, ker je popustil véro Mahomedovo, ter ga pregovarja, da bi ravnal pametnejše, drugači mu utegne izpodleteti, kakor je izpodletelo Ogrom.

Dobro premislivši vse to, pelje Skenderbeg poslanca sultanovega na sredo serčne vojske med svetovavce vojaške, po tem v hrame polne orožja, v terdno obzidane gradove in med razkačeni narod, da pové gospodarju svojemu, kaj je vidil in slišal. Verh tega sporoči Kastriotič sultanu, kako krivično je njegovo očitanje, kako neslavno je poturčil po sili njega in toliko kristjanov, in da ravna ž njimi tako gerdo, neusmiljeno. Véro Mahomedovo, sporoča Skenderbeg dalje, sem v sercu vedno merzil in se poprijel le takega orožja, ki si ga dal sam v roke meni in rojakom mojim, namreč zvijače.

Osem mescov sta si pisarila in se pogajala. Skenderbeg je stanoviten. Zdaj prileze tiho in po časi 10.000 Turkov proti Albaniji. Skenderbeg, da bi jih zapeljal, pošlje le 2000

mož nad nje. Brez zapreke stopajo Turčini po soteski proti sredini dežele. Že so blizo kraja proti dolini, kar zagermi z gor znamenje za na boj. Ko bi trenil, planejo skriti Albanci z vseh strani iz lukenj in s hribov nad sovražnika, ter streljajo, sekajo in valijo na-nj kamenje in hlode, da pobijejo toliko da ne vse Turčine. Malo malo jih je ušlo.

Ravno taka se je godila drugemu kerdelu turškemu. Amurat si ni vedil kaj od prevelike togote. Noč in dan je mislil, kako bi izplačal Skenderbega. Jako je bil na poti namislekom njegovim Sibirjanin unkraj Donave. Sultan pošlje vnovič Mustafa paša-ta s 15.000 vojščaki, da bi se zagnjal v Albanijo, ogibaje se gor in sotesek, varovaje Macedonije.

Vérno je izpolnil Mustafa ta ukaz. Na visoki gori se ustavi in udarja v dežele le ondot, kodar vidi, da ni straž in posebne nevarnosti. Po ravninah je dežela do malega že pušta. Zdaj se približuje Skenderbeg. Po skrivnih potih med pečovjem odpravi nekoliko izbranih kerdel sovražniku za herbet, nekoliko jih pa postavi pred sovražnika, da bi ga dražili in zapeljali v dolino, po tem pa begaje na videz še dalje v deželo. Vse se mu tudi po sreči izteče. Na naglem zagrabi Skenderbegovci straže sovražnikove iz za herbta, posekajo vse, planejo v tabor turški in morijo s Skenderbegom grozovitno prestrašene Turčine, ki se spustijo v beg. Zastonj jih ustavlja paša, zastonj kliče nazaj konjenike, ktere je bil poslal nad Albance v dolino; zakaj ko se hočejo verniti, zgrabijo jih tisti Albanci, ki so bežali poprej le na videz, po tem pa še drugi iz zasede iz zad, ter jih potolčejo, kakor une v taboru. Toliko da jo je unesel Mustafa. Tako je potolkel sovražniku Skenderbeg že tretjo vojsko. Z zobmi je škripal sultan po žalostnem glasu od nesrečne vojske svoje. Vendar se sramuje jenjati in odpravi Mustafa paša-ta nad sovražnika v Macedonijo.

Tačas se začne prepirati Skenderbeg s pomagavci svoji-

mi iz Benečanskega, komu bo Danj. Iz prepíra je bil poslednjič boj. Po ti ugodni novici hoče paša na ravnost na Krojo udariti. Skenderbeg mu pa pride, dokler se je bojeval zanj na Ilirskem sinovec, na naglem s 6000 možmi naproti. Blizo Oroniheja na ravnini si stojíte vojski molčé na sproti. Nobena se noče nobene lotiti. Ravno hoče Skenderbeg ukazati svojim, naj zagrabiyo, kar stopí velik Turek, najmočnejši izmed vseh, ošabno pred vojsko, in vpíje, naj se gre izmed Albancov kdo mérit ž njim, ako se kdo upa. Pavlu Manesu, serčnemu in ročnemu Albancu, zavre kerv. Možki plane nad Turčina in ga ubíje. Po ti ugodni zgodbi, dokler so še ukali Albanci, da Skenderbeg berž znamenje za na boj. Albanci so zaleteli nad sovražniku s tako močjo, da bi bili dobili tabor njegov v roke, ako jim ne bi bil Mustafa berž nasproti postavil kerdelo konjenikov, ki so branili sovražniku dalje dreti, dokler se ni turška vojska za njimi uverstila. Mustafa hoče po vsaki ceni ali premoči, ali pa, maščevavši se, pod kerščanskim mečem pasti. Izpodletelo mu je. Preraztrošena mu je bila vojska. Omahali so jo čversto združeni Albanci, da si je bila veliko večá od albanske. Kjer koli je bila nevarnost največa, ondi je bil Mustafa. Turčini bi že radi pobegnili, pa jih še njegov izgled oserčuje. Siloma se gnjete Mustafa s kerdelcom izbranih vojščakov proti mestu, kjer je sekal strahoviti Skenderbeg. Že je blizo njega, že ga hoče ročno zgrabiti in ujeti, kar pograbiyo in ujamejo Skenderbegovci njega. Zdaj mine bitva in kervotok med Turki: 10.000 jih obleži na borišču, drugi pobegnejo. Albanija je sama svoja; Macedonija brez brambe.

Ravno tako srečen je bil Kastriotič v boju z Benečani. Končal ga je tako slavno, da ga je vlada benečanska izvolila za meščana Benečanskega.

V velikem velikem strahu je bil po ti tretji nesreči Amurat; silno ga skerbi zdaj za Macedonijo. Vnovič zbira strašno vojsko. Pa tudi Skenderbeg ni deržal križem rok. Tudi on

se spravlja na vojsko s premislekom, veliko blaga za potrebe iz Macedonije s seboj jemaje. Poglavitni tabor Skenderbegov je bil v Kroji.

Sultan obleže (1447) s 150.000 ljudmi najprej Svetigrad, predzidje dežele albanske. Z majhino vojsko za njim stoji Skenderbeg. Strašno zaskakujejo, grozovito butajo z mnogoterim orodjem v zid, na vso moč streljajo nad serčno peščico meščanov Turčini; ali mesto se jim ne udá. Vedilo je, da je blizo Skenderbeg, kateri je pridirjal iz za gor in neprenchoma nagajal sovražniku. Na zadnje pa podkupi sultan nekega kristjana, ki mu je mesto izdal. Vergel je namreč v edini vodnjak mertvega psa in onesnažil vodo, ktere ni hotel zavoljo neke prazne vére nihče več piti.

Toda je popadalo kakih 30.000 Turčinov, preden mu je kakih dve sto korenjakov, ki so bili ostali v mestu še živi, odperlo mestne vrata proti temu, da jim nikdo nič hudega ne stori in da smejo iz mesta kamor koli. Nestrahoma piskaje in vriskaje so šli po tem k svojcom v goro; sovražnik se pa ni mogel načuditi junaški peščici.

Otožnega serca sprejme Skenderbeg Dibrane, ki so bili nesreče posebno krivi, očitno pa pohvali junaško-vérne Svetogradce, ter si pomaga, kakor koli more.

Ali kako se začudi, ko se začno Turčini vračati, namesto da bi dalje derli, pustivši samo v Svetigradu precej močno posadko. Pa celó vračaje se je izgubil Turčin še veliko ljudi; zakaj Skenderbeg mu je hodil za petami in pobijal zadnje slabše verste s kerdelcom svojim, kjer koli mu je bilo na roko. Kedar so se Turki obernili in ga hteli naplačati, več ga ni bilo nikjer. Poskril se je s svojimi urnimi ljudmi berž po luknjah in po jarkih. Iznenadi je udarjal na-nje le iz zased in jim storil takó veliko škode. Poslednjič se verne Amurat po velikih izgubah v Drenopolje (Adrianopol), Kastriotič pa v svojo obzidano Krojo.

Rad bi preotel Svetigrad, preden pošlje Amurat novo vojsko; ali tudi on ne more premočni terdnjavi tako berž kaj, predolgo se pa ni utegnil ondi muditi, zato ker so ga primorale druge reči, da seje vernil v Krojo.

Res privihra skoraj po tem (1448) do Kroje 40.000 Turkov, ki jih je poslal Amurat pred seboj. Vtaborijo se blizo mesta; ko pride pa Amurat z naslednikom svojim (Mahomedom II.) za njimi, pomaknejo tabor tik do zida mestnega. Ravno tako se vtabori Skenderbeg blizo mesta na gorah in pazi véрно na vse djanje sovražnikovo. Najstrašnejše priprave ne preplašijo Albancev v mestu, mariveč se jim ogenj za véro in za samosvojnost v sercu še bolj razneti. Posmehujejo se grozovitemu streljanju in zadervijo sovražnika dvakrat po možki od zida. Sultan obupa že za nekoliko dni, da bi uplenil to mesto zaskakovaje. Nakani tedaj zemljo do pod mesta izpodkopavati, v podkope smodnika vsipavati in ga zažigati, da raznese zid.

Že poprej je poslal v mesto poročnike, ki so obetali v imenu cesarjevem poglavarju in zapovedniku mestnemu 100.000 asprov in poglavarstvo v kateri deželi turški, v kateri koli mu je drago, vsem drugim ljudem v mestu pa vso milost in dobroto Amuratovo, ako se predadó z dobra. Toda na terdo skalo je padlo to seme; nikogar se niso prejele te besede, razkačile vse. Toliko da ni ljudstvo od togote ugonobilo pervaka izmed teh poročnikov. Ves peni se Amurat, ko mu povedó poročniki neugodno novico, jezen, da je moral doživeti na stare dni tolake sramote. Ni mislil, da je še tako zvestih ljudi na svetu.

Tudi s podkopi in podsipi niso mogli Turčini Kroji nič škodovati.

Ko vidi Amurat, da ne more Skenderbega nikakor užugati, poskusi zadnji pomoček. Želel je, da bi mu se podvergel Skenderbeg vsaj na videz in plačeval na leto nič več kot 20.000 piastrov za znamenje, da mu je sultan gospodar. Ju-

sufu paša-tu je obljubil natihoma mir, prijateljstvo in dedno kraljestvo albansko, ako podkupi Skenderbega.

Molče poslušal Skenderbeg Jusufa, in vidi po ti ponudbi, kako je opešal in obupal stari sultan. Po kraljevo pogosti poslanca njegovega; po tem pa poroči Amuratu, da ne bo plačevala dežela albanska sultanu nikakega davka, dokler bo živ Skenderbeg, ako se da Albancom tudi vsa Macedonija in vse dežele očakov njihovih nazaj, in ako bi htel Turčin vso oblast svojo deliti ž njim.

Tudi po tem, ko mu je obljubil Jusuf, da bo plačeval na leto le nekoliko jezer piastrov, če le spozna sultana za gospodarja, ostane Kastriotič stanoviten. Zdaj Amurat obupa. Ves se zboji; vsa serčnost, vse veselje ga mine. Nobena stvar ga ne more več potolažiti in oveseliti. Neizrečeno ga grize, da mu je pokazila terdovratnost Kastriotičeva pod starost vso nekdanjo čast in slavo.

Vidile so oči pazljive Kastriotičeve, kako je odgovor njegov poparil Turčina. Ne dolgo po tem neko temno noč plane prederzni vojvoda iz svojega zakotja z gore z vsemi kerdeli na tabor turški, in ga zagrabi na naglem od vseh strani. Deset jezer konjenikov se postavi ukljub veliki zmešnjavi zunaj tabora v bran. Do živega se spopadejo, zdaj premagujejo Skenderbegovci, zdaj Turki, ki sovražnika odganjajo in ga za petami sledijo. Ali joj njim! Skenderbeg jih zapelje begaje v neznane kraje, nekoliko njegovih kerdel jih zagrabi iz zasede: nad 5000 sovražnikov obleži na mestu, manj od polovice jih uskoči živih. Celó do šotorja sultanovega so se klestili.

Tačas so sporočali sultanu neprenehoma, da se spravljuje Ogrí spet na boj. Zato se verne, če tudi brez kakega dobrega nasledka rad v Drenopolje, da se umakne le Skenderbegu. Vendar pusti nekoliko vojske okoli Kroje, da jo še oblega.

Skenderbeg je tedaj ostal nepremagan, toda ni mogel Ogrom za časa na pomoč priti, kakor so se bili zgovorili. Pre-

mogel jih je toraj Amurat, da si z veliko zgubo, (1448) v bitvi na nesrečnem Kosovem polju, na tistem, na katerem je porušil 59 let poprej Amurat I. carstvo serbsko.

Leta 1451 umerje Amurat II. Ošabni sin njegov Mahomed II. odpravi ves prešeren po toliki sreči Ahmed-Ali pašata nad Skenderbega s 15.000 vojščaki, čeravno je bil ta omlatil že veliko večje vojske. Skupila je tudi ta. Vso pobije v neki nevarni soteski Skenderbeg, in ujame Ahmeda.

Serčan, pa star Sanjak se hoče za sultana maščevati, in gre z novo vojsko nad Kastriotiča. Namesto po navadnem potu po gorah macedonskih mahne v Albanijo po Bolgarskem in Serbskem. Ena sama pečina je bila še med njim pa med deželo albansko. Na veliki pušči se vtabori starec, in misli kneza po kratkem počitku slediti, češ, da je ta še daleč. Knez pa je bil že blizo njega, in plane po noči o mesečini nad-nj. Sanjak meni z perva, da je to le kakšna praska; ali iz praske je bil boj, bila je bitva, vroča bitva. Sanjak, da si star, skoči in se ustavlja možki na najnevarnejšem mestu. Toda Skenderbeg seka in prebada po Herkulovo na desno in na levo, ter prebode poslednjič tudi vojvoda sovražnega. Ta se zverne, Turčini pa v beg. Spet je premogel junak albanski.

Tako srečen v boju, začne zdaj Kastriotič misliti, kako bi preotel Turkom Beli Grad. Prizadeval si je na vso moč; pomagala mu je tudi prijatelj kralj sicilijanski Alfonz, pošiljaje mu težkega orožja in svetomérov; ali samoglavnost ljudi, stanovitnost in zvijače sovražnikove ga prisilijo, da privoli v primirje ali v bojni prestanek. K nesreči; zakaj Mahomed II., da si je ravno ondaj jemal Carigrad, ni htel Belega Grada nikakor popustiti, in pošlje berž po izteklem primirju 40.000 Turkov v deželo albansko, prvič tako, da jih ni poprej izpazil Skenderbeg. Prvič mu je bila zaspala tudi sreča. Zahman se je ustavljal; prevelika vojska sovražnikova je bila močnejša. V veliko stisko zagazi vojskica njegova. Zdaj se zarotita dva vojščaka, da prineseta Skenderbega po vsaki ceni

živega ali mertvega sultanu v roke. Pervega prederzneža doleti pri ti priči smert; drugi pa potegne glasovitega junaka, dokler maha ta okoli sebe, po sreči s konja. Mertvemu ali ujetemu je biti zdaj knezu. On pa zaprosi Boga, da mu dodeli nekdanjo jakost, ter zasadi močnemu nasprotniku po dolgem in strašnem boju dolgi nož svoj v zatilnik. Toda vse to ni moglo nesreče tega dneva popraviti. Izgubivši tretjino vojščakov s težkim orožjem vred, umakne se Kastriotič v bližnje gore. Beli Grad je ostal Turkom v rokah, ali Skenderbeg še živ. Še se je bati junaškega kerdela njegovega.

Česar ni mogla opraviti ne sila, ne zvijača, to naj bi zdaj opravila nevérnost. Sultan podkupi skrivaj Hamsa-ta, najboljšega vojvoda in največega prijatelja Skenderbegovega, da prejde od tega k njemu. Obečal mu je, ako se izide boj po sreči za Turke, da bode on knez albanski; tudi ga je obdaroval z dragimi darili in počastil z veliko častjo. Samogoltnost in častilakomnost je zapeljala nezvestega moža, da zastavi Mahomedu glavo svojo, ako se ne izide po sreči ta vojska.

Kastriotič, ktereга ni bila zadnja nesreča kar nič izbegala, je zdaj prvič ves pobit, zato ker je izgubil véro v možnost in poštenje. Izdajavec se bliža: iz Drenopolja s 15.000 Turčini se je začel pomikati 23. februarja 1453, in gre nad prijatelja svojega, toda nič dobrega mu se ne dozdeva.

Padel je Carigrad. Za deželico albansko se začno zdaj spet živo spopadati. Ves razkačen išče Kastriotič ničkoristnega izdajavca. Ta se pa njega povsod ogiblje in se neče vpustiti v vojsko. Še ima v sebi nekaj poštenja, ki mu brani po izdajavski udariti nad prijatelja, nad rojake in nad brate svoje. Toda obljuba ga sili. Na planem postavi vojsko svojo v tri velike rajde. Nadjal se je, da bode lahko utrudil rojake s prvima, v tretji je imel pa najmočnejše ljudi, s kterimi je mislil bitvo do dobrega dognati. Prevaril se je. Albanci planejo nad sovražnika s toliko silo, da prederó in zmešajo mahoma prvo

in drugo versto tako, da mora tretja nemudoma preseke t. j. praznine napolnovati, ako noče, da se jim vojska razdere.

Ko vidi Skenderbeg vso vojsko turško v eni versti, postavi tudi on svojo v eno rajdo, in udarja na vso moč na sredino rajde sovražnikove. Kar prileti turški konjenik s sulico nad Skenderbega, in ga sune pod pas tako hudo, da se zverne junak od bolečine in od sile na pol mertev s konja, vendar brez rane, ktere ga je ovaroval terdni oklep. Naglo ga obstopijo in branijo Albanci; toda čedalje bolj peša vojska njegova. Turčini, ker ne vidijo več strašne perjanice, začno kričati: premogli, premogli smo! Skenderbeg je mertev. Kakor strela spreleti nenavadni glas na pol mertevemu junaku vse ude, ter ga prebudi. Ko bi trenil, zasede konja. Od prevelike togote so mu kervave oči; na vse strani jih obrača iskaje sovražnika, ki ga je tako osramotil. Ugledal ga je; zdaj dere do njega, zdaj sta že vkup; zdaj ga je posekala ostra sablja Skenderbegova. Ne daleč od ondi zapazi serditi junak izdajavca Hamsa-ta. Živega ali mertvega ga hoče imeti. Spodbode konja. Kakor ptica skoči ta med sovražnike, ki stojé okoli vojvoda. Tega prevzame neznan strah, mož pobegne in za njim vsi Turčini. Noč je rešila sicer majhen del vojščakov Mahomedovih; ali vojsko so izgubili, in nimajo upanja, da bi dobili Albanijo kedaj v roke. Hamsa je ves zmamljen. Vojska ga ni utegnila čakati, da bi preudarjal, kaj mu je zdaj storiti; bežala je vsa preplašena in nezadovoljna proti vzhodu, od kodar je bila prišla, in ga vlekla po sili s seboj.

Komaj komaj so pregovorili Mahomeda, da ni dal glave odsekati nesrečnemu izdajavcu. Čast se mu spremeni v sramoto in zaničevanje. Hamsa ne more tega več terpeti. Verovaje v blago serce prijateljjevo nakani verniti se k svojcom. Po skrivnih potih, po puščavah romanskih pride do tabora Skenderbegovega v Dibri. Peljejo ga k vojvodu. Ves skesan pade pred tem na tla in ga prosi milosti. Blagoserčni junak, vidé nezvestega prijatelja vsega skesanega pred nogami

svojimi, in poslušaje obljubo, kako misli pregreho popraviti, je ves ganjen, pozabi pri ti priči pregreho njegovo, podá mu roko in ga po bratovski poljubi. Spet sta si največa prijatelja. Vsa Albanija uka in poskakuje od veselja.

Mahomed si pa ne ve kaj od jeze, češ, da je bilo vse to le zvijača kristjanska. Pa se berž potolaži, ko pride k njemu drugi, na videz odkritoserčnejši izdajavec. Bil je Kastriotičev sinovec. Jezilo ga je neki, da se je bil stric oženil z žensko nekneževske kervi, in da je njega odvergel od nasledstva. Tako pripovedujejo nekteri. Zato se je hotel maščevati. Jusuf paša pelje novo vojsko nad sovražnika, sprednji oddelek vodi sinovec Skenderbegov. Unkraj Dibre je stal z 10.000 možmi Skenderbeg. Ta si umisli zdaj posebno zvijačo. Ko se približajo Turčini, krene Skenderbeg s pešci in s konjeniki albanskimi proti morju, in se jim postavi nasproti. Ko hočejo pa Turčini že udariti, pobegnejo konjeniki albanski za pešci. Jusuf, ki se mu dozdeva, da je ta beg le zvijača, pa noče za njimi, dokler ne zve za terdno, da se je sovražnik res uplašil.

Ker mu pa sinovec v eno mér trobi, da se je stric res zbal, zato ker so prišli nad-nj z veliko večo vojsko, kot se je nadjal, začne se Jusuf brez skerbi za Albanci pomikati. Varovaje dežele razklicuje sinovca za kralja albanskega pod varstvom sultanovim. Ali to ne premoti Albancov. Vsi ostanejo véрни vladarju svojemu. Ta je ni bil tačas potegnul ob morju za pešci, ampak skrivši v tiste doline, po katerih so morali sovražniki iti. Na veliki planini je ležala turška vojska, in je htela nekoliko dni počivati. Skenderbeg, ki jo je po strani vedno sledil, jo ogleduje na tihem. Vse je na miru in brez skerbi, zakaj Turki mislijo, da je sovražnik že daleč pred njimi. Konji se pasejo ob potoku, ki se po sredi tabora pretaka; janičarji se igrajo šah, konjeniki si pripovedujejo pripovedke arapske; trudne straže spiyo. Skenderbeg hiti k svojim ljudem, ukazuje, zaznamenuje kraje, od kodar naj planejo, in daje znamenje za na boj. Namenil se je nad

Turčine iznenadi udariti, zastrašiti jih in zmešnjavo napraviti med njimi. Tiho tiho stopa in pristopa njegovo kerdelce peš na pet sto korakov do poglavitne soteske sovražniku iz za herbta. Zdaj zabobnajo vsi bobni, zatrobijo vse trombe, zakričijo vsi Albanci s pečin, da ne bi bilo germečega Boga slišati, planejo nad tabor sovražnikov, in streljajo na-nj z dveh strani s hribov, tudi s težkim orožjem. Zvunanje straže turške so mahoma posekane. Nihče v taboru neče verjeti poročniku blede-mu od straha te strašne novice. Sinovec Skenderbegov, ki je poznal zvijače stričeve in kraje ondotne, tolaži Turke, in odpravi nekoliko ljudi berž na najnevarnejše mesto, da ubranijo Albancom dalje rušiti; po tem jim reče sedlati in zasesti. „Nebojte se, veli, strašnega ropota; to je zvijača strica mojega, ki zakriva z bobni in s trombami slabo vojsko.“ Ali to nič ne pomaga. Vse je v strahu, tudi zmešnjava je berž gotova. Kakor divjji so dirjali preplašeni konji po šotorih in skozi verste pešcov, ki so se bili komaj uverstili.

Junak vseh junakov dere siloma dalje nad Turčine. Tma sovražnikov se zažene proti njemu in se mu ustavlja po vsi sili. Zdaj priskočijo s strani konjeniki Skenderbegovi. Turki začnejo bežati. Zastonj jih oserčuje nevéni, pa junaški sinovec. Užugal bi bil z boljšimi vojščaki slabšega vojvoda; ali stricu ni bil kos. Pobegniti je moral s Turčini vred tudi on; begaje pa je prišel z nekim drugim imenitnim vojvodom v roke Albancom, ki so uplenili v ti bitvi neizrečeno veliko blaga. Dvajset jezer mertvih Turkov je ležalo na borišču. Skenderbeg se je všotoril v šotor paša-ta romanskega; okoli njega so stanovali njegovi vojvodi v šotorih turških. Mertvi so bili sožgani, ujeti v Krojo poslani; za njimi je prišel z veliko slavo Skenderbeg. Nesrečo vojske svoje je soznan sultan ravno tisti dan, ko sta mu skazila Sibirjanin in Kapistran zaskok pri Belem Gradu. Bal se je Mahomed tudi vojske križarske vsega kerščanstva. Začne se pogajati s Skenderbegom. Težko težko se pogodita za primirje in za izmenjo ujetnikov. Verto-

glavega ujetega mladenča, kteremu se je sanjalo že od krone albanske, je varoval jeze sultanove izdani stric. Ali ne dolgo po tem ga umorijo Turčini, ko je prišel natihoma v Carigrad, da bi si odpeljal ženo in otroke.

Leto preteče. Kervoločni in lakomni Mahomed se hoče že polastiti Peloponesa. Ali vedno ga plaši misel na Skenderbega in na prijateljstvo njegovo s knezi kerščanskimi. Vendar se mu zdi nepristojno, da bi on vodil vojsko, ki jo misli nad nj poslati. Odpravi namesto sebe s 40.000 izbranimi vojščaki nekega starega paša-ta. Pa junaški Kastriotič našge tudi tega. Veliko deževje in povodnji so ovarovale turško vojsko še večje nesreče.

Po tolikih nesrečah v boju s terdovratnim Skenderbegom Mahomed prepreže, in se začne ž njim z lepa pogovarjati. Ali Skenderbeg se noče drugači pomiriti, kot sebi na čast; za varha noče sultana kratko ne malo imeti. Ko vidi poslednjič sultan, da noče nikakor odjenjati Skenderbeg, prijenja on. Oznanovavec iz Carigrada prinese v Krojo imenitno novico, da je spoznal Mahomed II. Kastriotiča Iskenderbega za pravega kralja in samostalnega kneza albanskega (1461).

Poslej je miroval Skenderbeg. Toda ne dolgo. Grozovitno ropanje in neusmiljeno ravnanje Mahomedovo s premaganimi kristjani po Gerškem, po Bosni in po drugih deželah je presedalo vsem knezom kerščanskim, posebno pa papežu Piju II., ki je vabil vse kristjane na vojsko s Turčinom.

Zdaj skoči tudi Kastriotič spet na noge. Vsa Turčija se trese od straha, češ, kaj bo, ako bo vodil vso vojsko kerščansko on, ki je opravil toliko sam s peščico ljudi!

Strašno veliko vojsko zbere Mahomed. Seremet paša pridirja ž njo v Macedonijo, po kateri je gospodaril že kralj albanski. Blizo Ohride se vtabori paša. Skenderbeg pa vgane berž spet nekaj posebnega. Le 5000 prederznih konjenikov odpravi nad Turčine, ki jih je bilo kakor listja in trave. Ko pa začno Turki na-nje streljati, pobegnejo na vrat na nos vsi

konjeniki. Turčini, ki jih niso bile spametile zvijače poprejšnje, brez skerbi za njimi. Kar jih zasači iz zasede 12.000 Albancov, kateri jih strašno pomlatijo. Več od polovice je Turčinov mertvih in ulovljenih. Med ulovljenimi je bil tudi denarničar vojske sovražnikove z dvanajstimi stotniki, ktere je odkupil sultan za 40.000 zlatov.

Z veliko slavo se je vračal spet „knez premagovavec“ od Dibre. Še veliko večje sreče se je nadjal, kedar se mu pridruži po volji papeževi vojska križarska. Ali ravno ondaj dospe v Krojo žalostno sporočilo, da je papež umerl, in da so se vernili križaki domú (1464). Ta nesrečna novica je jako preplašila Skenderbega, ki je imel že novih derznih namenov v glavi. Vendar se noče za mir pogajati, in naseka novega vojvoda turškega Balabana, poturčenega Albanca, nekdanj sužnjika, kakor je poprejšnje. Vendar mu je bilo veliko mož ujetih, ž njimi vred tudi Hamsa, ki je bil v hudem boju ranjen, po tem pa v Carigradu po petnajstdnevem mučenju živ na meh odert.

Strašno so se maščevali Albanci in pobili do malega vso turško vojsko. Toliko da jim je ušel Balaban. Pri vsem tem mu da sultan novo vojsko, 20.000 mož, in mu obljubi, ako premore Skenderbega, ali ako mu le njega živega ali mertvega pripelje, Albanijo za plačilo.

Ne zna si kaj od veselja Balaban in stopa možki celó do Svetigrada. Kastriotič mu gre naproti s štirimi rajdami. Hudo se sprimejo; čversto se dajejo, na zadnje premorejo spet junaški Albanci.

Res da je naletel Kastriotič v veliki homotiji na dervo in padel s konja; že so ukali Turčini; ali straža knezova maha grozovito po sovražnikih. Vera v nepremagljivega Skenderbega, ki je bil že dvakrat očitne smertne nevarnosti rešen, obvelja tudi zdaj. Turčini pobegnejo v Macedonijo. Gorje poturčencu! Vendar ga ubrani jezi sultanovi srečna misel.

Balaban je svetoval namreč Mahomedu, da bi bilo dobro nad Skenderbega iz dveh strani k malu udariti, češ, da bi

Skenderbeg po tem takem z junaštvom svojim le na eni strani strašil, da bi bila tedaj moč njegova oslabljena.

Po volji je bila ta modra misel sužnjikova sultanu, ki odpravi berž Balabana s 40.000 možmi na ravnost v deželo albansko, Jakuba Arnauta s 16.000 Turki pa po drugem potu, tako da dobita Skenderbega na sredo. V taki zadergi misli serčni in zviti knez z vso svojo neveliko vojsko najprej enega, potler pa drugega vojvoda ošeškati.

Zdelo se mu je: ta mi mora obveljati. Toda skoraj bi bil vse skazil izdajavski vojvoda sprednje straže. Skenderbega je rešil le neizrečeno velik skok urnega konjiča. Najmodrejši vojvodi so svetovali, da se ni varno v boj spuščati. Prederzni knez jih pa ne posluša. Dirja na plano in zove sovražnika na boj. Balaban se pa obotavlja; rad bi soznanl, kje stoji una vojska turška. Ali Turčini nejevoljni, ker so jih dražili konjeniki albanski, ga prisilijo, da se loti nasprotnika poprej. Kastriotič zapodi serčne pastirje Dribovske med turške pešce. Dokler se le-ti in uni grabijo, obtečejo izbrani konjeniki albanski levo stran sovražnikovo, ter udarijo iz zad na sredino. Turška vojska se razperši; Albanci se združijo spredaj in zadej. Zdaj pritisne Skenderbeg še s tretjim veršolom in zapodi vso vojsko Balabanovo. Na to leti Skenderbeg berž nad drugo vojsko, ki je bila že priderla do Belega Grada albanskega, ter jo razžene na vse strani, prebodši ji vojvoda z lastno roko. Ukaje in z veliko častjo so nesli Albanci Kastriotiča svojega na konju sedečega v oklep oblečenega na sebi v Krojo, ktero je že tolikokorat rešil. Vse je rajalo, vse skakalo od veselja po terdnjavi.

Zdaj še le mine Mahomeda ohola misel; zdaj nakani sam voditi vso svojo vojsko nad Skenderbega. Da mu ne bi pa spodletelo, pošlje sultan morivcov, da bi ga umorili skrivaj. Ali malovredni morivci so se po nerodnosti izdali, in so bili plačani, kakor so si zaslužili. Orožje v očitni vojski je moralo tedaj soditi, kdo je komu kos.

Tema Turčinov ruši nad pest Skenderbegovcov. Strašno razdevajo vse povsod, kodar koli hodijo; neznano se grozi Kastriotiču sultan, ki si ne zna kaj od jeze, da ni mogel še užugati tega prederzneža, on, ki je premogel vse druge sovražnike, ki mu je toraj v vencu slave manjkalo le enega bisera. Najprej lomasti nad Krojo in jo obleže. Neprenehoma po dnevu in po noči strelja z mnogim težkim orožjem v zid in v terdnjavo. Pri vsem tem je napravljaval Skenderbeg, ki se je spet umeknil zad za gore, turški vojski toliko škode, da prepusti Mahomed od nejevolje dalje obleganje nekemu pašatu, in se verne v Carigrad.

Res da je minila največa nevarnost, toda turška vojska še zmiraj silna je ležala dolgo dolgo okoli Kroje. Kastriotiča skerbi ta reč če dalje bolj. Rad bi dobil ktereга pomagavca. Tako, da ni vedila živa duša, izgine nekega dne, in se odpelje po morju jadranskem v Rim. Živo dopoveduje tam papežu Pavlu II. stisko svojo in nadlogo drugih deržav kerščanskih, in prosi očeta vsega kerščanstva v imenu vseh vérnih nagle pomoči, ker utegne Turčin drugači vse kristjane po tistih nesrečnih krajih zatreti. Z veliko častjo so ga sprejeli v Rimu in pisali vsem knezom zahodnih dežel, — pa zahman. Nobeden mu ne pride na pomoč, in ne pošlje pomoči.

Upaje sreči svoji in nadjaje se pomoči božje počne nepremagani junak spet sam vojskovati se s kervoločnim sovražnikom kerščanstva.

Balaban je stal na skalnati gori, po kateri se hodi do slavne terdnjave. Že se mu bliža brat Jonima z obilno pomočjo. Še nikdar ni bila nevarnost tako blizo. Skenderbeg izbere izmed kerdela svojega najboljše vojščake, plane nad Jonima in ga ujame. Ko se približa junaški Kastriotič veliki vojski turški, spozna Balaban brata in sinovca svojega med ujetniki, ki so jih tirali Albanci pred seboj. Močno ga to preplaši. Vendar se zaleti na vso moč nad Krojo, in hoče po vsi sili zaskočiti obzidje. Ali preden se to zgodi, zgrudi se Balaban ustreljen.

Vsi Turčini zdaj v beg. Ko pritečejo pa do sotesek, najdejo tam že Albance, kateri jih spet do dobrega nasekajo. Jako pomanjšana se je vračala vojska sovražnikova proti meji macedonski, ktera jo je vidila tolikokrat nesrečno.

Poglavitno mesto albansko se je pa pripravljalo spet za velik praznik gospodarju svojemu na čast. Celó sovražnik v Carigradu je slavil možkega Skenderbega; vendar ga je čertil, zato ker se ni dal ošabnosti njegovi nikakor pod noge. Še enkrat se ga hoče z neizrečeno veliko vojsko lotiti in ga vsakako premoči. Leta 1466 da Mahomed poleg reke Somini na tistem polju, kjer je bil 1400 let poprej Caesar premogel Pompeja, sozidati neznano veliko terdjavo. Ondi se je namenil zbirati, od ondi razpošiljati vojske svoje na vse strani. Na to stopa nad Drač, zbirališče Benečanom in Albancom, in ga hoče upleniti. Zvedivši pa, da je v mestu Skenderbeg, prestrašijo se Turčini tako, da se ne upajo mesta lotiti se, češ, da ne bodo nič prida opravili. Maščevaje se požigajo zdaj divjaki mesta, vasi in sterni, koljejo revne žene in otroke. Ali tudi njih davi in izplačuje strašno in prestrašno černa kuga.

Tako je minilo več od dvajset let, da niso mogli Turčini junaškega Kastriotiča Skenderbega nikakor ugnati, dokler ga ni ugnala in udavila tista suha roka, ki je udavila tudi Katona, Sokrata, Aleksandra Velikega in toliko drugih junakov.

Spet se je napravljajal neugnani junak z Benečani, Neapolitanci in z drugimi na vojsko s Turčinom, kar začuti, da mu moč peša. Berž razodene svojo zadnjo voljo, priporoči svojce, véрно svoje ljudstvo in kerščanstvo, Benetkam in se pripravlja za smert. Premišljevaje življenje svoje in poslednje reči, zasliši ropot v prvi izbi. Popraša, kaj je. Povedó mu, da so Turki pri Kroji, in da jo utegnejo upleniti. Ves v ognju je zdaj spet stari junak, vspne se z vso slabo močjo na postelji, ter hoče imeti meč in oklep, pa klenkne znak in zaspi na vekomaj. — 17. dan pervega mesca leta 1467 ni bilo več

slavnega junaka Kastriotiča Skenderbega. Vse je žalovalo, vse obupovalo.

Neki Albanec je letal po ulicah in vpil: Skup oj meščani, skup preblagi Albanci! Branite se! V prah se je razsipalo zidovje albansko in macedonsko, poderte so nam terdnjave, oslABLJENA nam je moč, prevernjen sedež kraljevski, zato ker je mertev ta edini mož!

Res je bila taka. Dežela, ki je bila domovina slavnega Pyrrha, dežela, v kateri se je poslavil Aleksander Veliki, dežela, ki je dajala nekdanj svetu postave, dežela, ki je bila prva pregraja med véro kerščansko in Mahomedovo, — ta dežela je bila berž po smerti Kastriotičevi sužnjica turška, ki je menjavala véro, če ji je le bolje kazalo. Zato so se ondot od sile pomešale šege in véra, neznano pohujšali se ljudje, tako, da so klali poslej od lakomnosti tako pogostoma brate in rojake, kakor so poprej zatiravce svoje.

Konj, kterega je jezdaril v boju, se ni pustil po smerti gospodarja svojega nikomur več jezdit, zaničevaje vsakega jezdnika, ker ni mogel nositi več takega junaka, in je poginil za malo tednov.

43. Iz zvezdoslovja.

Po českem.

1. Rimska cesta.

Če v jasni noči k nebu oči povzdignemo, nas pregane z neko čudno močjo bledosvetli pas, ki se med zvezdami skozi celo nebo vleče, zdaj razširja, zdaj zožuje, zdaj bolj, zdaj manj leskeče, „rimska cesta“ imenovani, po katerem so po basnoslovju gerškem bogovi v palačo vsemogočnega Jupiterja hodili. — S tem pasom, ki je 2 do 17 stopinj ali gradov širok, je vse nebo opasano kakor z velikim krogom, iz dveh pasov,

ki se do 12 stopinj eden od drugega oddaljujeta, v zvezdju „labod“ pa spet strinjata. Čim bolje se oko temu krogu približuje, tem več zvezd zagleduje, tem bolje prostor z gosto razsejanimi zvezdami odseva; v drugih krajih neba pa, kolikor dalje od ondi, toliko večša praznota, toliko redkejše zvezde.

Velikanskemu teleskopu Heršelnovemu se je rimska cesta prvemu v svoji pravi podobi pokazala. On je prvi zapazil, da je zgoli iz zvezd sestavljena, ki tako gosto ena pri drugi migljajo, da žarki, pomešavši se med seboj, kot bled blesk do nas pribajajo. Iz tega, da rimsko cesto v podobni skoraj največšega kroga vidimo, je soditi, da smo v sredini njega, ker bi se nam sicer ali v manjšem krogu ali pa podolgasta kazati morala. Naša sestava (System) se nahaja tedaj v sredini tega kroga, in morebiti je le trohica v njem, ki spet za-se, Bog zna, kako neizmerno veliko zvezdno sestavo nareja. Ako bi ta sestava okrogla bila, bi moral gledavec iz sredine krogle zvezde povsod enako razpostavljene viditi; ker pa temu ni tako, in ker blizo pasa največ, dalje od njega pa po manj ter manj zvezd zapazujemo, to nam kaže, da mora ta krog podobo leče imeti, ter ako na krajce zremo, veliko zvezd eno za drugo ugledujemo; ako pa na plati, jih vidimo le malo, daleč razstavljenih, ker jih le malo ena za drugo stoji. Kakor je sestava planetov v ozkem pasu nebeških znamenj ali zodijska združena, tako objemlje in edini rimska cesta sestave zvezd, kamor naša sestava in vse druge nam vidne zvezde pripadajo. Jezero in jezero solne, našemu enakih, je v velikem društvu, ki je sklenjeno po zakonu pritežnosti, s katero spet brez števila planetov okoli sebe vodijo, djanje in življenje razsevaje po neba neskončnih prostorih.

2. Meglenine.

Ali to ni edina zvezdna sestava, ta rimska cesta, ampak ena izmed neprešteti drugih, ki nebeški prostor napolnjujejo, in ki nam iz globine nebes ne svetijo kakor zvezde, ne kakor bledosvetli pasovi, ampak se kažejo bistremu očesu kakor megleni mrački na temnem dnu nebeškem. Kakor se premérnik cele zemeljne drage proti dalečini od najbližje nepomičnice v nič gubi; tako celi premérnik ene sestave gine v priméri z dalečino med eno zvezdno sestavo in drugo, med eno rimsko cesto in drugo. Rimsko cesto imamo za krog največji, ki 180° nad obzorom obsega, ker se v njegovi sredini nahajamo; ako bi pa za celi premérnik oko od tega kroga oddaliti mogli, bi ga ugledali le kakor krožec 60° , t. j. okoli te velikosti, ko je veliki burovž. Kaj nam je tedaj misliti od meglenin nebeških, ko da so sestave zvezd, kakor rimska cesta, iz milijonov solne! Takih mračkov je naštel Heršel okoli 3000, katerih najznamenitnejši so v pasu Andromede in v Orionovem meču. Le malo jih je mogel v pojedine zvezdice z velikanskim svojim teleskopom razločiti; večina so se pa tudi njemu le kazale ko svetle pičice z meglo obsterte, ki se v takih dalečinah brezorožnemu očesu ukrivajo.

3. Zvezdne germade.

Na nekterih mestih obnebja so zvezde v goste kope združene, in velike množine na majhnem prostoru zbrane. Tako, postavim, gostosevci v zvezdju „junec“, Bereničin koder i. t. d. Najznamenitnejše so pa tako imenovane zvezdne germade, ostremu teleskopu vidne. To so namreč nekake okrogle svetle zmesi, v katerih se razločuje s teleskopom na jezero zvezdic. Protí sredini so zmiraj gostejše. To so pač samostalne krogle, iz brezštevila solne sestavljene, ki oddaljene od drugega sveta kakor otoki v nebeškem okeanu plavajo. Ni-

čemurno delo bi bilo preštovati pojedine te zvezde, iz katerih so krogle le-te. Že na prvi pogled je očito, da se po stotinah in jezerih ne dajo šteti; po Heršelnovi misli bi znalo po 30—50 jezer solnc v prostoru ene takošne krogle zbranih biti, ki se nam premérnik nje komaj desetina meščevega zdi. Kakošne pa morajo te krogle še le biti, ako je vsaka zvezda, ki v njih miglja, res našemu solncu enaka, in ako je ena od druge tako daleč kakor naše solnce od najbližje nepomičnice! V kakošni dalji morajo te germade biti, ker jezera njihovih zvezd komaj toliko luči do nas pošiljajo, kakor najmanjša zvezdica, ki jo s prostim očesom vidimo! Pa kaj je veliko, kaj majhino? Ali ni oboje le méra naših omejenih misli? In ali ni prederzno, postavljati to méro rečem, ki presegajo ves naš um in najderznejšo domišljijo s svojo velikostjo? In morebiti ni kapljica vode, v kateri na jezero živalic gomazi, tem stvarem tako velika, kakor nam naša zemlja? Skozi manj bistre teleskope se vidijo te germade, kakor majhine, slabo osvetljene kroglice, enake brezglasim kometom, za ktere so jih s konca tudi imeli, dokler nepomičnost zvezdoznančev ni prepričala, da ne spadajo k naši sestavi, temoč pod neizmérno oblast nepomičnih zvezd. Ena izmed najočitnejših, že navadnemu teleskopu vidna, se nahaja v Perseju, druge v raku, še druge so sem ter tje po nebu raztresene.

4. Premembe zvezd.

Ako ravno se nam zdi, da se godé le na našem svetu premembe, visokega neba pa da se one ne tičejo, in da so zvezde, ki jih nad seboj opazujemo, pred jezero let svetile v tem redu, kakor jih mi vidimo: nam vendar zvezdoznanstvo kaže, da ni tudi nad solncem, kakor pod njim, nič stanovitnega, ter da je tudi nebo premembam podverženo, ako ravno jih neoroženo oko ne vidi. Perva prememba se tiče barve in svetlobe nekterih zvezd. Tako je bil po svedočbi starih Sirij nekđaj erdeč, ali zdaj se belo leskeče; Kastor, tedaj vekši

izmed dvojčekov, je zdaj manjši; zvezda γ v povodni kačici je bila tedaj po svetlobi prva, zdaj je druga; γ v zvezdju „orel“ se je tedaj v drugo versto štela, zdaj pa v prvo. Zvezde velikega burovža menda so vedno v premembi, izmed katerih zdaj ta, zdaj una s svetlobo druge previšuje, zlasti δ že Tiho v drugo versto šteje, zdaj spada v četrto.

Nektere zvezde menjajo svetlobo periodama. Tako Algol v glavi Meduze, v zvezdju Perseja, ki se vedno po dva dni, dvajset ur, 49 minut po svetlobi od druge do četrte stopnje zmanjšuje, in sicer tako, da v dveh dneh in trinajstih urah svojo največjo svetlobo doseže, po tem pa hitro pojemlje, tako da že v pol četerti uri do najslabše svetlobe upade; ali v pol četerti jo že spet nazaj dobi, tako da doba temnenja le sedem ur in najslabše svetlobe le osemnajst minut terpi. Enako se premenja Cefejev δ v 5 dneh in osmih urah, da mu svetloba od tretje stopnje do pete upade; in Herkulov α v šestdesetih dneh. Čudna zvezda Mira Ceti gubi svojo luč druge verste v 332 dneh tako, da je komaj teleskopu vidna, dokler se ji na naglem spet svetloba ne poverne.

Vzrok teh prememb doslej še ni razjasnjen, in zavolj neskončne dalečine zvezd se ne bo menda nikoli razjasnil. Nekteri zvezdoznanci menijo, da so te zvezde z nekako svetlo rečjo obdane, pa ne povsod enako — ter, takaje se, zdaj svetlejšo zdaj temnejšo stran proti nam obračajo. Drugi menijo, da se sučejo okoli njih temne zvezde, ki jih našim očem tako zakrivajo, kakor mesec nam solnce, kadar merkne. Neki pravijo, da je ta svetla reč ploščata, toraj je temnejša, kedar se s koncom k nam oberne, in prezračnejša, kedar plosk pokaže. Morebiti pa prihajajo vse te premembe od luči zvezde, ktera včasi manj, včasi več svetlobe daje, ker je menda poveršje zvezde premembam podverženo, katerih načinov si tukaj ne moremo misliti.

Je tudi zvezd, katerih svetloba je na nebu že popolnoma ugasnila, in ki jih več najti ni. Dne 11. novembra 1572

je našel Tiho Brahe v Kassiopeji novo zvezdo, ki je iznenadi postavši Jupiterja in Venero s svojo svetlobo previševala. Stala je nepomično, po dnevu vidna bila, ter so jo za nepomično imeli. Ali ko leto mine, ji začne mahom svetloba zmanjkovati, in šestnajsti mesec po prikazni ugasne popolnoma, ter postane nevidna. Dne 10. septembra 1604 ugleda Keppler zvezdo prve verste na vshodni nogi Ophiuha, ki se je čez leto spet popolnoma zgubila. Dne 20. julija 1670 je videl Cassini na glavi laboda zvezdo tretje verste, ki se je čez nekaj mescov spet skrila, ali ob letu znova pokazala, in po tem znabiti za veke ugasnila. Ravno tako je pri starih zvezdoznancih mnogo zvezd zaznamenovanih, ki nam več ne sijejo; mi jih pa poznamo mnogo njim neznanih. Morebiti so nekdanje te solnce svojo luč popolnoma zgubile in ugasnile; tudi je mogoče, da so po kakem notranjem prigodku ali pa po udarcu od zunaj razpadle, in tako zginile izmed števila svetov.

5. Stvarjenje zvezd.

Celo nebo je velikemu vertu podobno, kjer vidimo, kako nekaj cvetlic kal poganja, nekaj cvete, nekaj pa že vene in opada. Te tri dobe se kažejo tudi na zvezdah, kjer nekatere iz zmesi (chaosa) k življenju vstajajo, druge v blesku mladosti sijejo, tretje pa že staré in gasnejo. K prvim šteje mo tiste meglenine, v katerih še nič svetlejših pičic ne vidimo, svetila neizmérne snove, brez reda, zmes, iz ktere se imajo, morebiti v milijonih let, novi sveti roditi. Na drugi stopnji stvarjenja so tiste zvezde, v katerih sredini se svetle pičice kažejo. Tu se že gostejše sredine narejajo, in naraščajo pritegovaje k sebi megleno snovo, ter se tako za solnčno življenje pripravljajo. Večkrat se naredite dve jedri, ter se borite s pritežno močjo; od enega do drugega pa spuščajo svetle proge, kakor lasce, ker obe jedri svetilno snovo k sebi vlečete. Na tretji stopnji pa sijejo takošne jedra z enim bleskom, ostro-omejenim, zvezdnim, zakaj meglena snova je že

poserkana, iz nje pa so se izobrazile nove luči, ki včasi v dvozvezdju, včasi v celih trumah zvezd bleskečjo. Tako oznanuje nebo samo pazljivemu ogledovavcu periode svojega življenja. On sicer vé, da se nič po slepem naključaju ne godi, da je vse naredil vsemogočni in vseodri stvarnik, na čigar pomig solnce vzhajajo in zahajajo; ali on tem bolj povišuje neskončno modrost, ker spozna, kako silne moči je on v naravo položil, kako se po večnih zakonih, snovi udebnjenih, iz marožic, oku komaj vidnih, po njegovem namenu najkrasnejše dela roditi morajo. Zakon pa, po katerem je svet stvarjen, je zakon ljubavi, občnega nagnjenja, pritežnosti ali teže. Iz ničesa so postale po volji božji snove prihodnih svetov, tiste meglene zmesi, brez podobe in življenja. Gospod njim vdahne zakon pritežnosti, rekoč: Ljubite se! in zagomzijo, migljajo, in začno se narejati svetovi. Atomek, milijonkrat manjši, kot makovo zerno, se je združil z bližnjim podobnim atomom, narašča, se krepi in vekša, pritegovaje atom za atomom. Znabiti je čez jezero let narastel kot vodena kapljica. Ali odslej ima vekšo moč, vleče hitrejše k sebi, in morebiti čez milijon let postane krogla, z neizmérno družino meglenu obdana, ki jih goni v vertince okoli sebe. To je že meglena zvezda ali meglenina, z jasnim jedrom, kakor jih mnogo na obnebj poznamo. Meglena okolščina se vedno zgublja, jedru pilepovaje se, dokler se čez milijone let vsa ta snova ne pozajame, in s tem stvarjenje zvezde konča. Ali v hitrem vertincu je metala večkrat odpahovavna moč meglene dele, ki so po straneh glavnega jedra samostalne jedra naredili, ter se v zvezde zraščali, ki zdaj, ako so manjše, se ko spremljevalke okoli vekših sučejo; ako so pa enake, dvozvezdja, ktera pritežnost spreza, narejajo, ter se skupaj okoli svojega sredotočja takajo. Ali včasi se stvarja iz takošne meglenine na jezera in milijone zvezd, cele sostave in nebeške ceste brez števila, kakor listje, ki iz enega debla poganja. Nekaj se jih še le iz chaosa izmika, ko že druge v doveršeni lepoti možke dobe

bleskečejo, še drugim pa že luč pohaja, staré, ter proti koncu solnčnega življenja gredó.

6. Velikost sveta.

Kaka se nam kaže mogočnost stvarnika z veličanskega tega gledišča! Kako neskončna je vsemogočnost njegova! Kako velika je že le sama naša zemlja! Koliko kraljestev, širokih držav, doslej neznanih krajev in prostornih puščav je po nji; vendar je to komaj četertina, ki z morjem ni zakrita. Popotnik, ki bi vsak dan po šest milj hodil, bi moral poltretje leto hoditi, da bi to kroglo obšel, pa vendar bi komaj 1.400.000 takih krogel eno solnčno naredilo. In takih krogel, morebiti še milijonkrat vekših od solnca, koliko jih je, v kako neizmernih prostorih ena od druge razstavljenih! Dalečino zemlje od solnca bi ta popotnik še le v 9132 letih prehodil, dalečino do zadnjega kometa (2154 dalečin zemeljskih) v poldvajsetem milijonu in dalečino do najbliže nepomičnice (200.000 zemeljskih dalečin) v 1826 milijonih letih. Ker so pa te števila prevelike, da bi si mogli z njimi dalečine živo misliti, vzemimo rajši reč, ki se hitreje giblje, postavimo kroglo, iz kanona izstreljeno. Ko bi ta krogla neprenehoma enako letela, po jezero čevljev v sekundi, bi obletela ekvator zemlje v enem dnevu, desetih urah, petnajstih minutah; od zemlje do solnca pa bi še le v pol petnajstem letu priletela; od solnca k zadnjemu kometu v 31190 letih, in k najbliži nepomičnici še le v 2,896.000, tako da ko bi bila od stvarjenja sveta, po našem računu 6000, let neprenehoma hitro letela, bi bila doslej še le 480 del svojega pota storila. Svetloba sama, ki zemeljsko dalečino v 8 minutah preletuje, bi do zadnjega kometa dvanajst dni, do prve nepomičnice pa celo poldrugo leto potrebovala.

Da bi pa dalečine z dalečinami primérjati mogli, si izobrazimo v majhni podobi solnčno sestavo. Vzemimo lesenih kroglic, ki morajo pa, da bo prostora, celó majhne biti. Mislino si tedaj vso solnčno kroglo, katero bi uni popotnik,

ki po šest milj na dan hodi, v 270 letih obiti mogel, v podobni krogli s premérikom enega palca. Ako si prostor in velikost planetov odmerimo po ti primeri k dalečini in velikosti, dobimo kroglo s premérikom $\frac{1}{10}$ linije 9 čevljev od solnca, in to bo naša zemlja. V dalečini 171 čevljev pride krogla s premérikom $\frac{1}{2}$ linije, ki bo Urana kazala, in $\frac{4}{3}$ milj dalje od solnca zadnji komet, po tem pa še le čez 78 milj najbliža nepomičnica, tako da bi moral premérik naše podobe 156 milj znašati. In to je še le sestava solnčna, še le dalečina dveh zvezd med seboj; ali kdo bo s hitrostjo misli preméril milijone drugih sostav, sostav zvezdnih, sostav rimskih cest? Planeti s svojimi tovaršicami, lunami, narejajo najmanjše sostave; na drugi stopnji velikosti je sestava solnca s planeti in kometi; v dalečinah, proti katerim se premérik te sostave v nič gubi, se verti na milijone sostav solnčnih s svojimi planeti in kometi, ki se vse družijo v sostavo tretje stopnje, sostavo zvezdno ali rimsko cesto, kamor vse zvezde štejemo, ki so nam vidne na nebu. In v dalečini, proti kateri je morebiti spet premérik rimske ceste nič, se nahaja na milijone cest, ki se v sostavi četrte stopnje edinijo, katerih si več človeška domišljija misliti ne more. In morebiti zdaj na mejah sveta, tu je morebiti mejnik stvarjenja, konec bitja, in začetek ničesa. Ali kakor je nemogoče si misliti kraj sveta, tako, ko bi ravno od četrte stopnje sostav k deseti preskočili, bi se vendar še mogli vedno prašati, kaj pa je unkraj? Neskončna je moč stvarnika in neskončne so prikazni njegove vsemogočnosti.

Neskončen je svet! brez števila je stvari božjih! Kaj je zemlja v morju teh svetov, kaj človek, prašek na tem prašku! Kaj vse počinjjanje človeško in tako zvane svetoslavne dela silnikov in premagovavcov zemlje! Kaj cela istorija! Kako globoko nas ponižuje ogledovanje zvezdnega neba, in kako umevne se nam zdijo besede svetega pevca: „Kaj je človek, da se ga spominjaš, in sin človeka, da ga Berilo.

obiskuješ." Temu nasproti se nam pa tudi serce vzdiguje po zaupu v Najvišega, kedar pomislimo, kako visoko nas zamore povišati čez telesno stvarjenje iskrica, ki nam jo je Gospod vdehnil, s katero, čeravno zaperti v kapljico v morju, moremo vendar hram slave božje gledati, in vsaj slutiti, da je on neskončen. Neskončna pa je tudi ta iskrica v nas, nesmertni duh naš, ki pozna tako veličanstvo. Živel bo, ko ti svetovi minejo, in vzvišan neskončno nad vse stvari se veselil novih stvorov božjih.

44. Drevo v cvetu.

Spisal M. Valjavec.

Ko gledam v pomladi
Cveteče drevo,
Veselja se smeje
Mi serdce sladko.

Približam pobožno
Se mu gologlav,
Ker ono mladosti
Podoba je prav.

Vseh vertov je slava,
Vseh vertov je kras;
Prepevajo tice
Mu hvalo na glas.

Iz cveta čebele
Nabirajo med,
Napravljajo 'ž njega
Nebeško si jed.

In v sencí njegovi
Pozabi se trud,

Glavičici sivi
Prijazno je tud'.

Mladosti nedolžni
Enaka je last:
Ta cvet je dežele,
Človeštva je čast.

Z veseljem napaja
Še starcu serdce,
O nji se nebesa
Same veselé.

Zatorej ko vgladam
Cveteče drevo,
Veselja se smeje
Mi serdce sladko.

45. Naši kraji v sedemnajstem stoletju.

Spisal J. Terdina.

Za Leopolda I. je tudi vednostim spet boljša doba prišla, le žali bog, da je tako malo časa terpela. Mnogo mož je jelo takrat spet pisati, veči del nemško, laško ali latinsko. Tako sta Schönlebna, oče in sin, prva nabirala povesti in pravljice, ki v domačo zgodovino segajo. Te je porabil kmalu po tem slavni Valvazor za svoje veliko, v mnogih obzirih neprecenljivo, v nemškem jeziku pisano delo. Vse premoženje je ta slavni mož v to obernil, da je v roke dobil stare spise, grajske pisma, narodne pripovedke, z eno besedo vse bukve in reči, ki so od domačih reči kaj naznanjale. Torej nam je mogel v svojih debelih štirih knjigah tudi obširno od naših očetov, njih zgodeb, navad in šeg; od domačih mest, gradov, cerkev in vasi; od deželnih naprav in postav spisati in zapu-

stiti vse, kar je bilo imenitnejšega. — Tudi jezvit Martin Bavcar, iz Solkamna pri Gorici doma, se je pridno z zgodovino naših dežel pečal. Spisal je v latinskem jeziku noriške zgodbe, ki so velike hvale vredne. Janez Dolničar (Thalnzher von Thalberg) se je težavnega dela lotil, imenitnosti in zgodbe ljubljanskega mesta od najstarih časov sestaviti. Z goriško zgodovino se je pa posebno učeni Attems pečal, in je mnogo v tem obziru koristnega spisal. Posebno slaven Slovenec je bil takrat Oglar, iz Naklega na Gorenskem doma. Prišel je on na Rusko, in je bil zdravnik cara Petra. Ta je želel zedinjenje rimske katolške z rusko cérkvijo, in je poslal zato svojega bistrumnega Oglarja v Rim, da bi se tu s papežem za to prevažno reč pogovoril in pogodil. Ko je vidil, da se ne da doveršiti, je zapustil spet Rim, in je umerl nazaj gredé v Kranju, le eno uro od svojega rojstnega kraja.

Sploh so bili pa tisti časi silno neomikani, sirovi in divji. Ljudje so bili neskončno vražni, celó najumnejši možje se niso mogli babjim véram odpovedati; véra v copernice in strahove je bila tako terdna, da so za nevércia imeli vsakega, ki se je prederznil take čenče tajiti. Toliko manj pa se je prava véra spolnovala, vedno je bilo od krivic, pobojev in roparstva čuti. Tega je bilo krivo, kakor vselej in povsod, to ker ni bilo dobrih šol: le kjer so te ustanovljene, se more ljudstvo omikati, in k zares pobožnemu in pametnemu življenju napeljati. Ker jih je bilo takrat le malo kje, se tudi ni čuditi, da je neumnost in nevednost tako splošna postala. Človeka groza trese, ko bere takratno napravo sodeb in pravila, po katerih so se sodniki ravnali. Priče so takrat malo veljale; ko je bil kdo česa obdolžen, je bil poklican in izpraševan: ako je obstal, po pravici berž kaznovan; ako je bil pa nedolžen ali terdovraten in je tedaj tajil, so ga pa djali na tako imenovano tvezo. Pogosto se je moralo torej zgoditi, da je tudi najnedolžnejši na tvezo prišel, ter zavoljo bolečin rekel, da je kriv, in po tem kazen prejel. Posebno so tvezo pri tako imenovanih copernicah

rabili. Ženico, ki je bila tako nesrečna, nagerbljenega obraza biti in sive starosti doživeti, so berž za copernico imeli. Žene s prebrisano glavo, ki so si znaše kaj prigospodinjiti in z domačimi pomočki koga ozdraviti, so šteli enako med copernice. Dostikrat je, se ve, tudi sovražtvo, nevoščljivost in opravljev jezik katero v sum copernije pripravil. Vse take nesrečnice so zlo marljivo iskali in sodbam izročevali. Veča slabost ženskega mimo možkega spola je delala, da so obdolžene žene po kratkem tvezanju pogum izgubivši se za copernice spoznale. Pa s tem se niso rešile, temoč le smertno sodbo čez se izrekle. Vsaka copernica mora, tako so postave ukazovale, umreti. Rabeljni so ubožice, po tem ko so obstale, prijeli in jih na plan na kak viši prostor, ki je bil navlašč za to pripravljen, vlekli. Naredila se je tu germada, na katero so po tem tiste, ki so se za copernice spoznale, zagnali in zažgali. Posebno goste so bile take pogorišča okoli Cirknice, kjer ni leto preteklo, da bi ne bila ena ali druga po neskončni trapariji in nečloveštvu sodnikov svoje življenje izgubila.

Pa kakor ostre so bile sodbe v ravnanju proti slabim ženicam, tako so bile popolnoma nezmožne in slabe proti tatovom in tolovajem, katerih so vse dežele takrat gomzele. Nikjer se to ni bolj pokazalo, kakor pri izurjenem hudo delniku Kljukcu, od kterege se še zdaj mnogo med ljudstvom pripoveduje. On je posebno društvo osnoval, v kterege so se najzvitější golufi in tatovi jemali, in je s svojimi pomagači veliko let deželo nadlegoval in zlasti grajščinam nezmérno škode napravljaj. Gospodske niso le enega teh rokonačev, ki so se med seboj „modre brate“ imenovali, v roke dobile, in so bile na zadnje prisiljene se s Kljukcom pogoditi in mu popolnoma odpuščenje podeliti. Ker je že dovolj prigolufal in naplenil, se je svojemu stanu odpovedati sklenil in je živel po tem mirno s tem, kar si je s svojo zvijačo in tatinstvom pridobil. Pa njegovi tovarši niso bili še pri volji, družbe „modrih bratov“ razvezati, in so bili še dolgo časa ljudem velika

nadlega, brez strahu pred gospodskami, zakaj mislile so, da so ti ljudje v zavezi s hudim duhom, in se bale, da si ne bi s skerbim raziskovanjem njih maščevanja naklonile.

46. Ovsenjak.

Spisal M. Valjavec.

Stoji, stoji tam beli grad,
V tem gradu gospodič mlad,
On po gosposki je zrejen,
Kaj kmetje so, ni podučen;
Od prvih let, od mladih nog,
Kar dal mu je življenje bog,
Le jedel je potličice
Iz ermene pšeničice,
Na sladkem mleku mešene,
Vse s cukerkom potresene.
Stoji pred gradom klopica,
Ni lipova, je hrastova,
Popotnikom pripravljena,
Pod streho tje postavljena,
Da lahko ondi prevedri,
Če huda ura ga vhití.
Sem s polja kmet pripelje erž,
Kar vlije se dol z neba dež.
Pa vstavi voz pod hrastičem,
Da varen bil bi pred dežjem:
Vedrit gre sam na klopico,
Na klopico, na hrastovo,
Popotnikom pripravljeno,
Pod streho tje postavljeno.
Pod streho on, pod streho voz,
Pa vzame v roko kruha kos,
Oj kruha ne erženega,
Pač kruha kos ovsenega.
O čern je, čern je kruh zares,
In 'ž njega gleda polno res;
Al kmet ga vživa, ga cofra,

Ko bila bi potičica,
Ker grudi ga že lakota,
Od poljedela težkega,
Pa zoblje, zoblje ovsenjak.
Skoz okno se ozre grajšček,
Skoz okno gleda, v kmeta zre,
Ki spešno tak černjak mu gre.
Začudi se, zavzame se,
Kako mogoče jesti je
Pač kruh, ki v njem je taka zmes,
In 'ž njega gleda polno res.
Popraša ga, pobara ga,
Al kaj okusen slaj ima.
„O dober, dober slaj ima,
Okusen kot potičica.
Pokusite, pokusite,
Gotovo mi poterдите.“
Pa vzame ga, pokusi ga,
Al prec iz ust izbrusi ga:
„Ne jejo takega ljudje,
Bilo bi komaj za svinje;
Kdo nek bi grudil tako zmes,
Ki iz nje gleda polno res?
Od prvih let, od mladih nog,
Kar dal mi je življenje Bog,
Le jedel sem potičice
Iz ermene pšeničice,
Na sladkem mleku mešene,
Vse s cukerkom potresene;
Do zadnjih let, do starih nog,
Dokler mi da življenje bog,
Le jedel bom potičice
Iz ermene pšeničice,
Na sladkem mleku mešene,
Vse s cukerkom potresene.
Odreče kmet, odgovori:
„Mogoče nemogoče ni,
Zgoditi še se more vse,
Al' hoste al ne bodete,
Obrani tega naj vas Bog,
In takih varuje nadlog.“

Prevleče se in prevedri,
In spet ti solnce prisveti,
Požene konja kmet in gre,
Grajščak pa okence zapre.
Stoji stoji tam Záplota,
Soseđa stermega Storžcà,
In druge gore tam okrog,
Ki jih odeva gojzd in log;
Po njih pasó se sernice,
O sernice, serné skačne,
In divje koze skačejo,
Se v zelenicah pasejo,
In zajce, zajčkeke plašne
Pa vjede po germéh lové.
V nedeljo je grajščakov god,
Grajščakov god vesel bo god.
Grajščak pokliče lovce vse,
Med njimi tudi kmetiž je,
Ki vidil jesti ga grajščak
Na klopčici je ovsenjak.
Vsi lovci vkupaj pridejo,
Pod gradom vkup se snidejo,
Grajščak pristopi, govori
Le takih lovcom besedi:
V nedeljo prvo moj je god,
Gor v gore zdaj bo vaša pot,
V gorah pasó se sernice,
Oj sernice, serné skačne,
In divje koze skačejo,
Se v zelenicah pasejo,
In zajce, zajčkeke plašne
Pa vjede po germéh lové:
Tje gor na gore pojdemo,
Da kako serno dobimo,
Al kako kozo vjahamo,
Al vjedam zajca vzamemo.
V gore gredó, ž njimi grajščak,
In nese svoje brešno vsak,
In vsak se dobro preskerbi;
Grajščaka nošnja le teži,
Zatorej vzame mervico

Jedila v svojo torbico.
 Al gore gore so gore,
 Kdor jih ne zna, na nje ne gre,
 Kdor jih pozna, se preskerbi,
 Si polno torbo naloži.
 Še dneva pol minulo ni,
 Že prazna torba je jedi;
 Popoldne pride; lakota
 Presilna že se loti ga,
 Pa vtolažiti moč je ni,
 Ker prazna torba je jedi.
 Kmet lovec tolče ovsenjak,
 Približa k njemu se grajščak,
 Približa se, zaprosi ga,
 Da naj mu kruha kos poda.
 O kak ga je, kako mu gre!
 Da si je čern, se nič ne vpre.
 Sam sebi lovec govori:
 „Mogoče nemogoče ni,
 Černjaka nisi jedel še,
 Poznal še ovsenjaka ne,
 Le jedel si potičice
 Iz ermene pšeničice,
 Na sladkem mleku mešene,
 Vse s cukerkom potresene;
 Al kruh noben tak ojster ni,
 Da lakota mu mojster ni.
 Mogoče nemogoče ni,
 Kar ni, še lahko se zgodi.”

47. Kar je pošteno, najdalje velja.

Pripovedka serbska.

Bil je neki siromak, pa se pritakne k nekakemu bogatinu, pa ga služi brez pogodbe. Tako je služil leto dni. Ko mine leto, pride k gospodarju svojemu, in ga zaprosi, da mu plača, kolikor se mu zdi, da je zaslužil. Gospodar izvleče nekak denarček, pa mu reče: „Na, to ti je zaslužek.” Hlapec vzame denarček in

zahvali gospodarja, pa gre do nekega potoka, kjer je voda jako derla. Ko pride do potoka, reče sam s seboj: „Milostljivi Bog! kaj je to, da sem zaslužil en sam denarček za vse leto? Ali Bog ve, sem li zaslužil le toliko. Čakaj, zdaj bom vidil: verjel bom ta denarček v vodo, pa ako ne potone, ondaj sem ga zaslužil; ako pa potone, nisem ga zaslužil.“ Po tem se prekriža govoré: „Milostljivi Bog! ako sem zaslužil ta denarček, naj plava poverh vode; ako pa nisem, naj potone.“ Izgovorivši to verže denar v potok, denar pa potone pri ti priči. Ondaj se on zgne, iznese denar iz vode, pa ga odnese gospodarju nazaj. „Nisem ga še zaslužil; služiti Vas hočem še leto dni.“ In tako začne na novo služiti. Ko leto spet doteče, pride k gospodarju in ga zaprosi, da mu bi plačal, kolikor misli da je zaslužil. Gospodar izvleče spet denarček, pa mu reče: „Na, to ti je zaslužek.“ On vzame denar, zahvali gospodarja, pa gre spet k tistemu potoku, prekriža se in verže denar v potok govoré: „Milostljivi Bog! ako sem ga res zaslužil, naj plava poverh vode; ako pa nisem, naj potone.“ Ko ga verže v vodo, mahoma pade denar na dno. On pa se zgne, ter ga pobere in odnese spet gospodarju: „Na-te vam, gospodar, denar nazaj, še ga nisem zaslužil; še eno leto vas hočem služiti.“ Tako počne spet služiti, pa preteče tudi tretje leto, gre on k gospodarju in ga prosi, da mu plača, kolikor se mu zdi da je zaslužil. Gospodar mu da spet denar; on ga vzame in zahvali gospodarju, pa gre spet k potoku, in stori kakor poprej. Zdaj je pa denar plaval poverh vode. Ondaj vzame on vesel iz vode denar, in ga spravi v žep, gre v hosto, napravi si kočico, in počne ondi živeti.

Ne davno po tem zve, da se odpravlja njegov nekdanji gospodar z ladjo prek morja noter do drugega kraljestva, pa gre s svojim denarjem k njemu, in ga začne prositi, da bi mu kupil kaj v drugem kraljestvu za njegov denarček. Gospodar mu obljubi, vzame njegov denar, pa se odpravi na pot. Potovaje tako najde kraj morja nekoliko otrok, ki so bili prinesli mač-

ka, da bi ga ubili in vergli v morje. Ko mož to vidi, priteče k njim, pa jih popraša: „Kaj je to, deca?“ Odgovoré mu: „Škodo dela, pa ga hočemo ubiti.“ Ondaj vzame on tisti denar svojega nekdanjega hlapca, ter jim ga ponudi za mačka. De-ca tega komaj dočakajo, vzamejo denar, tergovcu pa dadó mačka. On odnese žival na ladjo, in odrine dalje. In ko tako potuje, kar potegne močan veter, pa odnese ladjo Bog ve kam, da ni mogla tri mesce priti na svoj pravi pot. Ko veter prestane, gospodar ladje ni vedil, kje je, in ko stopi malo dalje, pride do nekega mesta. Ko se zve v mestu, da je priplaval-a ladja iz neznanih krajev, privre veliko ljudi, da bi jo vi-dili, in neki bogatin izmed njih povabi gospodarja na večerjo. Ko pride ta tje, kaj ti tam vidi! Miši in podgane lazijo na vse strani; hlapci s palicami stojé, ter branijo, da ne bi lazile na mizo. Ondaj reče mož hišnemu gospodarju: „Za Boga, prijatelj, kaj je to?“ „Tako je, prijatelj, zmirom pri nas, da ne moremo od te živadi na miru ni poldnevati ni večerjati. Še ke-dar spimo, vsaki ima svojo škrinjo, pa se zapiramo, da nam ne bi pogrizle ušes.“ Ondaj se spomni gospodar ladje mačka svojega za denar kupljenega, pa reče gospodarju hišnemu: „Imam v ladji zver, ktera bi to vse zaterla v dveh treh dneh.“ Hišni gospodar na to odgovori: „Prijatelj, ako imaš tako zver, daj mi jo, pa ti napolnim ladjo samega srebra in zlata, samo ako je res, kar praviš.“ Po večerji gre popotnik ter prinese svojega mačka, in reče hišnemu očetu, naj ležejo brez skrinje; ali ne upajo se nikakor, on sam ostane tako, in se spravi spat.

Ondaj izpusti mačka. Maček pa, ko ugleda toliko miši in podgan, počne jih grabiti, daviti, ter vse na kup vlačiti. Podgane in miši, spoznavši, kdo je v hiši, počno bežati, kamor ktera more. Ko v jutro dan razsvita, in oni vstanejo, vidijo na sredi izbe veliko gomilo mertve živadi; po izbi je tekala malo ktera, le lukale so iz lukenj. Za tri dni pa ni bilo viditi več nobene. Ondaj napolni hišni gospodar popotniku ladjo polno srebra in zlata.

Po tem odrine naš popotnik z ladjo domu. Ko pride domu, prihiti nekdanji njegov hlapec vprašat, kaj mu je prinesel za tisti denar. Gospodar prinese marogast kamen lepo rezan na štiri ogle, pa mu ga da: „Ná, to sem ti kupil za tvoj denar.“ Hlapec se močno oveseli, vzame kamen, odnese ga v svojo kočo, ter napravi iš njega mizo. Drugi dan prejde hlapec v gojzd, pa ko se verne domu, glej, to se ti je bil tisti kamen spremenil v zlato, ter sije kakor solnce: vsa kočá se od njega sveti. Ko to ugleda, preplaši se, pa teče k svojemu nekdanjemu gospodarju, in mu veli: „Gospodar, kaj ste mi tisto dali? Tisto ni moje, pojdite gledat!“ Gospodar gre, in ko vidi, kako čudo je Bog storil, ondaj mu reče: „Ni to šala, moj sinko! komur Bog, temu tudi vsi svetniki; hodi sem, ná, to je tvoje blago.“ Pa mu da vse, kolikor je pripeljal na ladji; tudi mu da hčer svojo, da se oženi ž njo.

Ta stara stara pripovedka nam kaže, kako prehajajo národne pripovedke od naroda do naroda, in kako nareja jedru lupinjo vsak narod po svojih mislih, po svojih šegah. Težko je tedaj dognati, kateri narod si je prvi umislil to ali pa katero drugo tako pripovedko.

48. Voda.

Spisal M. Vertovec.

Vsak človek vodo dobro pozna, pa vendar naravoslovci še marsikaj od nje pripovedujejo, kar vsaki ne zna. Čista voda je brez slaja in duha, je popolnoma prezračna, prime se ti persta, to je, ga zmoči, če se je ž njim dotakneš. Voda iz studencov, luž, rek, jezer in iz morja ni čista, ampak z mnogimi živalskimi, rastlinskimi in rudnimi rečmi navdana, ki so v nji koliko toliko raztopljene. Čista voda, kakor si jo kemikarji v posebno snažnih posodah sožgó, ali po dolgih deževnih vre-

menih, ki so že vse tuje reči iz zraka pograbile, poslednjič vlovijo, je zložena iz kisleca in vodenca.

Lavoisier, eden izmed najslavnejših kemikarjev francozkih ob času prvega punta, je prvi 85 granov vode v 72 granov kislogaza in v 13 granov vodenogaza razkrojil, in iz teh dveh gazov, jih sožgavši, spet 85 granov vode dobil. Ob glavo so ga djali, pa ne za to, ker je vodo razkrojil, ampak ker so mislili, da obilo penez ima. Ta iznajdba je zaslovela po celi Evropi, vse je milovalo možaka take učenosti. Kemikarji od ondaj do današnjega dne so kot Lavoisier in na mnogotere druge viže vodo velikokrat že razkrojili, in vselej iz nje v enaki priméri kislogaza in vodenogaza dobili, in tudi iz teh dveh zrakov, ki bi si jih tudi po drugih potih ali iz drugih reči naredili, so, v znani priméri jih sožgavši, vodo naredili. Če hoče kdo iz gazov vodo narediti, na vago, jih mora vzeti po imenovani priméri; če jih pa vzame na méro, mora vzeti vodenogaza, ki je 14 krat loži od kislogaza, še enkrat toliko kot kislogaza; če pa vzameš enega ali drugega na méro ali težo preveč, se ti, kar ga je preveč, z drugim v vodo ne zedini, ampak ostane gaz.

Kedar se ta dva gaza sožgeta, počí ta reč, kakor da bi s puško strelil. Vodenogaz gre visoko v zrak, in se z drugimi gazi pomeša, tedaj tudi s kislogazom; strela iz oblaka v oblak ju more sožgati in v vodo spremeniti, in morda ravno to je, kar grom imenujemo, ki se pa po tem od mnogih oblakov in gor odneva; tudi se večkrat vidi za germljenjem gostejših in težih vodenih kapelj z neba padati.

Težo čiste vode imajo učeni za priméro teže drugih reči; če neka posoda vode, postavimo, en funt teži, je enaka posoda cina 7, jekla ali železa 9, srebra 10, svinca 11, živega srebra 14, zlata 19 funtov in t. d. Kar je ložega od vode, na nji plava; kar je težega, v nji utone; kar pa v vodi utone, zgubi svoje lastne teže ravno toliko, kolikor voda teži, ki je bila prej na njegovem prostoru.

Voda je vselej toliko teža, kolikor je več reči v nji raztopljenih. Če ti jajce na vodi ne plava, dobro jo osoli, pa ti bo na nji plavalo. Lože je tedaj plavati v morju kot v drugih, sladkih vodah, in barka, ki je tako obložena, da kar še na morju plava, bi se potopila, ko bi ž njo v kako reko sladke vode zašli.

Vode je zelo veliko na svetu; dvakrat je več morja kot suhega, in globočine morja tudi še niso znane; voda je tudi v podzemeljskih jamah, ki previduje stanovitne studence; voda je v rekah, jezerih in t. d. Kar veliko je je v podnebnem zraku; je del vseh živali, rastlin, soli in t. d. Pokazuje se terda v ledu in snegu, ali mehka v tekoči podobi, ali tudi v razpenljivi kot puh; veliko je je v zraku nevidno raztopljene.

V vodi se raztapljajo vsi gazi, vse soli, zemlje in še druge rude, in sicer tako, da ostane prezračna, da od vsega tega se v nji nič ne vidi.

Vode so terde ali mehke. V terdi se ne da sočivje rado kuhati, tudi milo ne raztopiti; mnogim obertnikom ne služijo take vode, treba jih je kam djati, da se poprej vstavijo ali vležejo, po tem so še le za rabo pripravne. Nahaja se tekočih, čistih, pa tako apnenih vod, da kar se va-nje dene, s kamnom oskorjajo; taka je Kerka na Dalmatinskem. Iz takih vod apno, odločevaje se, lahki kamen postaja; če teče taka voda po hrastovem listju, se ga apno prijemlje, sčasoma listje strohni, na apnu ali zdaj kamnu ostane pa njegova podoba z vsemi žilicami vred. Blizo Rima je neka reka pri Tivoli, iz ktere se je apno v 400 do 500 čevljev globoko skalovje pa terdega in zvonečega kamna sprijelo; iz takega kamna, ki mu pravijo Travertin, so Rimci že pred 2.000 leti najlepše palače zidali, in jih zidajo še dan danes. — Če se v to vodo kak prav storjen model dene, vzame se čez nekaj let iz njega lepa kamnata podoba.

Vode so zdrave ali nezdrave. Zdrava voda je najboljša pijača za ljudi in živino; nikdi in nikjer nobene vode ne pij,

če ne veš, da jo ljudje navadno pijejo. Človeku, ki se hoče po dolgih in težkih opravkih spočiti, vsake toplice teknejo; bolj zdrav zrak, soznanje z mnogimi ljudmi in vesela tovaršija je, kar takemu dobro dé, za kopanje pa veliko ne skerbi; pravi bolnik pa naj gre le po svetu razumnega zdravnika v toplice: niso ne vsake toplice za vsakega bolnika. Toplice so po razločku v njih raztopljenih, zlo mnogoverstnih gazov, soli in drugih rud zlo različne in sicer tako, da ni morebiti na svetu, pri tolikem številu toplic, vendar dvojnih, da bi bile popolnoma enakih lastnosti; nekatere bi mogle nekterim še celó hudo škodovati. Če to, kar je v toplicah nevidno raztopljenega, tudi po nevidnih luknjicah v človeško telo zleze, ga okrepča, in mu novo moč in zdravje da.

V jutrovih gorkejših deželah, na Ruskem pa še celó po zimi se navadno pogostoma v čistih vodah kopljejo; to je jako zdravo; voda opere in očisti vse zamazane potne in serkajoče luknjice telesa, mu da tudi novo moč, da človek, ki se je prav in o pravem času opral, čuti svoje telo lože, gibčnejše; zdi se mu, da se je pomladil. V vodi je velika moč življenja; ni ga ne za nove rane boljšega zdravila od nje.

49. Iz Homerove Ilijade.

Po J. Koseskem.

Dviga iz morskih valov se ermeno prepasana Zorja,
Da svitlobo deli bogovom in smertnemu bitju;
Tetida zdaj prinese do bark Hefestove dela,
Pri Patroklu na tleh Ahileja javkati najde
Britko bolesti; okrog zdihajočih obilno tovaršev;
Med nje vstopi nakrat, glej, boginja srebronožična,
Sinu roko podá, izreče besedo in pravi:
„Pustiva, sin, če ravno boli, tu tega ležati,

Sklenjeno v nebu je tak, da smert je nemilo ga treš'la;
Prejmi Hefestov dar, to krasno bleščéče orožje,
Kakor enakega še ob rami človeški ni bilo."

Boginja zdaj na tla položi pred sina orožje,
Ganjenja čudno vse skup rožljajo naprave umetne,
Združene strah okrog preleti, ne tvega nobeden
Boginji zreti v obraz, preplašeni vsi trepetajo.
Samo Ahilej, orod gledaje, še hujše jezi se,
Bliskate mu ko plamena dve pod čelom očesi;
Vendar prešine ga slast v objemu bogovega dara,
In ko dovolj s pogledom opráv nasiti si serce,
Vitez materi berž beséde te krilate reče: *Kraljica*
„Da, gotovo je bog, ki poslal orožje nám to je,
Nevmerjoča le dlan kaj takega zdela, ne človek.
Koj se orčžiti čem! Skerbi me le nekaj, o mati!
Da bi tačas Menetiču moj' mu ne splaznile muhe
V rane zasekane, tam ne vplodile gnusne červadi,
Ki bi potem oskrunila drob in ude merliču —
Kajti življenja v njem ni — in trupló bi gnjiti počelo."

Odgovori rekoč mu boginja srebronožična:
„Serčno, predragi mi sin, za to le nikar žalovati!
Meni bo skerb obvarvati ga nadlege muševja,
Ki se požrešno živi, glodaje pobite junake.
Ako celó ležalo bi tu, da leto preteče,
Truplo ne gnjilo bi nič, le vedno bi lepše cvetelo.
Združi tedaj k pogovoru koj Ahajce junake,
Jezo pozabi nasprot Agamemnonu, vodniku ljudstva,
Ter se podajta oba s pogumom opasana v bitvo."

Rekši pogum in silno krepost mu dehne v oserčje,
Vlije ambrozije zdaj in erdečega nektara v žile
Mertvemu Patroklu, gnjilobe da trupló mu varje.

Gre pak ob bregu po tem, ob morskem, sloveči Ahilej,
Strašno v okrožje kriči, in šunta junake Ahajce.
Tisti celó, ki varhi do zdaj so bivali v ladjah,

Ki kermila so bark z izurjeno vladali roko,
Ali kot hišniki kruh med posle delili na brodu;
Vsi ti sedaj hiteli so skup, kar hrabri Ahilej
Spravlja v nesrečni se boj, za kterega dolgo ni maral.
Arova tudi prišantata tje služabnika serčna,
Tidejev sin, stanovitni vojak, in verli Odisej,
Bližata, trudna še ran, se na pike operta počasno,
Ter na perve klopi se zbornice vsedeta spredej.
Najposlednejši pak Agamemnon vojvoda pride,
Silnega vboda bolán, ker v hudem terganju Koon,
Sin Antenorov, bil ga je ranil s piko jekleno.
Zdaj ko združeni vsi so v skupščini bili Ahajci,
Dvigne z besedami tak se jedernonogi Ahilej:
„Vojvoda, bolje za naj, ki sva serditega serca
Slepo se sperla zavolj Brizejde v britki togoti,
Boljše bi bilo za naji, za-me in za-te gotovo,
Da bi takrat Artemida s smertjo zadela jo bila,
Ko sem si zbral jo v dar v Lirnesu, premaganem mestu.
Toliko grizlo prahú ne bilo bi slavnih Ahajcov,
Padših vražniku v pest ob času mojega serda.
Unim scer to bilo je v prid — pa zdi se mi, mnogo
Bodo zdihavali še Ahajci najnega krega.
Toda pozabiva, kar je minulo, če ravno je britko,
Potolaž'va ponos — tud siloma — v sercu junaškem,
Serda se jaz clo odpovem, in nočem ti dalje
Stati termast nasprot. Na noge tedaj, in pokličí
Brez odloga v boj Ahajce kodrolasate,
Skusiti čem še Trojce enkrat, napadši jih silno,
Al' so namenjeni res prenočevati pri brodirih.
Zdi se mi, rad bo mnogi od njih kolena priklanjal,
Ako mu steče, da živ se umakne sulici naši.”

Reče; kak veselé v bleščečem orožju Ahajci
Velikodušnega se Pelida, da serd je potažil.

Dvigne v sedežu pak vojaštva se knez Agamemnon,
Berilo.

Take besede tedaj, ne stopivši v okrožje, izusti:
„Hrabri Danajci, prijat'ljji mi dragi, služabniki Ara!
Mirni posluh stoječemu gre; ni lepo nikakor
Segati komu v govor; to tudi izurjene zmoti.
V hrupu takem kdo govoriti, kdo slišati more?
Najglasnejši se s tem govorec lahko omami.
Tebi Pelid se bom razodel, vi drugi Ahajci
Pridno pazivši vsak premislite moje besede.
Mnokrat očitali so Danajci mi mojo pregreho,
Britko me karali tud', pa jaz sem nedolžen prepira;
Krivi so Zen in osode zavid in temna Erinja;
Ti so mi tistega dne, ko dar sem uzel ti po krivem,
Tak omamili um, krivici da serce udal sem.
Kdo ubrani se tem? To Ata slepivka vse dela,
Pervorojena Zenova hči; ta vsakega zmoti.
Rahlih stopinj se ziblje naprej, se tal ne dotika,
Plava nad temenom glav človeškega roda na zemlji,
Vabi v krivico ljudi, ter mnogo jih va-njo zaplete.
Zvila celó je Zena nekđaj, ki smertnih in večnih
Najmogočnejši je; in Hero, čeravno le ženska,
Ga je kovarno po tem prekanila tistega dneva,
Ko je Herakleja moč Alkmena imela roditi
V taboru krasnih ograj, v ponosnem mestu tebankskem.
Ker pregrešil sem, ker Zen mi je pamet otemnil,
Čem spokoriti se tud', in dati obilno ti blaga.
Kvišku tedaj, oroži se v boj, podbodi še druge,
Jaz ti pripravim med tem darove, katere Odisej
Včeraj obečal ti je, pozdravivši te v šotoru tvojem.
Toliko mudi se le, če ravno te mika do bitve,
Da mi tovarši iz bark darila prinesejo semkaj,
Ino ti sam preceniti znaš, kaj krasnega dam ti.”
Odgovori pa tako mu jedernonogi Ahilej:
„Atrejič, vojvoda trum, preslavni vladar Agamemnon,
Stori, kar se ti zdi, pristojne darove prinesi

Ali zaderži mi jih; le hitro na boj se podajmo!
Dalje ne gre muditi se tu s pogovorom praznim,
Djanje puščaje v nemar; veliko še dela je treba!
Skoro Ahileja spet med prvimi vidite v bitvi,
Kako podiral bo v prah Trojance s piko jeklenko;
Tak imate izgled, kak treba sovražnike biti."

Njemu opomni na to u svetih izurjen Odisej:
„Bodi še tako močan, bogovom enaki Ahilej,
Tirati tešč proti Iliji v boj s Trojanci nikar jih,
Kajti boritva ne bo terpela časa le malo,
Kdar enkrat se sprimejo prav razpaljene rajde,
In s pogumom oba navdajo naroda bogovi.
Pusti da prej okrepečajo se s pijačo in hrano
V ladjah urni možje; to daje življenje in zmago.
Ni ga junaka, da tešč brez hrane in pitja bi mogel
Sekati vražnike ves drag' dan do večernega mraka.
Če je še tako voljan obnašati serčno se v bitvi,
Žeja ga stare in glad, po malem oterpnejo udje,
Peša mu moč, in klenkajo mu kolena ko hodi.
Vitezmu pak, če se vina in hrane prej je nasitil,
Ako bojuje se tud' ves dan z vojščakom sovražnim,
Serce veselo igra, ne peša mu hrabro koleno,
Dokler clo poslednji vojščak iz bitve ne zgine.
Ljud razpošlji tedaj, naj vsak si omisli kosila,
Atrejev sin Agamemnon tačas darove prinesi
V skupščino les, da s svoj'mi očmi jih zrejo Ahajci.
Zadnjič obed naj da dragocen ti v šotoru svojem,
Da se ti skaže vsa čast, ki takemu vitezmu grede.
Atrejev sin! ti pak zanaprej s prijatelji svoj'mi
Bodi pravičnejši tud', in ni sramota vladarju
Z mozem umiriti se, ak' uzrok žale mu bil je."

Spet se oglasi nasprot kerdela vladar Agamemnon:
„Rad, o Laertov sin, rad tvoje besede poslušam,
Ker po pravici si vse razložil in lepo govoril;

Ti počakaj Ahil, če ravno te mika do bitve,
Tudi vi drugi pomudite se, da pride darilo
Sem iz mojih bark, in da zvezo skleneva zvesto.
Tebi pa to, Laertovi sin, velevam, vkažujem:
Berž izvoli si najžlahtnejše mladenčce ahajske,
Ino prinesi iz bark darove, katere mu dati
Včera namenila sva, in deklice s sabo pripelji.
V taboru pa ahajskem naj merjasca omisli
Taltibios, da zakoljemo v dar ga Apolu in Zenu."

Njemu pa reče na to tekún siloviti Ahilej:
„Atrejič, vojvoda trum, preslavni vladar Agamemnon,
Biti bi znala ta skerb priličnejša drugemu času,
Kadar vojske vihar počitka dovoli nam uro,
Ino togota mi tak divjala v sercu ne bode.
Zdaj pa ležé merličiči še tam, katere je Hektor,
Prijamov sin, pobil, ko čast mu zmage je Zen dal.
K jedi vi vabite jih, jaz rajši bi treznim ukazal
Brez prevdarka v boj podati se verlim Ahajcom,
Gostovanje pa dal zvečer bi napraviti slavno,
Ko oprana sramot bo naših tenja poslednja.
Meni nič gotovo poprej skoz gerlo ne derkne,
Bodi pijača al jed, uzela mi smert je prijat'lja,
V šotoru tam leži, raztergan s ostrino jekla,
K vratom obrnjen obraz, tovarši plakaje v okrogu;
Toraj kar ne želi kaj takega serce si moje,
Ampak boj ino kri ino stok umirajočih."

Odgovori mu na to u svetih izurjen Odisej:
„Pelejič, iskren Ahil, najviši junak med Ahajci,
Boljši si ti u bitvi in hrabrejši, res ne le malo,
Toda v modrosti bi znal mnogoterno prekositi jaz te,
Kajti dalje živim, in toraj več sem izkusil;
Mojemu svetu tedaj ukloni serce prijazno.
Kmalu ljudje navolijo pač se bojnega hrupa,
Ako železo kosi ko bilkice trudne junake;

Malo celó bo prida, če vago oberne Kronion,
On, ki bitev najviši vladar je človeškemu rodu.
Bomo Ahajci mi mar žalovali s trebuhom za mrtve?
Vsakega dne zaporedoma jih pogine veliko,
Kdo nadloge bi tak neskončne prenesti zamogel?
Dajmo tedaj pobite može zakopati spodobno,
Ter žalujmo ta dan, po tem utolažimo serce.
Kar pa zadela do zdaj ni strašne bitve nevihta,
Spomni se hrane, spomni se pitja, da bomo še hujše
In neprenehoma, v bron okorni zaviti, se bili
Z moži sovražnih trum. Po tem pa nihče z vojaštva
Ondi ne mudi se dalj, in ne čakaj drugega klica!
Kajti opomba bi ta se v pogubo tistemu stekla,
Ki bi se v ladjah mudil; ob enem združeni zvesto
Udrimo v grozni poboj nad izurjene jezdce Trojance."

Reče, pridruži si pak dva slavnega Nestora sina,
In Meriona, po tem Filida, Megeta, Toanta,
Sina Kreontovega Likómeda in Melanipa.
Vkupaj se vsi podajo ta hip u šotor Atridov,
Berž doveršijo tam po danih ukazih opravke.
Sedem obečanih trinožnih zberejo kotlov,
Dvanajst konj, in desetkrat dva umijalnika svitla,
In umetnih žensk, brez madeža, speljejo sedem,
Osma pak je Brizejeva hči, lepolična devica,
Ter zlatovine deset natehta talentov Odisej,
Ino korači naprej, za njim z darovi mladenči,
V sredo skupščine vse postavijo — in Agamemnon
Dvigne se. Taltibij pak, po glasu bogu podobou,
Tik vladarja stoji, deržé merjasca na rokah.
Atrejev sin zdaj urnih rok se stegne po nožu,
Ki mu je visel zmir ob toku velikega meča,
Ter pervence ščetin merjascu obrije, in rame
Dvigne na kviško — — — — —
Urno razidejo vsi se, vsak na svoje brodovje,

Mirmidonci med tem obdajo skerbno darove,
Ter jih znesejo v brod Ahileju lepe podobe,
Spravijo v predele jih, ter volijo deklicam izbe,
Konje pa speljejo tje k kerdelu delavni hlapci.

Brizeja hči, bleščeča lepote ko zlata Kitera,
Vidi presunjenega Patrokla z ostrino jekla,
Pade k njemu na tla, zdihuje britko, se terga,
Joka, pa tak ihtí deklina bog'njam enaka:

„Dragi mi Patroklos, nesrečnici mili prijatelj,
Živega v šotoru sem zapustila te odhajaje,
Zdaj vernivši se les te mertvega našla sem, vodja!
Tako zadeva me zmir napaka kar za napako.
Moža, kateremu sta me mati in oče udala,
Zrela predertega sem pred mestom z ostro jeklenko,
Brate ljubljene tri, te iste matere sine,
Grozna uzela mi smert je v enega dneva pogubi.

Ti si me lepo tolažil, kdar mi je hitri Ahilej
Moža vmoril, in grad razdjal je veljaka Mineta,
Rekši nevesto da boš me zaročil Ahileju slavnem',
Da popelješ me v Ftijo po tem na jederni ladji,
Ter mi napraviti češ med Mirmidonci ženitbo.
Obžalovala tedaj, tak milega, vedno te bodem.”

Tako joka, okrog zdihujejo druge ženice,
Po Patroklu na vid, zares nad svojo nesrečo.
Njega, Ahileja, pak obdajo pervaki ahajski,
Da bi oteščal se; al on zdihovaje se brani:

„Prosim, ubogati da bi hotli me dragi tovarši,
Ne ukazujte nikar, da serce bi s hrano tolažil,
Ali s pijačo poprej, britkost prevelika me tare.
Jaz postiti se čem, terpeti do poznega mraka.”

Tako rekši junak razpusti vse vodnike druge,
Le Atrida ostaneta tam in verli Odisej,
Nestor, Idomenej in Feniks, jezdnik izurjen.
Ti ga tolažijo zdaj, ne da utolažiti on se,

Dokler se mu ne nasiti duša kervavega boja.

Vedno se Patrokla spominja, in britko zdihuje:

„Ah, ti meni nekdam, nesrečni, dragi prijatelj,
V šotoru si z dišečimi rad kosili mi stregel
Skerbno in urnih rok, Ahajci ko vreli na plan so,
Grozo pogube sejoč med izurjene konjike Trojce.
Zdaj pa ležiš umorjen in tog! Ah, mojega serca
Vino ne gane ne jed (obilno je vsega po ladjah)
Ker te ni več! Kaj hujšega res me zadeti ne more;
Ne, če bi prišla celó mi novica očetove smerti,
Ki neskončno sedaj po takem sinu preliva
Solze domá, ki daleko od njega v kraju sovražnem
Se za Heleno borim, za žensko ostudno, s Trojanci;
Ne, če umerje mi sin premili, ki v Skiru mi raste,
Ako še živ je Neoptolem nebeške podobe.
Upanje bilo poprej je v persih mojemu sercu,
Sam da umerjem tukaj daleko od mile Ahaje,
Tukaj pred Trojo; ti pa da v Ftijo se verneš,
Ino pripeljal tje iz Skira na jedernem brodu
Sina mi boš, ter moj mu tam razkazal imetek,
Blago, hlapce, posest, slemena visokega hišo.
Kajti zdi se mi vse, da v grobu počiva že Pelej,
Al da je malo le živ, polomljen od teže starosti,
Plašno ozira se, kdaj poslanca bo tuge zagledal,
Ki mu britko prinese novico na dom, da me ni več.“

Tako nehá plakaje. Okrog zdihujejo knezi,
Vsak spomnivši se, kaj je v svojem domu zapustil.
Tužne zagleda Kronid, britkosti usmili se take,
Ganjen Ateni tedaj besede te krilate pravi:

„Mila mi hči, tak čisto v nemar si viteza djala!
Al se ne spomni ti več Ahileja verlega serce?
Glej, kak sedi pred ladjami tam visokonosat'mi,
Kako se joka, topí po dragem svojem tovaršu!
Drugi so kosit šli, le on ne dotakne se hrane.“

Pojdi in vlij mu nektara ter ambrozije sladke
Rahlo v persi, da glad moči mu v bitvi ne vzame.”

Tak spodbode Kronid Ateno že samo želečo.

Kakor orel, kričé, peroti razširjenih, urno
Splava Atena z viš obnebja, zrak razdelivši,
Tje, kjer Ahajci se v boj pripravljajo, ino Ahilu
Nektar vlije in slad ambrozije rahlo u njedro,
Da bi mu sklepi kolen ne pešali lakote silne;
Ino se verne tedaj v dom krasni svoj'ga očeta.

Uni na breg iz naglih bark začnejo se gjesti,
Kakor studno z viš privihrajo goste snežinke,
Kadar burje napad ledeno brije po zraku,
Tako sedaj neštevilno čelad, veselo bliščeših,
Pride iz ladij na vid, in ščitov gerbavih ostro,
Sulic jesenovih, in oklepov krepko kovanih;
Kvišku dviga se blesk, svetlobe zemlja se smeje,
Silno v okrogu doni korakanje možev idočih.

Sred množice pak napravlja Ahil se junaški,
Škriplje strašno z zobmi, očesi mu bliskate ljuto
Kakor ognja požar; nepreterpljiva bolest mu
V sercu divjá; razserdivši se tak nad sini trojanskim
Zgrabi Hefestov dar, izdelan umetno za njega.

Najprej okoli golen si je djal golenice branivne,
Ter s srebernimi jih priponami krasno uterdil;
Potler obda vse krog si persi s krepkim oklepom,
Meč jeklen, sreberno kovan, obesí na rame,
Dvigne kvišku po tem veliki ščit siloviti,
Ta se zabliška tačas kot luna večerna o ščipu.
Kakor v okrožje valov mornarjem sveti požara
Dalnji plam, ki visoko gori na samotni planini,
Kadar siloma jih, ne rade, tira nevilhta,
Od prijateljev proč, veršé v ribovito širjavo;
Tak iz Ahilovega umetno kovanega ščita
Prostre po zraku se blesk. Čelado težko si dene

Naglo na glavo po tem, ta sveti ko zvezda danica,
Gosto plava po nji iz zlata predena griva,
Ktere obilno Hefest grebenu je svetlemu vdelal.
Skusi pa sam v orožju sedaj se verli Ahilej,
Al prilega ko gre, al vda se mu krasno darilo:
Perju enako se zdi, in vzdiga vojvoda množic.
Zadnjič očetovo zdre iz ovitka sulico težko,
Krepko, veliko pošast, ki sukat' nobeden Ahajec
Mogel je ni, le samo Ahil metati je znal jo,
Piko jesenovo, to, katero je verh Pelijona
Nekdaj očetu Hiron v pogubo protivnikov vsekal.
Alkim in Avtomedon pa konje naprežeta hitro,
S krasno napravo život pogerneta umno, v čeljusti
Deneta berzdi po tem, potegneta vajete v sedež
Terdni nazaj, ter nagloma bič krepák in priličen
Prime Avtomedon, ter skoči v sedalo kočije.
Zadej plane na voz poboja hotiven Ahilej,
Ki se orožja blešči, kot solnce na jasnem obnebjü,
Strašno pa glas njegov zadoni očetovi vpregi:

„Ksantos i Balij pozor! o slavna sinova Podarge!
Skerbita boljše sedaj, da vodja pripeljeta sopet
Med Ahajce nazaj, po tem ko se boja navoli;
Mertvega tam, kot Patrokla, ne puščajta v prahu.”

50. Pregovori serbskega naroda.

Zbral F. M.

Ako ne moremo, kakor hočemo, hočemo, kakor moremo.

Ako pravica ne pomaga, krivica ne bo.

Ako sva si brata, mošnji si ne ste sestri.

Ako hčeš koga poznati, daj mu oblast.

Ako človek ne more biti lep in bogat, kakor bi rad, lahko je dober in pošten.

Palica ima dva kraja.

Brez zdravja ni bogatstva.

Bog zapre ene vrata, pa odpre stotere.

Bog ne plačuje vsake sobote.

Bogu kar bogu gre, in cesarju kar cesarju.

Boljši je funt pameti kakor cent moči.

Boljša je bobova slama kakor prazne jasli.

Bolje je verovati kakor iskusiti.

Bolje je danes pet kot jutri šest.

Bolje je imeti hudo letino kakor hudo sosedinjo.

Bolje je krivico terpeti kakor delati.

Bolje je pošteno umreti kakor sramotno živeti.

Bolje je svoje jajce kakor ljudska kokoš.

Bolje je s pametnim jokati kakor z bedakom peti.

Bolje je s pota se verniti kakor po hudem potu do konca iti.

Boljši je dober glas kot zlati pas.

Brada mu je zrasla, ali pameti mu ni prinesla.

Breg brega ne more srečati, ali ljudje se srečajo.

Ogenj in vođa šta dobra služabnika ali huda gospodarja.

Več je ljudi pomerlo od jedi in pitja kakor od glada in žeje.

Voda vse opere, samo sramote ne.
Železo se kuje, dokler je vroče.
Dva terda kamna dobre moke ne zmeljeta.
Dober glas daleč ide, hudi pa še dalje.
Drevo se na drevo naslanja, človek pa na človeka.
Derži se novega pota, starega prijatelja.
Kjer je sreča, tam je tudi nesreča.
Kjer mačke ni, tam so miši gospodinje.
Nesreča hitro pride, po malem odide.
Kakor gospodar gode, tako posli plešejo.
Klin klin izbije, sekira pa oba.
Kdor govori, kar hoče, mora slišati, kar noče.
Kdor mnogo ima, rad bi še več.
Kdor hudim odpušča, dobrim škodi.
Kteri kamen se po gostem premeče, se z mahom ne ob-
raste.
Kteri hert se po sili v lov vodi, zajca ne zgrabi.
Kdor kupuje, česar mu ni treba, bo prodaval, česar mu
je treba.
Kdor ne ima brata za brata, bo tujca za gospodarja.
Kdor ne hrani mačke, hrani miši.
Konje merijo po pedi, ljudi po pameti.
Kdor po malem ide, prej domu pride.
Kdor rano vstane, lahko zajca vlovi.
Kdor se ne trudi v mladosti, gorje mn v starosti.

K a z a l o.

	Stran.
1. Zahvalna pesem Mojzesova. Iz Stare Zaveze S. Klančnika	1
2. Stari in novi Asirijani, Medijani in Kir. Poslovenil M. Verne	2
3. Boji Benečanov na Slovenskem. Spisal J. Terdina	7
4. Česar vse vse potrebuje, tega nikdar ne zmanjkuje. Po G. H. Schubertu	13
5. Oklic cesarstva avstrijskega. Po J. Jirečku poslovenil J. Navratil	15
6. Mnogoverstna korist ognja. Poslovenil M. Verne	17
7. Osel in slavec. Po J. A. Krilovu	19
8. Frederik Lepi. Po H. Meinertu	20
9. Sisek rešen. Spisal P. Hicinger	33
10. Poljedelstvo v Egiptu. Iz Novic	34
11. Bitva na Vipavskem. Spisal P. Hicinger	36
12. Čičarija in pa Čiči. Spisal J. Bilec	38
13. Kri, rejilo človeškega telesa. Spisal M. Vertovec	44
14. Mahomed. Spisal M. Vertovec	47
15. Novoletnica. Iz Novic 1856	52
16. Herbart Turjaški in Turki. Spisal J. Terdina	53
17. Kako se treba obnašati, kedar nas kdo opravlja in sramoti. Po nemškem	57
18. Jernej Kopitar. Spisal J. Navratil	62
19. Iz malega bode veliko. Po nemškem	66
20. Usod (Osoda). Pripovedka serbska	68
21. Ptica trohil in krokodil. Spisal J. N.	72
22. Perva vojska Rimljanov z Mithridatom. Spisal M. Vertovec	74
23. Tožljivost po domovini. Po nemškem	78
24. Četerta križarska vojska. Spisal J. Rozman	80
25. Naprava človeškega serca. Poslovenil M. Verne	82
26. Predel. Spisal S. Kocijančič	83
27. Cuvier in lastavice. Po českem	86
28. Bčela in osa. Iz Novic	90

29. »Palček« pa tat. Iz koledarja slovenskega za 1856	91
30. Domovina. Spisal A. Praprotnik	92
31. Osa. Po H. M. Schmidt-Göbelnu	93
32. JuriJ Japelj. Po spisu A. Slomšeka	96
33. Ris. Spisal J. Navratil	99
34. Kužne bolezni. Spisal M. Vertovec	102
35. Kako se lika beseda in govor otrokom in mladenčem. Po Herder-ju	106
36. Človek	109
37. Šestnajsto stoletje zgodovine slovenske. Spisal J. Terdina .	117
38. Carigrad uplenjen. Po Münchu	120
39. Pokoj serca. Spisal M. Vertovec	126
40. Peta križarska vojska. Spisal J. Rozman	129
41. Mehkužnost. Spisal M. Vertovec	132
42. JuriJ Kastriotič Skenderberg. Spisal J. Navratil	135
43. Iz zvezdoslovja. Po českem	153
44. Drevo v cvetu. Spisal M. Valjavec	162
45. Naši kraji v sedemnajstem stoletju. Spisal M. Terdina . .	163
46. Ovsenjak. Spisal M. Valjavec	166
47. Kar je pošteno, najdalje velja. Pripovedka serbska	169
48. Voda. Spisal M. Vertovec	172
49. Iz Homerove Ilijade. Po J. Koseskem	175
50. Fregovori serbskega naroda. Zbral F. M.	186

199	100
198	100
197	100
196	100
195	100
194	100
193	100
192	100
191	100
190	100
189	100
188	100
187	100
186	100
185	100
184	100
183	100
182	100
181	100
180	100
179	100
178	100
177	100
176	100
175	100
174	100
173	100
172	100
171	100
170	100
169	100
168	100
167	100
166	100
165	100
164	100
163	100
162	100
161	100
160	100
159	100
158	100
157	100
156	100
155	100
154	100
153	100
152	100
151	100
150	100
149	100
148	100
147	100
146	100
145	100
144	100
143	100
142	100
141	100
140	100
139	100
138	100
137	100
136	100
135	100
134	100
133	100
132	100
131	100
130	100
129	100
128	100
127	100
126	100
125	100
124	100
123	100
122	100
121	100
120	100
119	100
118	100
117	100
116	100
115	100
114	100
113	100
112	100
111	100
110	100
109	100
108	100
107	100
106	100
105	100
104	100
103	100
102	100
101	100
100	100

Tisk OO. Mehitaristov.